భాగవత భారత నాటకములు

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం

ప్రచురణ
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

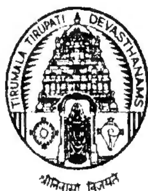
భాసుని భారత నాటకములు

మూలము

భాసమహాకవి

అనువాదము

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహకవి

ప్రచురణ

కార్యనిర్వహణాధికారి

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

2007

BHASUNI BHARATA NATAKAMULU
By
BHASA MAHAKAVI

TRANSLATION
CHILAKAMARTI LAKSHMI NARASIMHAKAVI

T.T.D. Religious Publications Series No:717

T.T.D. First Edition : **2007**

Copies:1000

Published by
K.V. Ramanachary, I.A.S.,
Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams,
Tirupati-517 507.

DTP by
M/S SAR Infotec (P) Ltd,
15-3-200,G.N.Mada Street,
Tirupati- 517501.

Printed at
Tirumala Tirupati Devasthanam Press,
Tirupati.

ముందుమాట

సంస్కృత నాటకకర్తలలో ప్రథముడు, కాళిదాసుడి (క్రీ.పూ.ప్రథమ శతాబ్ది) కన్నా పూర్వుడు ఐన భాస మహాకవి రచించిన నాటకాల్లో మనకిప్పుడు 13 మాత్రమే లభిస్తున్నాయి. వాటిలో మధ్యమవ్యాయోగం, దూతవాక్యం, దూతఘటోత్కచం, ఊరుభంగం, పాంచరాత్రం అనేవి మహాభారతగాథకు సంబంధించినవి.

1. మధ్యమ వ్యాయోగం - ఇది దశరూపకాల్లో ఒక భేదమైన వ్యాయోగ విభాగానికి చెందిన ఏకాంకిక. పాండవులు వనవాసంలో వున్నప్పుడు జరిగిన కథగా కవి దీనిని కల్పించారు. భారతంలో ఈ గాథ లేదు. ఐతరేయ బ్రాహ్మణంలోని శునశ్శేపుని కథ, భారతంలోని బకాసుర వధ - ఈ నాటిక కల్పనకు ప్రేరకాలై వుండవచ్చు. తల్లిదండ్రులచేత విడువబడిన బ్రాహ్మణ బాలకుణ్ణి భీముడు రక్షించడం దీనిలోని ప్రధానేతివృత్తం. కుంతీ కుమారులలో మధ్యముడైన భీముడీ నాటికలో నాయకుడు. కాబట్టి దీనికీ పేరు పెట్టబడింది.

2. దూతవాక్యం - ఇది వ్యాయోగ భేదానికి చెందిన ఏకాంకిక. శ్రీకృష్ణుడు పాండవ దూతగా దుర్యోధనుని కడకు రాయబారం నడపడం ఇందులోని వృత్తాంతం. ప్రదర్శనానుకూలతకై భాసుడిందు మూలానికి భిన్నంగా చేసిన కొన్ని చిరుమార్పులు కన్పిస్తాయి.

3. దూతఘటోత్కచం - ఇది వ్యాయోగ విభాగానికి చెందిన ఏకాంకిక. భారత యుద్ధంలో అభిమన్యుడు మరణించిన తర్వాత ఘటోత్కచుడు శ్రీకృష్ణుని ఆదేశానుసారం ధృతరాష్ట్రుని కడకు రాయబారం నడిపి, దుర్యోధనుడి చేత అవమానింపబడి, అర్జునుడి చేతిలో కౌరవనాశం జరిగితీరుతుందని హెచ్చరించి వెళ్లడం ఈ నాటికలోని గాథ. భారతంలో లేని ఈ కథ కవి కల్పితమే.

4. ఊరుభంగం - ఈ ఏకాంకిక కూడ వ్యాయోగ విభాగానికి చెందినదే. ఈ నాటికలో దుర్యోధనుడు భీముని గదాఘాతంతో తొడలు విరిగి పడిపోవడం, ధృతరాష్ట్రాదులు యుద్ధరంగంలోనే రారాజును చూడడం, అశ్వత్థామ సౌప్తిక వధకు ప్రతిజ్ఞ బూనడం దీనిలోని ప్రధానేతివృత్తం. ఈ నాటికలో దుర్యోధన పాత్ర ఉదాత్తంగా చిత్రించబడింది.

5. పాంచరాత్రం - ఇది మూడంకాలనాటకం. దశరూపకాల్లో సమవాకారమనే భేదానికి చెందిన ఈ నాటకం భారతానికి సంబంధించిన కథే అయినా ఇతివృత్తంలో చాలా భాగం కవి కల్పితమే. దుర్యోధనుడు యజ్ఞం చేసి గురుదక్షిణ కోరుకొమ్మని ద్రోణుణ్ణి ప్రార్థిస్తాడు. అతడు పాండవులకు అర్థరాజ్య మిమ్మని కోరతాడు. ఐదురాత్రులలోగా పాండవుల వునికిని తెల్పినట్లయితే రాజ్యభాగ మిస్తానంటాడు దుర్యోధనుడు. విరటుని గోగ్రహణం, తద్ద్వారా పాండవులు బయటపడడం, దుర్యోధనుడు ధర్మజుడికి అర్థరాజ్యమివ్వడం జరుగుతుంది. ఇందులోని ప్రధాన గాథ ఇది. ఈ నాటకం ప్రకారం భారత యుద్ధం జరిగిందనడానికి అవకాశంలేదు.

భాసమహాకవి ప్రతిభాశాలియైన నాటకరచయిత. ఏకాంకికల్ని ఇంత వైశిష్ట్యంగా రచించిన నాటక కర్త సంస్కృత వాఙ్మయంలో లేడని చెప్పవచ్చు. కథా నిర్వహణం, సన్నివేశ కల్పనం, సంభాషణ చాతుర్యం, పాత్ర చిత్రణం, రసపోషణం ఈ కవీంద్రుని రచనకు వన్నె పెడుతున్నాయి.

ఈతని నాటకాల్ని శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహకవి లలితమైన గ్రాంథికంలో తెనిగించారు. భాసుని ప్రతిభావ్యుత్పత్తుల్ని తెలుగువారు గ్రహించాలనే తలంపుతో తి.తి.దేవస్థానములు వీటిని ముద్రించింది. విజ్ఞలోకం ఈ నాటకాల్ని ఆదరిస్తుందని నా ఆకాంక్ష.

కార్యనిర్వహణాధికారి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.

పీఠిక

మధ్యమవ్యాయోగ మను నీరూపకము సంస్కృతభాషయందు సుప్రసిద్ధనాటక ప్రణేత యగు భాసుఁడు రచియించె నని నేనింతకు మున్ను తెలిఁగించిన స్వప్న వాసవదత్త నాటక పీఠికలో వ్రాసియుంటిని. భాసుఁ డీరూపకమును రచియించినట్లు గ్రంథములో నెచ్చటను జేర్పఁబడక పోయినను బలవత్తరము లయిన కారణములచేత నిదియు, మఱి పంద్రెండు రూపకములు నతఁడు రచియించినట్లు నిశ్చయింపఁ బడినది. వ్యాయోగ మనఁ గా-మహావీరుఁ డొక్కనాడు చేసిన వీరకర్మము వర్ణింపఁబడిన రూపకము. నరకాసుర విజయ వ్యాయోగము, ధనంజయ విజయ వ్యాయోగము మొదలగున నీజాతిలోఁ జేరినవి. కాని యీరెండు నవీనములలో మధ్యమవ్యాయోగము మిక్కిలి ప్రాచీనము. ఇందలి యితివృత్తము మహాభారతాది గ్రంథములలో నెక్కడఁ గానఁ బడదు. భాసుని స్వకపోలకల్పిత మని తోఁచుచున్నది. ఇందలికథ కొంతవఱకు రామాయణములోని శునశ్శేపుని చరిత్రమును, గొంత వఱకు మహాభారత మందలి బకాసురవృత్తాంతమును బోలి యున్నది. ఆ రెండుకథలు మనసులోఁ బెట్టికొని భాసుఁడు దీని రచియించె నని చెప్పవచ్చును. దీని కీపేరు గలుగుట కొక ముఖ్య కారణము గలదు. పాండవ మధ్యముఁడైన భీమసేనుఁడు ముగ్గురు బ్రాహ్మణ కుమారులలో మధ్యముని ప్రాణము రక్షించుటచేత దీని కీపేరు కలిగెను.

ఈరూపకము చూచునప్పుడు నా కొకసందేహము తోఁచినది. ఇందు భీమసేనుఁడు పాండవమధ్యముఁడని కవి చెప్పియున్నాఁడు. అర్జునుఁడు పాండవమధ్యముఁ డగునుగాని భీమసేనుఁడు కాఁడు. భీమసేనుఁడు కుంతీపుత్రులలో మధ్యముఁడు. కుంతికొడుకులు ముగ్గురే

పాండవులని మనము గ్రహించినపక్షమున భీమసేనుఁడు మధ్యముఁ డగును. అట్లు గ్రహించుటకు వీలు లేదు. కుంతికొడుకులు మాద్రికొడుకులుఁ గలిసి పాండవు లగుదురు. తిక్కన సోమయాజికూడ నిటువంటిసందేహము గలిగించుశబ్ద మొకదానిని విరాటపర్వములోఁ బ్రయోగించి యున్నాఁడు. "వచ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు" అని యర్జున విషయమును సోమయాజి వ్రాసెను. అర్జునుఁడు పాండవమధ్యముఁడు కాని కుంతీసుతమధ్యముఁడు కాఁడు. మాద్రిమరణానంతరమున నందఱను గుంతియే పెంచి పెద్దవారిని జేసిన కారణమునఁ గవిబ్రహ్మ ప్రయోగము సాధింపఁదలఁచుకొన్న పక్షమున ప్రధానపురుషు లైన కుంతీసుతులే పాండవులని మనమంగీకరింపవలెను. ఇంతకుమించినగతి వేఱొకటి లేదు. లేదా, పూర్వభారతములలో భీముఁడే మూఁడవ కుమారుఁడుగాఁ జెప్పఁ బడియున్న దేమో? ఈవిషయమ్మై పండితులు విమర్శింతురు గాక?

ఈయాంధ్రీకరణములో నే నొక క్రొత్తపుంత ద్రొక్కితిని. సంస్కృత గ్రంథములలోని కొన్ని శ్లోకముల భావము తెలిఁగింపఁబడు నప్పుడు వృత్తముల లో నిముడక పెద్దదయి సీసమునకుఁజిన్న దై యాంధ్రీరించు వానికి గొప్ప మనస్సంకట మును గల్గించుచుండును. తెనిఁగించువా డట్టిసమయమున సీసపద్య మెత్తికొని భావము మొదటి నాల్గుపాదముల నిమిడిపోవుటచేత నెత్తుగీతమునకు భావ మభావమవుట చేత నహంభావము కొంత బూని తనసొంతకవిత్వమును జెప్పియో పదము లనవసరముగా దీర్ఘములు చేసియో కవిత్వమును లాగి లాగి యీడ్చియీడ్చి పూర్తిచేయును. అట్టిచిక్కు నాకును సంభవించినది. ఈవఱకు నేను నట్లు చేసినాఁ డను కాని యిప్పుడట్టిపని సమంజసముగా లేదని తోఁచినందున శ్లోకభావము పెద్దదైనప్పుడు దానిని సీసపద్యములో నిమిడ్చి క్రింద నాటవెలఁదిఁగాని తేటగీతినిగాని చేర్చుట మానితిని. ఇందువల్ల కవిభావము వ్యక్తపఱుచుట కెంతపద్య మవసరమో అంత పద్యమే యల్లఁబడుచున్నది.

మూలకవిహృదయములో లేని నూతనభావము వచ్చుటకు వీలులేదు. నాయొనర్చినపని మిక్కిలి క్రొత్తమార్పుగాదు. నేను లక్షణ మతిక్రమింప లేదు. వ్యాకరణమును మీఱలేదు. సీసముక్రిందఁ జేర్పవలసినదని చెప్పిన పద్యమును జేర్చ లేదు. ఇది యే నాయపరాధము. ఇందుకుఁ బండితాభి ప్రాయమే ప్రమాణము. ఇది తప్పన్నపక్షమున వారి యభిప్రాయము శిరసా వహించి దిద్దుకొందును. సంస్కృతమున మధ్యమవ్యాయోగము కవిత్వము నందు భావమునందు మిక్కిలి రసవంతమై యున్నది. నాయొనర్చిన యాంధ్రమధ్యమ వ్యాయోగమునం దిట్టిరసము కనఁబడక పోవునేని నయ్యది నాలోపముగాని భాసమహాకవిలోపము గాదు. అన్ని వ్యాయోగములలో నుండునట్లే దీనియందుఁగూడ నొక్కటే యంకము కలదు. అందుచేత దీనిం బ్రయోగించుటకు రమారమి యొకగంట కాలము పట్టును. కథాచమత్కృతి ప్రేక్షకులకుఁ జదువరులకు నాహ్లాదముఁ గలిగించు నని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఇట్లు,
చిలకమర్తి లక్ష్మీనృసింహం.

విషయసూచిక

ఇందలి నాటికలు

1. మధ్యమ వ్యాయోగము

మధ్యమ వ్యాయోగము

ఇందలి పాత్రలు

పురుషులు

1.సూత్రధారుడు - రూపకప్రవర్తకుడు

2. కేశవదాసుడు - ముసలిబ్రాహ్మణుడు

3. ప్రథముడు - కేశవదాసుని పెద్దకొడుకు

4. మధ్యముడు - రెండవకొడుకు

5. కనిష్ఠుడు - కడపటి కొడుకు

6. ఘటోత్కచుడు - భీమసేనునకు హిడింబ వలన గలిగిన పుత్రుడు

7. భీమసేనుడు - యుధిష్ఠిరుని తమ్ముడు

స్త్రీలు

1. బ్రాహ్మణి - ముసలి బ్రాహ్మణుని భార్య

2. హిడింబ - భీమసేనుని భార్య, ఘటోత్కచుని తల్లి , రాక్షసి

మధ్యమవ్యాయోగము.

(అప్పుడు సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

సూత్రధారుఁడు -

మ. *కమనీయోత్పలశుభ్రమై యమలఖడ్గశ్యామమై దానవ*
ప్రమదామానస తాపసంజనకమై భాసిల్లి లోకత్రయా
క్రమణప్రోద్యతమై తనర్చె నెది యాకాశాబ్ధికిం దార్చు ను
త్తమ వైడూర్యముభాతి నట్టి హరిపాదం బేలు మిమ్మెప్పుడున్.

ఆర్యమిశ్రులతో నే నీలాగున విజ్ఞాపనము జేసికొనుచున్నాఁడను. ఏమిది! నేను విజ్ఞాపనవ్యగ్రుఁడ న యి యుండఁగా నేదో శబ్దము వినఁబడు చున్నట్లున్నది. కానీ! చూచెదను.

(తెరలో)

భోనాయన! ఎవఁడు వీఁడు?

సూత్ర- ఆహో, తెలిసినది.

తే. గీ. ఇతఁడు భో యటంచును మొఱలిడుటచేత
బ్రాహ్మణుం డనితోఁచెడు స్పష్టముగను
గ్రూరచేతస్కుఁ డెవ్వడోఁ గొంకు లేక
పట్టి యీతనిఁ గాఱియ పెట్టఁ బోలు.

(తెరలో)

అయ్యో నాయనా! యెవఁడు వీఁడు?

సూత్ర - హో దృఢముగాఁ దెలిసినది. ఈతఁడు పాండవమధ్యముని కుమారుఁడు హిడింబారమణి సంభూతుఁడు. రాక్షసాగ్ని. నిరపరాధమైన బ్రాహ్మణజనమును బాధించుచున్నాఁడు. కటకటా! పుత్రకళత్రసమేతుఁ డయిన బ్రాహ్మణుని వృత్తాంతము కడుంగడుఁ గష్టము గానున్నది కదా! ఇప్పుడు,

చ. *అలసిన చిన్నబిడ్డలు కులాంగనయుం దను వెంబడింప, ము*
క్కలమున రక్కసుండు వెనుకం దఱుమంగను, బెద్ద బ్రాహ్మణుం
డలపులిబారి కగ్గమయి యావును జంకిన లేఁగదూడలుం
గలవృషభంబువోలె నధికవ్యథ ఁ జెందుచున్నున్న వాఁడిటన్.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ఇది స్థాపన

మధ్యమవ్యాయోగము

(అంతట ముగ్గురుకొడుకులు భార్యయు వెంట రాఁగఁ గేశవ దాసను వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు, వెనుక ఘటోత్కచుఁడు బ్రవేశించు చున్నారు.)

వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు:- అయ్యో! ఎవఁడు వీఁడు?

సీ. *అరుణార్కకిరణంబు లటు లెఱ్ఱనై చికి*

బికిగాఁగ వ్రేలు వెంట్రుకలవాఁడు

బొమముడిమీఁద విస్ఫుటముగా వ్యాపించు

పచ్చని మిడి గ్రుడ్లఁ బఱగువాఁడు

మెడసూత్రమునఁ జేసి మెఱపుతోఁ గూడిన

మేఘంబుకైవడి మెఱయువాఁడు

ప్రళయకాలమునాఁటి ఫాలనేత్రుఁడు వోలెఁ

గడుభయదాకృతిఁ గల్గువాఁడు

ప్రథముఁడు:- అయ్యో నాయనా! ఎవఁడు వీఁడు?

సీ. *గృహయుగంబును బోలు కనుదోయి గలవాఁడు*

కఠినవిశాలవక్షంబువాఁడు

తపనీయరుచి మించు తలవెంట్రుకలవాఁడు

వెలువడ్డకోఱలవిభలచేతఁ

జందమామను దనచాటున దాఁచిన

కాఱుమబ్బట్టులు గ్రాలువాఁడు.

ద్వితీయుఁడు - అయ్యో! వీఁ డెవఁడు?

సీ. *కలభదంతములట్లు గ్రాలుకోఱలవాఁడు*
మొనదేరు నాగలిముక్కువాఁడు
కరితుండములు బోలు ఘనబాహువులవాఁడు
నీలమేఘచ్ఛాయ నెగడువాఁడు
జ్వలదగ్నిఁ బోలెడు చండదీప్తులవాఁడు
భీమరూపంబును బెరయువాఁడు
పుంభావమును గొన్నపుర్వైరిరోషంబు
వలె దుర్నిరీక్ష్యుఁడై వఱలువాఁడు.

తృతీయుఁడు – అయ్యోనాయన! ఎవఁడు వీఁడు? మనలను బాధించుచున్నాఁడు.

తే.గీ. *అఖిలపర్వతములకు వజ్రాయుధంబు*
సర్వపక్షిజాతములకు సాళువంబు
మృగతతికి నెల్ల సింగంబు మృత్యువట్లు
వీఁడు నరరూపమృత్యువైనాఁడు మనకు.

భార్య – అయ్యో! మనలను బీడించుచున్న వీఁడెవఁడు?

ఘటోత్కచుఁడు – ఓ బ్రాహ్మణుఁడా! నిలు, నిలు.

చ. *జడిసిన యాలుబిడ్డలను సాఁక సమర్థత లేనిపంద! నన్*
బొడగని ధైర్యసారమును బూర్తిగఁ గోల్పడి పాఱఁ జూచెదే
యడలున దార్క్ష్యపక్షపవనాహతి మందితరోషవహ్నియై
పడఁతుకఁగూడియార్తిమెయిఁబాఱఁగఁ జూచెడు కోడెత్రాఁచటుల్.
బ్రాహ్మణుఁడా! వెళ్ళఁగూడదు. వెళ్ళఁగూడదు.

వృద్ధ – బ్రాహ్మణి! భయపడకు. కుమారులారా! భయపడనక్కఱ లేదు. అతనిమాట సందిగ్ధముగ నున్నది.

ఘటో – అయ్యో! కష్టము.

చ. *ఎఱుఁగుదు నెల్లతావులను నెల్లపుడున్ భువి బ్రాహ్మణోత్తముల్*
మఱిమఱి పూజనీయు లనుమాట, పవిత్రులు సాధు లౌటచే

నెఱుఁగుదు నాయొనర్పు పని యెన్నఁడుఁ జేయఁగ రానిదంచు,న
ట్లెటిఁగియుఁ జేయఁగావలసె నీయది మాతృనియోగ మౌటచేన్.

వృద్ధ – బ్రాహ్మణీ! "ఈవనము రాక్షసులు లేనిది కాదు. కావున మెలఁకువతోఁ బోవలయు" నని స్నానముఁ జేయుచున్న పూజ్యుఁడయిన యాబ్రాహ్మణుఁడు చెప్పినమాట మఱచితివా? అయన చెప్పినట్లే రాక్షసభయము సంప్రాప్తమయినది.

భార్య – ఈయన మధ్యమవర్ణమువాఁడువలెఁ గనఁబడుచున్నాఁడేమి?

వృద్ధ – మందభాగ్యుఁడను. నే నేమిచేయఁగలను?

భాగ్య – గట్టిగా మొఱపెట్టుదము.

ప్రథముఁడు – అమ్మా! యెవరున్నారని మొఱపెట్టుదము!

తే.గీ. *నిర్జనం బిది యరికట్టె నిఖిలదిశల*
గిరులవాలును బోలెడు నిరుల గుంపు
అంతరము మృగపక్షి సమాకులంబు
ధైర్యవంతుల కిది నిల్వఁ దగినయడవిఁ.

వృద్ధ – బ్రాహ్మణీ! భయపడకు భయపడకు. ఇది ధైర్యవంతులకు నివాసయోగ్య మనినతోడనే నాసంత్రాసము పోయినట్లే యున్నది. ఇక్కడకు సమీపమునఁ బాండవాశ్రమ ముండవచ్చునని తోఁచుచున్నది. పాండవు లెట్టివారనిన?

చ. *అలఘుచరిత్రు లార్తశరణాగత వత్సలులున్ సమస్త దీ*
నులయెడఁ బక్షపాతులు ఘనుల్ కృతసాహసులున్ రణప్రియుల్
బలిసి భయంకరాకృతులఁ బాపఁపుఁ జేష్టలు జేయుక్రూరులన్
జెలఁగి యథార్థదండితులఁ జేయ సమర్థులు నిర్భయంబుగన్.

ప్రథ – నాయనా! పాండవు లక్కడ లేరని తలంచెదను.

వృద్ధ – పుత్రక! నీ వెట్లెఱుఁగుదువు?

ప్రథ – అయాశ్రమమునుండి వచ్చిన యొకానొక బ్రాహ్మణుఁడు చెప్పెను. శతకుంభ మనియెడు యజ్ఞ మనుభవించు నిమిత్తము వారు ధౌమ్యమహర్షి యాశ్రమమునకు వెళ్ళినారఁట.

వృద్ధ – హా! చచ్చితిమి.

ప్రథ – నాయనా! పాండవులందఱు వెళ్ళలేదఁట. ఆశ్రమపరిపాలనము నిమిత్తము మధ్యముని విడిచి వెళ్ళినారఁట.

వృద్ధ – అతఁడున్న యెడలఁ బాండవు లంద ఱున్నట్లే

ప్రథ – అతఁ డిట్టిసమయమందు సాముచేసికొనుటకు దూరప్రదేశము నకుఁ బోవునని వింటిని.

వృద్ధ – అయ్యో! మనయాశ లడుగంటినవి. కానీ. పుత్రక! అతఁడున్న చోటికే పోయి యాశ్రయింతుమా?

ప్రథ – వద్దు. శ్రమపడవద్దు.

వృద్ధ – పుత్ర! ఇతనిని వేఁడుకొందమా. కానీ, చూతము ఓయీ పురుషుఁడ! మమ్ము విడిచిపెట్టెదవా?

ఘటో – ఒక నియమముమీఁద విడిచిపెట్టెదను.

వృద్ధ – ఏమి నియమము?

ఘటో – నాకుఁ బూజ్యురా లయిన తల్లి కలదు. ఆమె నన్ను బిలిచి "పుత్రక! నా యుపవాస విసర్గము నిమిత్త మీవనమునందు వెదకి యొక మనుష్యుని దీసికొనిరమ్ము" అని యాజ్ఞాపించినది. అందుచేత నేను నిన్నుఁ బట్టుకొంటిని.

తే.గీ. *భవ్యచారిత్రవతియైన పత్నితోడఁ*
గొడుకు లిద్దఱతో ముక్తిఁగోరెదేని
ప్రాజ్ఞమతితోడ మన బలాబలము లెఱిఁగి
కొడుకు నొక్కని నాకయి విడిచి పొమ్ము.

వృద్ధ – ఔర! రాక్షసాధమ!

తే.గీ. *వేదవిదుఁడను మిక్కిలి పెద్దవాఁడ*
గుణము శీలంబు గలిగినకొడుకుఁగుఱ్ఱ
నకట! దుష్టరాక్షసునకు నప్పగించి
యెట్లు పోవంగ మనసొప్పు నిపుడు నాకు.

ఘటో -

తే.గీ. *అవనిసురముఖ్య! నేనిప్పు డడిగినట్లు*
తనయు నొక్కని నా కిచ్చి తరలవేని
నీవు సకుటుంబముగ నొక్కనిముసమందు
నాశ మొందవుసుమి నమ్ము నాదుమాట.

వృద్ధ - నా నిశ్చయ మిది.

తే.గీ. *ధన్యమైనది, పరిణామ దశలచేత*
శిథిలమైనది నా మేను చివికి చివికి,
వేదసంస్కృత మగు మేను వ్రేల్చువాఁడ
రాక్షసాగ్నిలోపల సుతాపేక్షి నగుచు. *15.*

భార్య - ఆర్య! అట్లు వద్దు వద్దు. పతివ్రత యనఁగాఁ బతిమాత్ర ధర్మిణి కదా? సంసారఫలము గ్రహింపఁబడిన యీశరీరము చేత దేవరవారిని, వంశమును, రక్షింపఁ దలంచుకొనుచున్నాను

ఘటో - పూజ్యురాలయిన మాతల్లి స్త్రీజనము నంగీకరింపదు.

వృద్ధు - నన్నుఁ దీసికొనిపో. నేను వచ్చెద.

ఘటో - ఆ! ముసలివాఁడ! నీవు తొలఁగుము.

ప్రథ - ఓ నాయన! నే నొక్కమాట చెప్పెదను.

వృద్ధ - పుత్రక! చెప్పుము.

ప్రథ -

తే.గీ. *గురుని ప్రాణముల్ గావఁగఁ గోరుచుంటి*
నాదుప్రాణంబు లిచ్చి దానవున కిపుడు
తండ్రి! యీకులరక్షణార్థంబు నీవు
నన్ను విడువంగఁ దగుఁజుమీ! నయమెఱింగి.

ద్వితీయుఁడు - అయ్యా! ఇట్లు చేయవలదు.

తే.గీ. *జ్యేష్ఠుఁడే కులంబునకెల్ల శ్రేష్ఠుఁడగును*
దల్లిదండ్రుల కతఁడె సదాప్రియుండు

కాన నేనె పోవలతు రాక్షసుని కడకుఁ

దక్షణమె పంపు గురువృత్తిఁ దలఁచి నన్ను.

తృతీయుఁడు - అన్నాలారా! అట్లు కాదు.

తే.గీ. *అగ్రజుండు పితృసమానుఁడవరజునకు*

నంచు బ్రహ్మవాదులు వచియించుచుంద్రు

గానఁ బెద్దలప్రాణరక్షణ మొనర్ప

నర్హుఁడను నేనె పోవనిండయ్య! నన్ను. 18.

ప్రథ - వత్స! అట్లుకాదు -

తే.గీ. *తనకు నాపద గలుగుచోఁ దండ్రి సరగఁ*

దానిఁ దఱియించు జ్యేష్ఠపుత్రకునిచేత

నందుచే నేనె పోయెద నసురకడకు

గురులప్రాణంబు రక్షింపకొఱకు నేఁడు.

వృద్ధ - జ్యేష్ఠుఁడునాకుమిక్కిలియిష్టుఁడుగావున వానిని నేను విడువఁ జాల.

భార్య - జ్యేష్ఠుఁడు మీకెంతప్రియుఁడో కనిష్ఠుఁడు నాకంతప్రియుఁడు.

ద్వితీ - తల్లిదండ్రుల కిద్దఱకు ననిష్టుఁడ నైన నే నిప్పుడెవరికిఁ బ్రియుఁడను?

ఘటో - నీవు నాకుఁ బ్రియుఁడవు, శీఘ్రముగ రమ్ము!

ద్వితీ -

తే.గీ. *నాయనువు లిచ్చి గురులప్రాణములఁ బ్రోవ*

ననువు వడెఁ గాన ధన్యుఁడ నైతి నేను,

మహిత మైనట్టి బాంధవమైత్రికంటె

దేహమైత్రి దుర్బల మని దెలిసికొంటి. 20.

ఘటో - ఆహాహా! ఏమి యీబ్రాహ్మణ కుమారుని స్వజన వాత్సల్యము.

ద్వితీ - ఓ నాయన! నమస్కరించుచున్నాఁడను.

వృద్ధ - కుమార! రమ్ము రమ్ము.

తే.గీ. నీదుప్రాణంబు లర్పించి నీగురువుల
ప్రాణములఁ గావు నోగురువత్సలుండ!
దుర్జనంబుల కెప్పుడు దుర్లభ మగు
బ్రహ్మలోకంబు శీఘ్రంబు బడయుమయ్య. 21.

ద్వితీ - అనుగ్రహింపఁ బడితిని. అమ్మా! అభివాదము చేయు చున్నాఁడను.

భార్య - బిడ్డ! చిరంజీవివి కమ్ము!

ద్వితీ - మహాప్రసాదము. అన్నయ్యా! వందనము జేయుచున్నాఁడను.

ప్రథ - వత్స! రమ్ము. రమ్ము.

తే.గీ. బిగ్గఁ గౌఁగిటఁ జేర్పుము ప్రీతి నన్ను
మంచిగుణములు నినుఁ గౌఁగిలించుకొనియె
నీవిశాలయశోలక్ష్మి నేఁడు మొదలు
మించి యీ వసుంధరఁ గౌఁగిలించుఁ గాత! 22.

ద్వితీ - మహాప్రసాదము.

తృతీ - అన్నయ్యా! నమస్కరించుచున్నాఁడను.

ద్వితీ - శుభ మగుఁగాక!

తృతీ - మహాప్రసాదము.

ద్వితీ - ఓపురుషుఁడ! ఒక్కమాట చెప్పుచున్నాను.

ఘటో -చెప్పు! త్వరగాఁ జెప్పు.

ద్వితీ - ఈవనమధ్యమందు సరస్సున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. అందుఁ బ్రకల్పితపరలోకుఁడ నగు నేను పిపాసాప్రతీకారార్థము నాకుఁదర్పణము విడుచుకొని వచ్చెదను.

ఘటో - ఏ దృఢవ్యవసాయి! వెళ్ళు. మాతల్లికి భోజనవేళ మించు చున్నది. త్వరగా రమ్ము!

ద్వితీ - ఓ నాయనా! ఇదె వెళ్ళుచున్నాఁడ.

(నిష్క్రమించును)

వృద్ధ - హా! హా! అయ్యో! వంచింపఁ బడితిమి వంచింపఁ బడితిమి.

తే.గీ. *మున్ను శృంగత్రయముచేతఁ గన్నుఁగవకుఁ*
బండు వొనరించు నావంశపర్వతంబు
మధ్యశృంగభంగముచేత మనసు నిపుడు
మిగులఁ దపియించుచున్నది మేర మీరి. 23.

హా! పుత్ర! పోయితివా తండ్రీ!

ఉ. *ప్రాయఁపు జిన్ని యన్న! పరువంబునకుం దగు సొరుటెంకి! స్వా*
ధ్యాయమునం బ్రసక్తమగు నచ్చఁపుబుద్ధుల తావలంబ! పల్
కాయలఁ బువ్వులన్ దనరి కాలవశంబున దంతిదంతభ
గ్నాయత పాదపంబువలె నక్కట! నాశము నొందితేయిటుల్ 24.

ఘటో – బ్రాహ్మణకుమారుఁ డాలస్యము చేయుచున్నాఁడు. మాయమ్మకు భోజనవేళ మించుచున్నది. ఏమి చేయుదును? ఆ తెలిసినది. ఓ బ్రాహ్మణుఁడ! నీకుమారునిఁ బిలువుము.

వృద్ధ – నీమాట రాక్షసచర్యలను గూడ మించియున్నదిరా.

ఘటో – కోపము వచ్చినదా? క్షమింపుఁడు. క్షమింపుఁడు. అయ్యా! ఇది నాస్వభావదోషము. అట్లయిన మీకుమారుని పేరేమి?

వృద్ధ – ఇదియును నేను వినఁజాలను.

ఘటో – సరే! ఓ బ్రాహ్మణకుమార! నీ సోదరుని పేరేమి?

ప్రథమ – పాపము! మధ్యముఁ డందుము.

ఘటో – మధ్యముఁ డనుపేరు వానికిఁ దగియున్నది. నేనే పెళ్ళి పిలిచెదను. ఓహోహో! మధ్యమ! శీఘ్రముగా రమ్ము!

(అంతట భీమసేనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

భీమ – అహో! యీస్వర మెవనిది చెపుమా?

చ. *అనయ మనేకపక్షిరుతమై బహుళద్రుమవర్గసాంద్రమై*
యనుపమసంకటం బగు మహాటవి నార్చెడుఁ గంఠమెత్తి కా
ననము ప్రతిధ్వనుల్ నిగుడ నామదికిం గడుఁ బీడసేయు నీ
ఘనభుజుగొంతు మావిజయుకంఠము పోలిక నున్న దారయన్. 25

ఘటో - బ్రాహ్మణపటుఁడు మిక్కిలి మసలుచున్నాఁడు. మాయమ్మ కాహారకాల మతిక్రమించుచున్నది. ఏమిసేయుదును? ఆ తెలిసినది గట్టిగాఁ బిలిచెదను. ఓ మధ్యమ! శ్రీఘ్రముగ రమ్ము.

భీమ - ఓరీ! యెవఁడురా? యీవనమధ్యమందు నాకు వ్యాయామ విఘ్నముఁ గలిగించి మధ్యమ! మధ్యమ! యని నన్ను బిలుచుచున్నాఁడు. ఔఁగాక! యెవరో చూచెదను. (నడచి చూచి) అహో! యీ పురుషుఁ డెంత దర్శనీయుఁడు. ఇతఁడు.

సీ. సింగంపు మొగమును సింహదంష్ట్రలు తేనె
కన్నులు గంభీరకంఠరవము
నాగంపుహనువులు డేగముక్కును బచ్చ
బొమలు చిక్కులువడ్డ పొడవుకురులు
వజ్రమధ్యము పీనవక్ష మాజానుబా
హులు గజవృషగతు ల్గలుగు నితఁడు
విపులదోర్బలుఁడంచు వీరనందనుఁ డంచు
నసురజాతుండంచు వ్యక్తమయ్యె 26

ఘటో - బ్రాహ్మణపటుఁ డాలస్యము చేయుచున్నాఁడు. మాతల్లి కాహారకాల మతిక్రమించుచున్నది. ఇప్పుడేమి చేయుదును? అగుఁగాక, గట్టిగాఁ బిలిచెదను. ఓయిమధ్యమ! ఓమధ్యమ! శీఘ్రముగా రమ్ము!

భీమ - అయ్యా! యిదుగో వచ్చితి.

ఘటో - ఇతఁడు బ్రాహ్మణకుమారుఁడు కాడు. ఆహా! యీపురుషుఁ డెంతదర్శనీయుఁడై యున్నాఁడు.

తే.గీ. కనగ తాల బాహువులు సింగంపురూపు
గరుడబలము సన్ననడుము గలయితండు
వికసి తాంభోజనేత్రుఁడౌ విష్ణుఁడొక్కొ!
చూడఁ గనుపండు వొనరించుఁ జుట్టమట్లు. 27

ఓ మధ్యమ! నిన్నుగదా నేను పిలుచుచున్నది.

భీమ – అందుకే గదా నేను వచ్చినది.

ఘటో – ఏమి? నీవును మధ్యముఁడవా?

భీమ – ఔను! మఱియొకఁడను గాను.

కం. మధ్యముఁడ నవధ్యులలో
మధ్యముఁడను బాహుగర్వమదమత్తులలో
మధ్యముఁడను ధారుణికిన్
మధ్యముఁడను నాదు భ్రాతృ మండలిలోనన్. 28

ఘటో – కావచ్చును.

భీమ – మఱియు,

తే.గీ. మధ్యముఁడఁ బంచభూతసమాజమందు
మధ్యముఁడ మహీపాలకమండలమున
మధ్యమప్రపంచమునందు మధ్యముఁడను
నఖిలకార్యంబులందు మధ్యముఁడ నేను.

వృద్ధ –

తే.గీ. మధ్యముఁడ నంచు వచ్చు నీమానవుండు
మహితగుణుఁడైన పాండవమధ్యముండు
పాటవంబున మృత్యువునోటనుండి
మనల విడిపింప నరుదెంచె నని తలంతు. 30.

(అప్పుడుమధ్యముఁడు – అనఁగా బ్రాహ్మణుని ద్వితీయపుత్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

ద్వితీయుఁడు –

తే.గీ. అమల మైన యీకొలఁకున నాచమించి
యూర్ధ్వలోక దుర్లభ మయి యుండునట్టి
పద్మపత్రవిభాసుర స్వచ్ఛజలము
నాకు నేనె యర్పించుకొన్నాఁడ నిపుడు. 31.

(సమీపించి) ఓ పురుషుఁడ! ఇదుగో వచ్చితిని.

ఘటో - ఇప్పటికి వచ్చితివి. మధ్యమ! మధ్యమ! ఇటురా యిటురా!

వృద్ధ - (భీమునికడకుఁ బోయి) ఓమధ్యమ! బ్రాహ్మణకులమును రక్షింపుము.

భీమ - భయపడకుఁడు. భయపడుకుఁడు. మధ్యముఁడ నైన నే నభివాదనము జేయుచున్నాఁడను.

వృద్ధ - వాయుదేవుఁనివలె దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవు కమ్ము!

భీమ - మహాప్రసాదము. దేవరకు భయమెందువల్ల?

వృద్ధ - విను, నేను కురురా జయిన యుధిష్ఠిరుని చేతఁబూర్వ మధిష్ఠింపఁ బఁడిన కురుజాంగలమునందలి యూపగ్రామవాస్తవ్యుఁడను. మాఠరస గోత్రుఁడను. కల్పశాఖాధ్వర్యుఁడను. కేశవదాసుఁడను. బ్రాహ్మణుఁడను. నాకు నుత్తర దిక్కునందున్న యుద్యామక గ్రామవాస్తవ్యుడు కౌశికస గోత్రుఁడు యజ్ఞ బంధుఁడను పేరుగల మేనమామ గలఁడు. ఆయన కుమారుని యుపనయ నోత్సవమునకు దారపుత్రసమేతముగఁ బయన మయి పోవుచుంటిని.

భీమ - మార్గములు నిర్బాధకము లగుఁ గాక! తర్వాత, తర్వాత.

వృద్ధ - తర్వాత, నీరాక్షసుఁడు నన్ను,

సీ. *సజలమేఘమువోలు శ్యామగాత్రము వాఁడు*
కమలపత్రాయ తాక్షముల వాఁడు
గంబీరమృగ రాజగతివిలాసము వాఁడు
చండతరోగ్రదంష్ట్రముల వాఁడు
అంతరంగమున నావంత శంకయు లేక
మహనీయు లగు మీసమక్షమందు
దారపుత్రక సమేతము గాఁగ నిర్దయఁ
బొలియింపఁ గా నేఁడు బూనినాఁడు. 32

భీమ - అలాగా, ఇతఁడు, బ్రాహ్మణజనమునకు మార్గవిఘ్నము జేసినాఁడా? కానీ, యతని నిప్పుడే నిగ్రహించెదను. ఓపురుషుఁడా!నిలు! నిలు!

ఘటో - ఇదుగో! నిలిచి యున్నాఁడను.

భీమ - ఎందుకు బ్రాహ్మణుని బాధించుచున్నాఁడవు?

తే.గీ. *"పడఁతి యనుపండు వెన్నెల ప్రభలతోడఁ*
గొడుకు లనియెడు చుక్కల నడుమ నున్న
బ్రాహ్మణుండను జంద్రునిపాలి కీవు
వచ్చినాఁడవు రాహువువలెనె పట్టి" 33

ఘటో - ఔను! రాహువనే.

భీమ -

శా. *ఏదోసంబును జేసినన్ మహిసురున్ హింసింపరా దట్టిచో*
నేదోసంబును లేక పుత్రతతితో నిల్లాలితోఁ బోవు నీ
భూదేవున్ వ్యవహారతంత్ర విముఖున్ బుణ్యక్రియారంభు వ్యా
పాదింపన్ జనదన్న వే విడువుమీ పల్మారు ని న్వేడదన్. 34

ఘటో - విడువను.

భీమ - (తనలో) ఆహా! యితడెవరి కొమరుఁడై యుండును చెపుమా

క. *మాయేవురు భ్రాతలలో*
నేయతనిని బోలు నొక్కొ! యీగుణచోరుం
డీయతిశౌర్యముఁ జూచిన
మాయభిమన్యుండు నాకు స్మరణకు వచ్చున్ 35.
(ప్రకాశముగ) ఓపురుషుఁడ! బ్రాహ్మణుని విడువుము.

ఘటో - విడువను.

తే.గీ. *నేఁడు మాయబ్బయే వచ్చి నీవు వీని*
విడువు మంచు నమ్మిక మెయి నుడువుఁ గాక!

యితని మాయమ్మయాజ్ఞఁ, బట్టితిని గాన
విడువఁ జాల ముమ్మాటికి విడువఁ జాల. 36

భీమ - (తనలో) ఏమీ! తల్లియాజ్ఞ యనుచున్నాఁడు. ఇతఁడు గురుశుశ్రూషాపరుఁ డగు తపస్వివలె నున్నాఁడు.

తే.గీ. *తల్లి మానవులకు నెల్ల తలఁచి చూడ*
దైవతంబులలోపల దైవతంబు,
తల్లియానతి శిరమునఁ దాల్చి కాదె
యీదృశావస్థ నొందితి మేపురమును. 37

(ప్రకాశముగా)

ఓపురుషుఁడా! నిన్నొకటి యడుగ వలసియున్నది.

ఘటో - అడుగు - శీఘ్రముగా నడుగు.

భీమ - మీ తల్లిపేరేమి?

ఘటో - హిడింబ యను రాక్షసి.

తే.గీ. *పౌరవకులప్రదీపుండు పాండవుండు*
మాని తాత్మండు దను నేలుమగఁడు గాఁగ
నిండునెలతోడ విలసిల్లు నింగివోలె
నామహాభాగ శోభిల్లు నతిశయముగ. 38

భీమ - (తనలో) అలాగా, ఇతఁడు హిడింబాపుత్రుఁడా. అట్లైన నతనికీగర్వము తగియే యున్నది?

తే.గీ. *రూపబలసత్వములచేత రూఢి నితఁడు*
పోలియున్నాఁడు తండ్రులఁ జాలవఱకు
గాని ప్రజలపై నంతనిష్కరుణవృత్తి
హృదయమం దెట్లు దాల్చెనో యెఱుఁగరాదు. 39

(ప్రకాశముగ) ఓయీ! ఈయనను విడువుము.

ఘటో - విడువను.

భీమ - ఓ బ్రాహ్మణుఁడ! నీకొమారుని దీసికొని పొమ్ము. ఈతని వెంట నేను వెళ్లుదును.

ద్వితీ - వద్దు. వద్దు. మీరిట్లు చేయవద్దు.

తే.గీ. మున్నె విడిచితి నాప్రాణములను నేను
గురులప్రాణముల్ రక్షించుకోర్కె తోడఁ
బడుచువాఁడవు మిగులరూపసివి గుణివి
వసుధపైఁ జిరకాలంబు బ్రదుకు మయ్య. 40.

భీమ - అయ్యా! యట్లు కాదు. నేను క్షత్రియ కులసంభవుఁడును. బ్రాహ్మణుఁడో - మిక్కిలిపూజ్యుఁడు. అందువల్ల బ్రాహ్మణశరీరమునకు బదులుగ నాశరీరము సమర్పింపఁ దలఁచుచున్నాఁడను

ఘటో - అలాగా, ఇతఁడు క్షత్రియుఁడా! అందుచేతనే గర్వము, అవుఁగాక; ఇతనిని నే జంపి తీసి కొనిపోయెదను. ఈబ్రాహ్మణ కుమారుఁడు నేను దీసికొని పోకుండ నెవరిచేత వారింపఁబడెను?

భీమ - నాచేత.

ఘటో - నీచేతనా?

భీమ - ఔను.

ఘటో - అట్లైన నీవే నావెంట రమ్ము.

భీమ - సరె, నేను దుర్బలుని వెంట స్వయముగా రాను. నీకు సామర్థ్యమున్న యెడల నన్ను బాలాత్కారముగఁ దీసికొని పొమ్ము.

ఘటో- నే నెవరో నీవెఱుఁగవు కాఁబోలు?

భీమ - నీవు నాపుత్రుఁడ వని యెఱుఁగుదును.

ఘటో - ఎట్లు! నేను నీపుత్రుఁడ నెట్లు?

భీమ - కోపము వచ్చినదా? శాంతింపుము. శాంతింపుము. సమస్త ప్రజలు క్షత్రియులకుఁ బుత్రులని చెప్పఁబడుదురు. అందుచేత నే నట్లంటిని.

ఘటో - పితికివా రాయుధమును గ్రహింపవలెను. నీ కాయుధ మేది?

భీమ -

చ. *శపథమువెట్టి చెప్పెదను సత్యము భీతి యెఱుంగ నెట్టిదో*
యిపుడది నేర్చుకోవలెఁతు నింపుక నీకడ భద్ర! యొజ్జవై
కృప నెఱిఁగింపుమయ్య యది యేగతి నుండునొ చెప్పుదేని నే
నపగతశంక వర్తిలెద నర్మిఁపుఁ బక్కి గుణాగుణజ్ఞతన్.

ఘటో - సరే! నీకు నేను భయ ముపదేశించెదను. ఆయుధము పట్టుకో!

భీమ - ఇదే నాయాయుధము. (అని బాహువుఁ జూపును)

ఘటో - అది యాయుధ మెట్లు?

భీమ -

తే.గీ. *కాంచనస్తంభసన్నిభాకార మూని*
శత్రుమర్దనమందు దీక్షను వహించు
నాదుదక్షిణ బాహుదండంబు నాకు
నాల మొనరింపఁ దగినట్టి యాయుధంబు 42

ఘటో - ఇది నా తండ్రి యైన భీమసేనునకుఁ దగియుండును.

భీమ - భీముఁ డను నాతఁ డెవఁడు?

క. *శివుఁడుం బద్మజుఁడుం గే*
శవుఁడున్ యమధర్మరాజు శక్తిధరుఁడు నా
దివిజులు గల రిందఱిలో
నెవనికి నీతండ్రి సముఁడొ యేర్పడఁ జెపుమా.

ఘటో - ఏమేమి? అనృత మనుచున్నాఁడవా? నాతండ్రి నధిక్షేపించెదవా? కానీ, యీస్థూలవృక్షమును బెఱికి కొట్టెదను (అనియట్లుచేయు చున్నాఁడు.) ఏమిది! దీనిచేత నితనిం జంపలేకపోతిని. ఏమిచేయుదును? సరే! తెలిసినది. ఈ పర్వతశిఖరమును బెల్లగించి కొట్టెదను.

తే.గీ. *ఏను విసరిన పర్వత శృంగ మిపుడె*
పుచ్చుకొని నీదుప్రాణముల్ పోవఁ గలదు.

భీమ - *కోపగించి నారణ్యకుంజరంబుం*
వనమునందలి బెబ్బులిఁ బట్టఁ గలదె

ఘటో – ఏమిది! దీనిచేతను జంపఁజాలనైతిని. ఇప్పు డేమి చేయుదును? సరే, తెలిసినది.

తే.గీ. *భీమసేనుని తనయుండ భీమబలుఁడ*
ననిల దేవుని పౌత్రుండ నగుటఁ జేసి
బాహుయుద్ధంబునకు సిద్ధపడుము నిలుము
అందు నాకు సమానుఁ డీ యవని లేఁడు.

(అని యిద్దఱు బాహుయుద్ధము చేయుచున్నారు.)

ఘటో – (భీమసేనుని బంధించి)

మ. *భుజవీర్యంబుఁ దృణీకరించి యెటులం బోనేర్తు బాశాలిచే*
గజమట్టుల్ నిను మద్భుజద్వయముచే గాఢంబుగాఁ గట్టితిన్

భీమ – (తనలో) ఏమి! యితనిచేత నేను బట్టుపడితినిగదా! నాశత్రు? పక్షమిప్పుడు విజృంభింపవచ్చును. కాని, కాచుకో (ప్రకాశముగ) ఓ పురుషుఁడ! సావధానుఁడవు కమ్ము!

ఘటో – అవహితుఁడ నై యున్నాఁడను.

భీమ – (బంధమును దెంపి వైచి)

మ. *త్యజియింపం దగు బాహుదర్పమిఁక వ్యక్తంబయ్యెనీసార మీ*
భుజయుద్ధంబున డయ్యలే దపజయంబుం బొందలే దేను సూ.

ఘటో – ఎట్టు! ఈ బంధముచేతఁ గూడ నితనిని వధియింపఁ జాలనయితిని. ఏమి చేయుదును? ఆహా! తెలిసినది. మాతృప్రసాదము చేత లబ్ధమయిన మాయాపాశము కలదు గదా! దానిచే నితనిని బంధించి తీసికొని పోయెదను. జల మెక్కడ దొఱకును? ఓ పర్వతమా! [redacted] మిమ్ము. అదిగో! నీరు స్రవించుచున్నది. (ఆచమించి మంత్రము జపించు చున్నాఁడు.) ఓపురుషుఁడ!

మ. *అవలీలన్ నినుబట్టి కట్టితిని మాయాపాశవర్గమ్ములన్*
వివశుండై యిఁక పోవఁజాలవు సుమీ! వేమాఱు యత్నించియున్

సువిలాసంబునఁ ద్రాళ్ళఁ గట్టఁబడియున్ శోభిల్లుచున్నాఁడ వు
త్సవకాలంబున దర్శనీయ మగు నాశ్రధ్వజంబుం బలెన్.

(అని మాయచేత బంధించుచున్నాఁడు.)

భీమ – ఏమిది! మాయాపాశముచేతఁ గట్టుపడితినే. ఇప్పు డేమి చేయుదును? మహేశ్వరప్రసాద లబ్ధమైన మాయాపాశ మోక్షకమంత్రము కలదు గదా! దానిని జపించెదను. [redacted] మెక్కడ దొఱకును. కానీ, ఓ బ్రాహ్మణకుమారా! కమండలుజలము తీసికొని రమ్ము.

వృద్ధ – ఇదిగో! జలము.

(భీమసేనుఁ డాచమించి మంత్రము జపించి మాయను విడిపించుకొను చున్నాఁడు.)

ఘటో – ఓహో! పాశము తెగి పడిపోయినదే! ఇప్పుడేమి చేయుదును? అగుఁగాక, ఓ పురుషుఁడ! పూర్వప్రతిజ్ఞను దలఁచుకొమ్ము!

భీమ – ప్రతిజ్ఞయా, సరే! జ్ఞప్తికి వచ్చినది. నీవు ముందు నడువుము. నేను వెనుక వచ్చెదను. (ఇద్దఱు నడుచుచున్నారు.)

వృద్ధుం – పుత్రకులారా! ఏమిచేయుదము. ఈ వృకోదరుఁడు వెళ్ళుచున్నాఁడు.

మ. *జ్వలదుగ్రాకృతియున్ భయంకరమహా బాహుప్రతాపంబులుం*
గల యీ దానవు నాక్రమించి చను లక్ష్యంతయున్ లేక వి
హ్వలచిత్తం బనుమాట లేకితఁడు తీవ్రాసారవర్షంబులోఁ
గలకం బాఱక లీలమై జను మహోక్షం బట్లు శీఘ్రంబుగన్. 48

ఘటో – అయ్యా! ఇక్కడఁ గూర్చుండుము. నీరాక మాయమ్మ కెఱింగించెదను.

భీమ – మంచిది! పొమ్ము.

ఘటో – (సమీపించి) అమ్మా! నమస్కారము. నేను ఘటోత్కచుఁడను. ఆహారము నిమిత్తము మనుష్యుడు కావలెనని చిఱకాలమునుండి యభిలషించు చుంటివి. ఇప్పు డొక మనుష్యుని దీసికొనివచ్చితిని.

హిడింబ – (ప్రవేశించి)

కుమార! చిరంజీవివి కమ్ము! నీవు తీసికొని వచ్చిన మనుష్యుఁ డెట్టివాఁడు?

ఘటో – పూజ్యురాలా! మాటమాత్రముచేతనే మనుష్యుఁడు గాని, బలముచేతఁ గాదు.

హిడింబ – ఏమి! బ్రాహ్మణుఁడా?

ఘటో – బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడు.

హిడింబ – కానియెడల ముసలివాఁడా.

ఘటో – ముసలివాఁడు కాఁడు.

హిడింబ – బాలుఁడా యేమి?

ఘటో – బాలుఁడు కాఁడు.

హిడింబ – అట్లైన నతనిం జూచెదను. (ఇద్దఱు నడుచుచున్నారు.)

హిడింబ – ఏమిది! యీ మనుష్యునా, నీవు తీసికొనివచ్చినది?

ఘటో – అమ్మ! యీయన యెవరు?

హిడింబ – వెఱ్ఱివాఁడ! ఈయన దైవము.

ఘటో – అలాగా! ఎవరికి దైవము?

హిడింబ – నీకును. నాకును.

ఘటో – గురు తేమి?

హిడింబ – ఇదిగో గుర్తు. ఆర్యపుత్ర! జయము! జయము!

భీమ – (చూచి) ఎవరీమె? అహో! హిడింబాదేవియా.

తే.గీ. *ప్రాజ్యసామ్రాజ్య పదపరిభ్రష్టుల మయి*
యడవులందునఁ జరియించునట్టి మాకుఁ
గూర్మి దళుకొత్తు నిన్నుఁ గన్గొనుటచేత
నంతరంగతాపంబు జల్లారె దేవి.

హిడింబ! యిదేమిటి?

హిడింబ – (చెవిలో) ఇది యిట్టిది.

భీమ - దేవి! నీవు జాతిచేతమాత్రమే రాక్షసివి, సదాచారముచేతఁ గావు.

హిడింబ - పిచ్చివాఁడ! తండ్రికి నమస్కారము చేయుము.

ఘటో - తండ్రీ! ధార్తరాష్ట్రవనదవాగ్ని నగుఘటోత్కచుఁడను నేను నమస్కరించు చున్నాఁడను. పుత్రచాపలమును క్షమింపవలయును.

భీమ - కుమార! రమ్ము! రమ్ము! నీవు వ్యతిరేకముగఁ జేసిన దయినను మనోహరముగా నున్నది. (అని కౌఁగలించును.) కుమారా! మీతండ్రుల హృదయములు ధార్తరాష్ట్రవనదావాగ్నులగు పుత్రులనే యపేక్షించుచున్నవి. మహాబలపరాక్రముఁడవు కమ్ము.

ఘటో - మహాప్రసాదము.

వృద్ధ - అలాగా, ఈయన భీమసేనపుత్రుఁ డగు ఘటోత్కచుఁడా?

భీమ - పుత్రక! పూజ్యుఁ డయిన యీకేశవదాసునకు నమస్కరింపుము.

ఘటో - దేవ! నమస్కరించుచున్నాఁడను.

వృద్ధ - తండ్రివలె గుణకీర్తి సంపన్నుఁడవు కమ్ము!

ఘటో - అనుగ్రహింపఁబడితిని.

వృద్ధ - ఓ వృకోదర! నావంశము రక్షించి, నీకులము నుద్ధరించితివి. మేమిఁక వెళ్ళుదుము.

భీమ -

తే.గీ. *నీయనుగ్రహంబు కలిమి నీయఖిలము*
శుభకరం బయి వర్తిల్లెఁ జువ్వె యనఘ!
అనతి దూరానఁ గలదు మాయాశ్రమంబు
విశ్రమించి యచ్చట మీరు వెడలవచ్చు.

వృద్ధ - మాకుఁ బ్రాణప్రవిదానము సేసి యిదివఱకే యాతిథ్యమిచ్చి యుంటివి. అందుచేత మేము వెళ్ళుదము. సెలవొసంగుము.

భీమ - అట్లైన సకుటుంబముగ మీరు వెళ్ళుఁడు పునర్దర్శన మగుఁగాక!

వృద్ధ - మంచిది! అదే మాప్రథమ సంకల్పమే.

(దారపుత్రసహితముగవృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

భీమ – హిడింబ! యిటు రమ్ము. కుమార! ఘటోత్కచ! నీవు నిటురమ్ము. పూజ్యుఁడైన కేశవదాసుని నాశ్రమపదద్వారమాత్రము వఱకైన సాగనంపి సంభావింతము.

తే.గీ. *అఖిల వాహినీప్రతతికి నబ్ధివోలె*
నాహుతులకెల్ల హవ్యవాహనుఁడు వోలె
మానవేంద్రియంబులకెల్ల మనసువోలె
మాకు భగవానుఁ డైన వాసుదేవుఁడు ప్రభువు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

మధ్యమవ్యాయోగము సమాప్తము.

***

2. దూతవాక్యము

దూత వాక్యము

ఇందలి పాత్రలు

1. సూత్రధారుడు
2. కాంచుకీయుడు
3. దుర్యోధనుడు
4. వాసుదేవుడు
5. సుదర్శనచక్రము
6. ధృతరాష్ట్రుడు

దూత వాక్యము

(అంతట నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.)

సూత్ర -

తే.గీ. *కించిదరుణ మౌ నఖకాంతి మించునట్టి*
యేపదము నభంబున హరియించె నముచి
నఖిలలోకోత్సవం బగునయ్యుపేంద్రు
పదము మి మ్మనయంబుఁ గాపాడుఁగాత॥

ఆర్యమిత్రుల నిట్లు వేఁడుకొనుచున్నాఁడను. ఏమిటి! నేను విజ్ఞాపనవ్యగ్రుఁడ నై యుండఁగా నేదో శబ్దమువలె వినఁబడుచున్నది. ఇది చూచెదను.

(తెరలో)

ఓహోహో! ద్వారపాలకులారా! దుర్యోధనమహారాజిట్లాజ్ఞాపించు చున్నాఁడు.

సూత్ర - అహో! తెలిసినది.

తే.గీ. *పాండురాజపుత్రులతోడఁ బ్రభవమయ్యె*
ధార్తరాష్ట్రుల కతివిరోధంబు కాన
సేవకుఁడు మంత్రశాలను సిద్ధపఱచు
నధిపుఁ డయిన దుర్యోధనునాజ్ఞచేత.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

ఇది స్థాపన

(అప్పుడు కాంచుకీయుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

కాంచు - ఓహోహో ద్వారపాలకులారా! దుర్యోధన మహారాజుగారిట్లా జ్ఞాపించు చున్నారు. నేఁడు సకలరాజులతో కలసి మంత్రాలోచనము

చేయఁదలంచు చున్నారము కావున రాజులందఱను బిలుచుకొని రండు అని (నడచి చూచి) అహో! ఈ దుర్యోధన మహారాజుగా రిటే వచ్చుచున్నారు.

శా. *శ్రీమంతుండును లేతవాఁడు సితకౌశేయోత్తరీయుండు సు*
శ్యామాంగుండు కృతాంగరాగుఁడు విభూషారత్న రాజిప్రభా
స్తోమాకీర్ణుఁడు ఛత్రచామరసమేతుం డూర్జితుం డైన యీ
భూమీశాగ్రణి వొల్చు జుక్కలగమిన్ బూర్ణేందుఁ డెట్టట్లుగాన్
(అప్పుడు యథానిర్దిష్టముగ దుర్యోధనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

దుర్యో -

తే.గీ. *తలఁచుకొనక వచ్చిన రణోత్సవము నఱసి*
యపగతాగ్రహ మైనట్టు లలరె మనసు
చేయవలతుఁ బాండవసేనఁ జేరు కరుల
మొగము లుత్కృత్తపటుదంతముసలములుగ.

కాంచు - మహారాజ! జయము. దేవరవారి శాసనముల వల్ల సర్వరాజ మండలమును దీసికొని వచ్చితిని.

దుర్యో - చక్కఁగాఁ జేసితివి. నీ వంతఃపురమునకుఁ బొమ్ము.

కాంచు - మహారాజుగారి యాజ్ఞాప్రకారము చేయుదును. (నిష్క్రమించును)

దుర్యో - ఆర్యులారా! వైకర్ణవర్ష దేవులారా! నాకుఁ బదునొకం డక్షౌహిణుల బలసముదయము కలదు గదా! దాని కెవరు సేనాపతి గా నర్హుఁడో చెప్పవలయును.

ఏమి! మీ రేమనుచున్నారు - ఈవిషయము మిక్కిలి గొప్పది. ఆలోచించి చెప్పవలయు ననియా?

అది యుక్తమే. అట్లయిన రండు, మంత్రశాలలోనికే పోవుదము. ఆచార్యా! నమస్కారము. మీరు మంత్రశాల కరుగుఁడు. తాత! నమస్కారము. మీరు మంత్రశాల కరుగుఁడు. మామ! నమస్కారము.

నీవు మంత్రశాల కరుగుము. ఆర్యులారా! వైకర్ణవర్ణదేవులారా! మీరు మంత్రశాలఁ బ్రవేశింపుఁడు. ఓహోహో సర్వక్షత్రియులారా! మీరు స్వేచ్ఛగా లోపలికి జనుఁడు. మిత్రుఁడ! కర్ణుఁడ! మనమును లోపలఁ ప్రవేశింతము రమ్ము!

(ప్రవేశించి)

ఆచార్య! ఇది కూర్మాసనముఁ కూర్చుండుఁడు. పితామహ! యిదీ సింహాసనము, కూర్చుండుఁడు. మామా ఇదె కూర్మాసనము కూర్చుండుఁడు. ఆర్యులారా! వైకర్ణవర్ణ దేవులారా! మీరు కూర్చుండుఁడు. ఓహోహో సర్వక్షత్రియులారా! మీ రందఱు యథేచ్ఛముగా గూర్చుండుఁడు.

ఏమి! ఏమనుచున్నారు? మహారాజాగారు కూర్చుండ లేదే యనుచున్నారా? ఆహా! సేవాధర్మము! ఇదే కూర్చుండు చున్నాను మిత్రుఁడా? కర్ణ! నీవును కూర్చుండు! (కూర్చుండి) ఆర్యులారా! వైకర్ణవర్ణ దేవులారా! నాకుఁ బదునొకం డక్షౌహిణుల బలసముదయము గలదు. దాని కెవరు సేనాపతి గా అర్హులో చెప్పవలయు.

ఏమనుచున్నారు మీరు – పూజ్యుఁ డయిన గాంధార రాజు చెప్పు ననియా– సరే, మామయే చెప్పుఁగాక.

మామ యేమనుచున్నాఁడు – మహానుభావుఁ డయిన భీష్ముఁ డుండఁగా సేనాపతి యగుటకు మఱియెవ్వఁ డర్హుఁ డనియా?

మామ లెస్సగాఁ జెప్పినాఁడు. సరె సరె. పితామహుఁడే సేనాపతి యగుగాక. మేము నిదే కోరుచున్నాము.

శా// *తోరంబౌ విలయానిలక్షుభిత పాథో పాశినాదం బటుల్*
భేరీభాంకృతిశంఖ సైన్యనదముల్ విన్నంటి పెల్ బ్రోయఁగా
నారాజోత్తమమౌళి రాలునభిషే కాంభఃకణ శ్రేణితో
వైరివ్రాతము గుండియల్ చెదరి భూభాగంబునందుం బడున్.

కాంచు – (ప్రవేశించి)

మహారాజ! జయము! పాండవ స్కన్ధావారమునుండి పురుషోత్తముఁడయిన నారాయణుఁడు దూతగా వచ్చినాఁడు.

దుర్యో – ఓ బాదరాయణ! అట్లు కాదు. కంసదాసుఁడైన దామోదరుఁడా నీపురుషోత్తముఁడు! ఆగోపాలకుఁడా నీపురుషోత్తముఁడు. జరాసంధుని చేత దేశము కీర్తి భోగము హరింపఁబడిన యాభీరుఁడా నీపురుషోత్తముఁడు. ఆహో! చిరకాలము రాజులకు సన్నిధానవర్తియైన భృత్యజనున కింతమాత్రము సముదాచారము తెలియక పోయెనే. నీమాట గర్వముతోఁ గూడియున్నది, అవలకుఁ బొమ్ము. అపధ్వంసుఁడ!

కాంచు – మహారాజ! అనుగ్రహింపుఁడు తొట్రుపాటుచేత సముదాచారము మఱచితిని (కాళ్లమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు)

దుర్యో – తొట్రుపాటా, ఔను! మనుష్యులకు తొట్రుపాటున్నదే! లెమ్ము! లెమ్ము!

కాంచు – అమ్మయ్యా! బ్రతికితిని.

దుర్యో – ఇప్పుడు ప్రసన్నుఁడనైతిని. ఆదూత యెవఁడు?

కాంచు – వచ్చినదూత కేశవుఁడు.

దుర్యో – కేశవుఁడా, ఇట్లనుట మాకిష్టమే. ఇదే సముదాచారము. ఓహోహో రాజులారా! దూతగా వచ్చిన కేశవున కెట్టిగౌరవము తగినది? – ఏమను చున్నారు మీరు – కేశవున కర్ఘ్యప్రదాన మిచ్చి పూజింపఁదగు ననియా? అదినా కిష్టము లేదు. అతనింబట్టి బంధించుట మంచిదని నేను తలంచెదను.

తే.గీ. *వాసుదేవుండు మనచేతఁ బట్టువడిన*
గ్రుడ్డివారట్టు లుందురు కుంతిసుతులు
గతియు మతియుఁ బాండవుల కీకరణిఁ జెడిన
నేనె పాలింతు నిలయెల్ల నెదురు లేక.

వెండియు, నీసభలో నెవఁడు లేచి కేశవు నెదుర్కొనునో, యతనికిఁ బంద్రెండు కావలుల బంగారము దండుగు విధించెదను. కాఁబట్టి మీరందఱు

జాగరూకతతో నుండుఁడు. నే నేయుపాయముచేత వాసుదేవునకుఁ బ్రత్యుత్థానము జేయక యుండుదును? ఆహా! ఉపాయము కనఁబడినది. ఓయీ? బాదరాయణ? ద్రౌపదీ కేశాంబరాకర్షణము లిఖింపఁబడిన యాచిత్తరువును దీసికొని రమ్ము! (అపవారించి)
దానిం జూచుచుఁ గేశవునకుఁ బ్రత్యుత్థానము జేయకుండెదను.
కాంచు – మహారాజుగారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. (నిష్క్రమించి మరల ప్రవేశించి) మహారాజా! జయము. ఆ చిత్రపటమదిగో!
దుర్యో – నాయెదుట విప్పుము.
కాంచు – చిత్తము మహారాజ! (అని విప్పుచున్నాఁడు)
దుర్యో – అహో! యీచిత్తరు వెంతదర్శనీయముగా నున్నది. ఈ దుశ్శాసనుఁడు కొప్పుఁ బట్టి ద్రౌపదిని లాగుచున్నాఁడు.

తే.గీ. *దుస్స సేనుండు తనుబట్ట ద్రుపదపుత్రి*
సంభ్రమోత్ఫుల్లనేత్ర యై సంచలించి
గ్రహణవేళను రాహువక్త్రంబునందు
జొచ్చు చంద్ర రేఖయుఁబోలె సొబగుమీఱు.

ఇదిగో! దురాత్ముఁ డైనయీభీముఁడు సర్వరాజసమక్షము నందు పరాభవింపఁబడిన ద్రౌపదిని జూచి మహాకోపావిష్టుఁడై సభాస్తంభమును బెఱుక నుంకించు చున్నాఁడు. ఈయుధిష్ఠిరుఁడు,

తే.గీ. *సత్యధర్మదయాగుణశాలి యయ్యు*
ద్యూత కారణమున నష్టచేతనుఁ డయి
తనదు క్రేగంటి చూపులు తఱుచు బఱపి
యత్తఱిని వృకోదరు శాంతచిత్తుఁ జేయు.

ఇప్పు డీయర్జునుఁడు,

శా. *భావంబందున శత్రుమండలి తృణప్రాయంబుగా నెంచి రో*
షావేశంబున సంచలింప నధరం బాఘూర్ణమానాక్షుఁ డై

యావేళన్ నృపజాతినంతను క్షయంబందించు నా గాండీవ
జ్యావల్లిన్ స్పృశియించు మెల్లమెల్లఁగా సంభ్రాంతచేతస్కుఁడై.

ఈయుధిష్ఠిరుఁ డర్జునుని వారించుచున్నాఁడు. ఈ నకులసహదేవులు,

తే.గీ. *కాశె బిగగట్టి యొరలూడ్చికత్తులు గొని*
యాస్యరాగంబు లడుగంట నొడు గఱచి
మృత్యుభయమేది సింగంబు మీఁది కురుకు
జింకలటు నాసహోదరు జెనక నెంత్రు.

ఈయుధిష్ఠిరుఁడు నకులసహదేవులను సమీపించి వారి నిట్లు నివారించుచున్నాఁడు-

తే.గీ. *నేనె నీమఁడ దుర్మతి నేనె యిందు*
విడువుఁడలుకను మీరు వివేకు లరయ
ద్యూతజని తావమానంబు నోర్వ కిట్లు
గెలుచువారిఁ దాకిన బలకీర్తి చెడదె.

ఇదిగో! గాంధారరాజా,

మ. *అతిగర్వంబున నవ్వుఁ బాచికల నిట్టట్టున్ వెసం జిమ్ము స్వ*
ప్రతిభన్ వైరులకీర్తి మాటికినిఁ గప్పంజూచు ద్యూతావమా
నితయై దుఃఖితయై ద్రౌపదిని దుర్నీతిప్రియుండైన యీ
కితవుం డెంతయుఁ గుత్సితంబైన జూడ్కిన్ మెల్లగాఁ జూచెడున్.

ఈద్రోణాచార్య పితామహు లాద్రుపదపుత్రికం జూచి లజ్జాయమానులయి మొగములమీఁద వస్త్రములు వైచుకొని యున్నారు. ఆహా! ఏమి దీని వర్ణాఢ్యత! ఏమి భావోపపన్నత! ఏమి యీ యుక్తలేఖత! ఈ చిత్రపటము మిక్కిలి లెస్సగా వ్రాయఁబడినది. సంతసించితిని. ఎవఁడక్కడ?

కాంచు - మహారాజ! జయము!

దుర్యో - బాదరాయణ! పక్షివాహనమాత్రముచేతనే విస్మితుఁ డగు నా దూతను దీసికొని రమ్ము.

కాంచు - చిత్తము మహారాజ! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

దుర్యో - మిత్రుఁడ! కర్ణుఁడ!

తే.గీ. *పాండువులు పంప దూతయై వచ్చె నేఁడు*
కృష్ణమతి యైన కృష్ణుండు భృత్యుఁడట్లు
చెవులు రెండును సిద్ధంబుఁ జేసికొనుము
మన యుధిష్ఠిరు నాడంగిమాటలు విన.

(అప్పుడు వాసుదేవుఁడు, కాంచుకీయుఁడుఁ బ్రవేశించు చున్నారు.)

వాసు - ఇప్పుడు ధర్మరాజాశాసనముచేతను ధనంజయునియెడ నాకుఁ గల నిర్వ్యాజమైత్రిచేతను యుద్ధదర్పముగలవాఁడును జెప్పినమాట వినని పెంకెవాఁడు నగు దుర్యోధనుని యొద్దకు నుచితమైన దూత భావమును వహించి నేను వచ్చినాఁడ.

మ. *ద్రుపదక్ష్మాధవపుత్రికాపరిభవోద్భూతంబు శత్రుక్షమా*
ధిపసేనా మదకుంభి కుంభ దళనోత్సేకంబు పార్థాస్త్రశ
స్త్రపటిష్ఠానిలచోదితంబు నగు నుద్యద్భీమకోపాగ్నిచే
విపులం బౌ కురువంశ కానన మిఁకన్ వేగంబు దగ్ధం బగున్.

ఇదే సుయోధనుశిబిరము. ఇక్కడ,

సీ. *క్షోణినాథుల యిండ్లు సురపురంబుల వోలె*
మిగుల రమ్యంబులై మెఱయుచుండు
నాయుధాగారంబు లతివిలాసంబు లై
నానాస్త్రశస్త్రసంతతుల వెలయు
కరిబృంహితంబులు తురగహేషలు గూడి
మందిరంబులయందు మారుమ్రోయు
అధికశోభావంత మైయున్న దైశ్వర్య
మెంతవైభవ మున్న నేమిఫలము

తే.గీ. *బంధుజననిరంతర పరాభవమువలన*
నమ్మహాశోభ యంతయు వ్యర్థమయ్యె

ప్రళయ మాసన్నమైన దీపార్థివులకు
గష్టుఁడై న దుర్యోధను కారణమున.

అహో!

ఆ.వె. *శఠుఁడు దుష్టవాది సద్గుణ ద్వేషియు*
స్వజననిర్దయుండు వంచకుండు
కార్యసాధకంబు దుర్యోధనుఁడు నన్ను
జూచి చేయఁడంచు తోఁచు మదిని.

ఓ బాదరాయణా! రావచ్చునా!

కాంచు – ఆహా! పద్మనాభుఁడు రావచ్చును.

వాసు – (ప్రవేశించి) ఏమేమి! నన్ను జూచి సర్వక్షత్రియులు సంభ్రాంతు లగుచున్నారు. సంభ్రమము వలదు. వలదు. మీరు స్వేచ్ఛగాఁ గూర్చుండుఁడు.

దుర్యో – ఏమిది! ఏమిది! కేశవుని జూచి సర్వక్షత్రియులు సంభ్రాంతులగు చున్నారా? సంభ్రమము వద్దు. వద్దు. పూర్వము నేను విధించిన దండనమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొనుఁడు. నే నాజ్ఞాపకుఁడను గానా?

వాసు – ఓసుయోధనా? కూర్చుంటివా?

దుర్యో – (పీఠమునుండి క్రిందఁబడి తనలో) కేశవుఁడు వచ్చి నట్లు స్పష్టమైనది.

తే.గీ. *మతి నఖండితోత్సాహపూరితము జేసి*
కొలువులో సమాహితుఁడనై కూరుచుంటి
వాసుదేవుని మాయాప్రభావగరిమ
నాసనమునుండి చలియించి యవనిఁ బడితి.

అబ్బో! యీదూత మహామాయుఁడు, (ప్రకాశముగా) ఓ దూత! ఆపీఠముమీఁదఁ గూర్చుండుము.

వాసు – ఆచార్య! కూర్చుండుఁడు. గాంగేయప్రముఖులైన యోరాజులార! మీరు యథేచ్ఛముగాఁ గూర్చుండుఁడు. మేమును గూర్చుండుదుము

(కూర్చుండి) అహో! యీచిత్రపటము దర్శనీయ మని తోఁచుచున్నది. కాదుకాదు, ద్రౌపదీ కేశాకర్షణ మిందువ్రాయఁబడినది. ఏమనవచ్చును -

మ. *ఈదుర్యోధనుఁ డెంత బాలిశుఁడొకో యింతేని జెందండు ని*
ర్వేదంబున్ స్వజనావమానము మహావిక్రాంతిగాఁ జూచెడున్
గాదే నెవ్వఁడు కొల్వులో స్వయమ యుద్ఘాటించు నేరీతి ల
జ్జాదూరుండయి యాత్మదోషములు ప్రజ్ఞల్ వోలె నిశ్శంకతన్.

ఆ! చాలు. ఈ విచిత్రపటము నిక్కడఁ దీసివేయుము.

దుర్యో - బాదరాయణ! చిత్రపటముఁ దీసివేయుము.

కాంచు - చిత్తము. మహారాజ (అని దాఁచుచున్నాఁడు.)

దుర్యో - ఓదూత!

తే.గీ. *ధర్మతనయుండు, వాయునందనుఁడు, భీముఁ,*
డమరపతిసూతి మాతమ్ముఁ డర్జునుండు,
నతవినీతు లాయశ్వినీసుతులు కవలు
భృత్యతతితోడఁ గుశలురే యెల్లవారు.

వాసు - ఇది గాంధారీ నందనునకు యుక్తమే. ఆ! అందఱుఁ గుశలముగ నున్నారు. నీ రాజ్యమందు శరీరమందు బాహ్యాభ్యంతరములయందు కుశలంబు నారోగ్యంబు నడిగి యుధిష్ఠిరాదు లైన పాండవు లిట్లువిజ్ఞాపనము చేయుచున్నారు-

ఆ.వె. *అనుభవించినార మతిశయదుఃఖంబు*
చెల్లిపోయెఁ బ్రతిన లెల్ల నేఁడు
ధర్మమైన కరణి దాయభాగము మాకు
బంచిపెట్టుమయ్య పాడి యెఱిఁగి.

దుర్యో - ఎట్టెట్టూ! దాయభాగమా?

ఉ. *మాపినతండ్రి వేటఁ జని మౌనికి నెగ్గొనరించి కానలన్*
శాపము వానిచేఁ బడసి శక్తిని గోల్పడె నాఁటనుండి యా

భూపతి కాంౘమీఁద స్పృహపోయెను బూర్తిగఁ, నేతెఱంగునన్
మాపినతండ్రి తండ్రియగు మాధవ! యెవ్వరొ కన్న వారికిన్.

వాసు – పూర్వవృత్తాంత మెఱుఁగుదువు కావున నిన్నొకమాట యడిగెదను.

మ. *క్షయరోగంబున ౖమందినాఁడు విషయాసక్తిన్ ౖబవర్తించి భూ*
దయితుండైన విచిౖతవీర్యుఁ డటమీఁదన్ వ్యాసమౌనీంౖదు స
ద్దయచేతన్ ధృత రాష్ట్రుఁ డంబికకు మోదంబార జన్మించెనే
నయతన్ నీజనకుండు రాజ్యపదవిం ౖబాపింప నర్హుండగున్.

నీవిట్లనవద్దు,

తే.గీ. *ఇట్టు లన్యోన్యవైరంబు వృద్ధి యైన*
నాము శేషమౌ కౌరవాన్వయము వేగ
గావున యుధిష్ఠి రాదు లేకరణిఁగూర్మి
నుడివి రటు సేయఁదగు రోష మడఁచి భూప!

దుర్యో – ఓదూత! నీవు రాజ్యవ్యవహార మెఱుఁగవు.

మ. *అరులన్ గెల్చిభుజింౘు రాట్సుతులురాజ్యం, బెప్పుడున్ దాని నె*
వ్వరు యాచింపరు. వేఁడు యాచకున కివ్వా రిద్ది దానంబు సే
యరు,భూకాంక్షలెయున్నఁగెల్వుమను మమ్మాలంబులోఁ, గానిచో
సరగం బొమ్మనుమా తపోవనులకున్ శాంతాత్ములై శుద్ధులై.

వాసు – ఓ దుర్యోధన! బంధుజనుల యెడల వాక్పారుష్యము జనదు.

ఆ.వె. *పుణ్యవశముచేతఁ బొందంగఁ దగినట్టి*
యధికరాజ్యలక్ష్మి నధిగమించి
బంధుమిౘుజనుల వంచింపు నెవ్వఁడు
వానిజీవనంబు వ్యర్థ మఱియు.

దుర్యో–

ఆ.వె. *నృపుఁడు మేనమామ నీ కల్లకంసుండు*
వానిమీఁదఁ గరుణ బూనవైతి

పాండుసుతులు మాకుఁ బరమాపకారులు

కరుణ వారియెడలఁ గలుగు టెట్లు.

వాసు - అది నాదోషమువల్ల కాదు.

తే.గీ. *పరమసాధ్వి మాయమ్మను బాప మనక*

పుత్రశోకార్తి వేమారు పొగులఁ జేసి

వృద్ధు జనకుఁ గారాగృహబద్ధుఁ జేసి

యతఁడు స్వయముగా మృత్యుచే హతము నొందె.

దుర్యో - నీవు కంసుని సర్వవిధముల వంచించితివి. ఆత్మ స్తవ మిఁక చాలును. అది శౌర్యము కాదు. చూడు,

తే.గీ. *అల్లుని మృతికి దుఃఖసమాకులుఁ డయి*

మండిపడి రోషవహ్నిచే మగధరాజు

వచ్చుతఱి భయాతురుఁడవై పారి పోతి

వీమహాశౌర్య మావేళ నెందుఁ బోయె.

వాసు - ఓసుయోధన! నయమార్గ ప్రవర్తకులు దేశకాలావస్థలంబట్టి శౌర్యము నెఱపుదురు. మమ్ము పరిహసించుట నీ వటుండనిమ్ము. ప్రస్తుతకార్య మనుష్ఠింపుము.

తే.గీ. *స్నేహ మన్నదమ్ములతోడఁ జేయవలయు*

మరువవలయు దోషంబులు మనుజనాథ!

బంధుసంబంధ మెపుడు శుభప్రదంబు

ఉభయలోకంబులం దిది యుత్తమంబు.

దుర్యో -

తే.గీ. *దేవతలపుత్రకులతోడ నేవిధమున*

గలియుఁ జుట్టఱికము మనుష్యులకు మాకు,

పిష్టపేషణ మైన దీవిషయ మింక

గ్రంథవిస్తరమును మాని కథ ముగింపు.

వాసు- (తనలో)

క. *సామముచే బ్రతిమాలిన*
నీమూర్ఖుఁడు నైజగుణము నింమక విడఁ డీ
సామము విడి కఠినోక్తుల
తో మనసుఁ గలంచి వీనిఁ ద్రొటిలఁ జేతున్.

(ప్రకాశముగ) ఓసుయోధన! అర్జునుని బలపరాక్రమము నెఱుఁగవా?

దుర్యో - ఎఱుఁగను.

వాసు - ఓహో! అట్లయిన వినుము,

సీ. *మాయాకిరాతుఁడై మహికి వచ్చినశంభుఁ*
బెనఁగి కయ్యమున మెప్పించినాఁడు
ఖండవాశనుఁ డైనచండ పావకుని కై
యమ్ముల జడివాన నాఁగినాఁడు
వజ్రిశత్రువుల నివాతకవచులను జెల
రేగి మిత్తిపాల్ జేసినాఁడు
విరటుపట్టణమందు భీష్మాదులను నాఁడు
దురములో నొక్కడ తోలినాఁడు.

మఱియు నీవు ప్రత్యక్షముగా జూచిన మఱియొుక వృత్తాంతముఁ జెప్పెదను.

తే.గీ. *చిత్రసేనుండు నిను బట్టి చెఱనుబెట్టి*
గగనవీథికిఁ గొంపోవఁ గావు మనుచు
నీవు మొఱవెట్ట గంధర్వు నిలిపి గెలిచి
కవ్వడియె ఘోషయాత్ర నిన్ గాచినాఁడు.

పలుమాట లేల, దుర్యోధన?

క. *నామాటలు విని యీఁ దగు*
సామంబున రాజ్యమందు సగభాగము లే

దా మొఱసి సాగరాంతము

భూమండలమున్ హరింత్రు వో పాండుసుతుల్.

దుర్యో - ఎట్టెట్టు! పాండుసుతులు హరింతురా? ఓ పరుషవచనదక్షవిను.

చ. *అనిలుఁడు భీమరూపమున నయ్యని దాకెడుఁగాక పాకశా*

సనుఁడె కిరీటిరూపమున సంగర మూనెడుఁ గాక పుమ్బుకొ

మ్మని యిడఁజాల్మి గడ్డిపరకంతయు నీనుడిబట్టి పాండునం

దనులకు వీర్యగుప్తమును నాపితృభుక్తము నౌ స్వరాజ్యమున్.

వాసు - ఓకురుకుల కలంకభూత దుర్యశోలుబ్ధ! మేము గడ్డిపఱకలమాట లెత్తువారమా?

దుర్యో - ఓగోపాలక! నీవు గడ్డిపఱకలవాఁడవే.

తే.గీ. *చంపఁ దగనట్టి స్త్రీని నశ్వమును జంపి*

గోపులను మల్లుఱను నేలఁ గూలనేసి

చేరి భాషింప గోరెదు సిగ్గులేక

యవుర మావంటిపరమసాధువులతోడ.

వాసు - ఓసుయోధన! నన్నధిక్షేపించెదవా?

దుర్యో - ఆ! నీవు మాటాడఁ దగిన మనుష్యుఁడవు కావు.

మ. *ధరణీనాయకలాంఛనంబయిన శ్వేతచ్ఛత్రముం దాల్తు భూ*

సురహస్తార్పిత వారిసించిత శిరస్కుండై న రారాజ నే

నరయన్ రాజ్యరమావిహీనుఁడవు నీవట్లౌట మాతో సరా

సరి సంభాషణ సేయఁగాఁ దగవు కృష్ణా! పొమ్ము వేవేగమే.

వాసు - అయ్యో! దుర్యోధనుఁడు నాతో మాటలాడఁడా?

తే.గీ. *మూర్ఖ! బాంధవనిర్దయ! మొండివాఁడ!*

కాక! కేకర! పింగళ! కలుషహృదయ!

కూళవైన నీకతమునఁ గురుకులంబు

అచిరకాలంబులోపల నంత మగును.

ఓహోహో! రాజులారా! వెళ్లుదము.

దుర్యో – ఏమి! కేశవుఁడు పోవుచున్నాఁడా? దుశ్శాసన దుర్మర్షణ! దుర్ముఖ! దుర్బుద్ధి! దుష్టేశ్వర! దూతమర్యాద నతిక్రమించిన కేశవునిఁ బట్టి బంధింపుఁడు. ఏమి మీరు పట్టుకొనజాలరా? దుశ్శాసన! నీవును సమర్థుఁడవు కావా?

ఉ. *కరిహయగోనిహంతయును గంసనిహంతయు నైన వీఁడు సు*
స్థిరముగ గొల్లయిండ్ల వసించుట సేవకధర్మ మించుకే
నెఱుఁగడు దోర్బలంబు హరియించి నృపాలుసమక్షమం దిటుల్
పరుసము లాడినందునను బట్టుఁడు కట్టుఁడు కృష్ణు నందజున్.

వీఁ డసమర్థుఁడు మామ! నీ వీకేశవుని బంధింపుము. ఏమి! పెడమొగముతోఁ బడుచున్నాఁడు. కానీ, నేనే పాశములతోఁ గట్టెదను. (సమీపించుచున్నాడు)

వాసు – ఏమి! బంధుపక్షపాతమున సంధి చేయఁ దలఁచి వచ్చిన నన్ను సుయోధనుఁడు పట్టఁ దలఁచుకొన్నాఁడా? కానీ, సుయోధనుని సామర్థ్యము చూచెదను. (విశ్వరూపమును ధరించుచున్నాఁడు)

దుర్యో – ఓ దూత!

మ. *మనసారన్ బహుదేవమాయలును నీమాయల్ వినిర్మింతువో*
యనివార్యంబగు దేవతాస్త్రసముదాయంబుం బ్రయోగింతువో
వనితాదంతితురంగగోహననలబ్ధఖ్యాతునిం భీరువున్
నిను భూపాలసమక్షమందుఁ ద్రుటిలోనే బట్టి బంధించెదన్.

ఆ! యిప్పుడు నిలునిలు. ఏమిది? కేశవుఁడు కనపడుఁడు. ఇదిగో! కేశవుఁడు. అహో! కేశవుఁ డెంత పొట్టివాఁడు. [illegible] దొటికితివి. ఉండు. అయ్యో! కేశవుఁడు మఱల కనుపడఁడేమి? ఇదుగొ! కేశవుఁడు. కేశవుఁ డింతపొడుగుగా నున్నాఁడేమి? అయ్యో! కేశవుఁడు కనలడఁడేమి. ఏమైనాఁడు? ఇడుగో కేశవుఁడు! ఈమంత్రశాలలోఁ బ్రతిస్థలమందును

కేశవుఁడె కనుపడుచున్నాఁడే? ఇప్పుడేమి చేయుదును? ఉపాయము కనుపడినది. ఓహో రాజులారా! మీలో నొక్కొక రొక్క కేశవుని బట్టి బంధింపుఁడు. ఏమిది? రాజులందఱు స్వయముగ పాశములచేఁ గట్టఁబడి నేలఁ బడుచున్నారే? ఓరి! మాయలమారి. మేలు! మేలు!

శా. *నావింటన్ వెలువడ్డకార్ముకతతుల్ నాటన్ మహాశోణిత*
స్రావం బై తనువెల్ల నెఱ్ఱవడ చేష్టల్ దక్కి యుండంగ స్కం
ధావారంబును మిల్లఁ జేర్ప నిను భృత్య శ్రేణి యాపాండవుల్
నీవేసంబును జూచి యేడ్చెదరు సూ నిట్టూర్పులం బుచ్చుచున్

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

వాసు – ఔఁ గాక! పాండవుల కార్యము నేనే సాధించెదను ఓ సుదర్శనమ! ఇటు రమ్ము.

(అంతట సుదర్శనచక్రము ప్రవేశించుచున్నది.)

సుదర్శ – ఇదుగో వచ్చితిని.

మ. *వనజాతాక్షుని శాసనంబు విని తద్భవ్యప్రసాదంబునన్*
ఘన మేఘంబులపజ్క్తి గెంటుకొని వేగన్ వచ్చి యున్నాఁడ నె
వ్వని మీఁదం గనితోయ జాక్షుఁడిఁట గోపంబూని యున్నాడొ యె
వ్వని మూర్ధంబుపయిన్ విజృంభణ మొనర్పన్ నన్ను శాసించునో.

భగవంతుఁ డగునారాయణుఁ డెక్కడ నున్నాఁడొ?

తే.గీ. *అచ్యుతుఁ డచింత్యుఁ డవ్యక్తుఁ డాదిపురుషుఁ*
డఖిలలోక సంరక్షణోద్యతుఁడు నిత్యుఁ
డేకమూర్తియు మఱియు ననేకమూర్తి
వైరిబలనాశనుఁడు శ్రీనివాసుఁ డఱయ.

(చూచి) అహో! యీభగవంతుఁడు హస్తినాపురద్వారము నందు దూతసముదాచారముచేత నిలిచి యున్నాఁడు.

నీ రెక్కడ దొరుకును! నీరెక్కడ దొరకును భగవతీ! ఆకాశగంగ! ఉదక మిమ్ము? అదిగో స్రవించుచున్నది. (ఆచమించి నమీపించి) దేవ నారాయణ! జయము! జయము (నమస్కరించును)

వాసు – సుదర్శనమ! అప్రతిహత పరాక్రమము గలిగి వర్ధిల్లుదువు గాక!

సుద – అనుగ్రహింపఁ బడితిని.

వాసు – అదృష్టవశమున నీవు కార్యావసరమునకు వచ్చితివి.

సుద – ఏమేమి కార్యావసరమా? దేవా! ఆజ్ఞాపింపుము. ఆజ్ఞాపింపుము.

తే. త్రిప్పుదును మేరుమందరోర్వీధరముల
గలచివైతును సకలసాగరచయంబు
రాల్తునో భువి నక్షత్రరాశినెల్ల
నీదు కృపగల్ల దుస్సాధ్య మేది నాకు 44

వాసు – ఓసుదర్శనమ! యిటు రమ్ము. ఓదుర్యోధన!

మ. లవణాంభోనిధిఁ జొచ్చినన్ గిరిగుహల్ ప్రాపించినన్ జేరినన్
దివమందున్ గ్రహమార్గ వాయుపథముల్ దివ్యప్రపంచంబు నా
హవ దుర్వార మదీయ బాహుబలయోగానంతశుంభజ్జవం
బవు నీచక్రము కాలచక్ర మయి నిన్నంతంబు నొందించుతన్. 45

సుద – ఓరోరి దుర్యోధనహతక! (అని తిరిగి విచారించి) నారాయణ! అనుగ్రహింపు మనుగ్రహింపుము!

క. అవనీభారము మాన్పఁగ
నవతారము దాల్చియుండి యది సగము సగం
బవునటు లీగతిఁ జేసిన
నవతారశ్రమము వ్యర్థ మవుఁగాదె హరీ 46

వాసు – సుదర్శనము! రోషమువల్ల సముదాచారము చూడలేదు. నీవు నీ నిలయమునకుఁ బొమ్ము!

సుద – భగవంతుఁ డగు నారాయణుని యాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను. ఎట్టెట్టు! త్రిచరణాతిక్రాంతత్రిలోకుఁ డైన యీనారాయణుఁడుగోపాలుఁడా? చాలు చాలు! మీ రంద ఱీతని శరణము వేఁడుఁడు. నేనిఁకఁ బోయెదను. అహో! ఇదుగో భగవంతుని యాయుధ శ్రేష్ఠమైన శార్ఙ్గ మిటు వచ్చినది.

ఉ. *తనువ్పృదుసుంద రాంగమయి దైత్యభయంకరమ్పృత్త్వపై జనా*
ర్దనాకరధార్య మాణమగు రమ్యసుమధ్యము స్త్రీస్వభావమున్
గనకమయైక పృష్ఠమును గల్గిన యీవిలు క్రొత్తమబ్బుప్ర
క్కన విలసిల్లు క్రొమ్మెఱుఁగుకై వడి కృష్ణునిప్రక్క నొప్పెడున్.

ఓహోహో! భగవానుఁ డైన నారాయణుని రోషము ప్రశాంతము జెందినది. నీవు నీనిలయమునకే బొమ్ము. ఆహా! మరలి పోవుచున్నది, నేనును వెళ్ళెదను. అహో! ఇదే కౌమోదకి వచ్చినదే! ఇయ్యది,

మ. *అమలస్వర్ణ మణీవినిర్మితము స్ఫాయచ్చిత్రమాలోత్తరీ*
యము, భూమీధర సానురూపము మహోద్యద్దుర్నివారాలి వీ
ర్యము యుద్ధంబుల దైత్య నాశనమునందద్దాహమెం తే నగ
ణ్యము శీఘ్రంబుగ నచ్చుచున్నదిది మేఘానీక సంయుక్తమై. 48

ఓకౌమోదకి! భగవానుఁడైన నారాయణుని రోషము ప్రశాంత మైనది. అదీ మరలి పోవుచున్నది. నేనును వెళ్ళెదను. అహో! ఇదె పాంచజన్య మిట్టు వచ్చినదే?

తే.గీ. *హారచంద్రకుముద కుంద గౌరమగుచు*
హరిముఖాబ్జప్రసాదంబు నందెడు నిది
ప్రళయజలధి ఘోషాభమీపాంచజన్య
రవము వినదైత్యసతుల గర్భంబు లవియు.

ఓపాంచజన్యమ! భగవానుఁడైన నారాయణుని రోషము ప్రశాంత మైనది. నీవు నీనిలయమునకే పొమ్ము. అదీ మరలి పోవుచున్నది. అహో! నందక ఖడ్గము వచ్చినదే.

తే.గీ. *అలమునయందు స్త్రీరూప మవధరించి*
యఖిలదానవలోక భయప్రద మగు
నీకృపాణి నభోవీథి నేగునపుడు
మెఱుపుఁదీవ తెఱంగున మెఱయుచుండు.

ఓనందకమ! భగవానుఁ డైన నారాయణుని రోషము ప్రశాంత మైనది. నీవు నీనిలయమునకుఁ బొమ్ము. అదే మరలి పోవుచున్నది. నేనును వెళ్ళెదను. అహో! భగవంతుని యాయుధ శ్రేష్ఠములు!!

సీ. *ఇది నందకకృపాణి యొక్క సక్కెము సేయు*
నిది నైజకాంతుల నినుని మూర్తి
ఇదియె కౌమోదికీ యిది దైత్యకర్కశ
పీనవక్షంబులు పిండిసేయు
ఇది శార్ఙ్గచాపంబ యిద్దాని జ్యాధ్వని
ప్రళయాబ్ధిఘోషంబు పరిహరించు
ఇది పాంచజన్యంబ యిది శంబరాజంబు
గంభీరరవ మిందుకరధవళము.

తే.గీ. *ప్రబలశార్ఙ్గ! కామోదకీ! పాంచజన్య!*
దైత్యనాశనందక! శత్రుదావవహ్ని!
పరమపురుషుండు శాంతస్వభావుఁడయ్యె
చనుఁడు మీరింక వేఁగ స్వస్థానములకు. 51

అన్నియు మరలి పోయినవి. నేనును వెళ్ళెదను. అహో! వాయువు మిక్కిలిగా వీఁచుచున్నది. సూర్యుఁడు మిక్కిలి వేఁడిగ నున్నాఁడు. పర్వతములు కదులు చున్నవి. సముద్రములు కలఁతఁ జెందుచున్నవి. వృక్షములు కూలుచున్నవి. మేఘములు పరుగెత్తు చున్నవి. వాసుకి ప్రముఖ భుజంగ వల్లభులు క్రుంగిపోవు చున్నారు. ఇది యేమై యుండ వచ్చును? ఇదె! భగవంతుని వాహన మగు గరుడుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

తే.గీ. *తల్లిదాస్యంబు విడిపింపఁ దలఁచి యతఁడు*
దేవతల గెల్చి యమృతంబు దెచ్చినాఁడు
నీకు వాహన మైయుందు నే నటంచు
దెచ్చి చక్రికి నొకవరం బిచ్చినాఁడు. 52

ఓ కాశ్యపప్రియపుత్ర! గరుడుఁడ! భగవంతుఁడైన దేవదేవేశుఁడు ప్రశాంత రోషుఁడైనాఁడు. నీవు నీ నిలయమునకే పొమ్ము! ఆహా! మరలి పోయినాఁడు. ఇంక! నేను వెళ్ళెదను. నేనును బ్రకాశమాన మైన మేరుగుహను బ్రవేశించెదను.

(నిష్క్రమించుచున్నది.)

వాసు – నేనును వెంటనే పాండవశిబిరము ప్రవేశించెద.

(తెరలో)

వెళ్ళవద్దు వెళ్ళవద్దు.

వాసు – అహో! వృద్ధరాజుస్వరము వలె నున్నది. ఓరాజ! నేనిక్కడ నున్నాఁడను.

(అంతట ధృతరాష్ట్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

ధృత – భగవంతుఁడైన నారాయణుఁ డెక్కడున్నాఁడు భగవంతుఁడైన పాండవ శ్రేయస్కరుఁ డెక్కడున్నాఁడు భగవంతుఁడైన బ్రాహ్మణ ప్రియుఁ డెక్కడున్నాఁడు? భగవంతుఁడైన దేవకీనందనుఁ డెక్కడున్నాఁడు?

క. *నాతనయుల యపరాధము*
చేతను నీదుచరణసరసీరుహములపై
నాతలఁ జేరిచి మ్రొక్కెద
మాతప్పులు సైపఁ గదవె మానవసింహా! *53*

(పడుచున్నాఁడు)

వాసు – హా! యెంతకష్టము! పూజ్యుఁడీతఁడు నాపాదములపై బడినాఁడె? రాజా! లెమ్ము లెమ్ము!

ధృత – దేవ! అనుగ్రహింపఁబడితిని. ఈ యర్ఘ్యపాద్యములు గ్రహింపుము.

వాసు – అంతయుగ్రహించుచున్నాడను. వెండియు నీకేది ప్రియమో చెప్పుము ఇచ్చెదను.

ధృత – భగవంతుడు ప్రసన్ను డగుచుండగా మరియొక కోరిక యేమి కావలెను?

వాసు - అట్టైన నీ పలుగుము పునఃర్దర్శన మయ్యెడు గాక!

ధృత - భగవంతుడగు నారాయణుడు సెలవిచ్చినట్లే జరుగుగాక!

(నిష్క్రమించుచున్నాడు)

(భరతవాక్యము)

క. జలనిధి పర్యంతంబై
వెలయుచు నేకాతపత్రభృతమ్మై శీతా
చల వింధ్య కుండలం బగు
నిల ధృతమారాజసింహు డేలెడుగాతన్

(అందరు నిష్క్రమింతురు)

***

3. దూత ఘటోత్కచము

దూత ఘటోత్కచము

పాత్రలు

1. సూత్రధారుడు
2. భటుడు
3. ధృతరాష్ట్రుడు
4. గాంధారి
5. దుస్సల
6. ప్రతీహారి
7. దుర్యోధనుడు
8. దుశ్శాసనుడు
9. శకుని
10. ఘటోత్కచుడు.

దూత ఘటోత్కచము

(నాంద్యంతమందు సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.)

సీ. *త్రిభువనావన మహాదీక్షాప్రవీణుండు*
ధర్మసంస్థాపన తత్పరుండు
అమరవర్గంబుల యాపద గడపుచో
నూర్జితసదుపాయ యుక్తికరుఁడు
వరజగన్నాటక ప్రస్తావన సమాప
నంబులు నేర్పుతో నడపునట్టి
సూత్రధారుఁడు మీకు శుభపరంపరఁ గూర్చి
రక్షించుఁ గాక నారాయణుండు.

ఆర్యమిశ్రులతో నిట్లు విజ్ఞాపనము చేసికొను చున్నాఁడను. అహో! ఏమిది? నేను విజ్ఞాపనవ్యగ్రుఁడ నై యుండఁగా నేదో శబ్దము వలె వినఁబడుచున్నది. ఇదిగో చూచెదను.

(తెరలో)

ఓహోహో! ఈవిషయ మంతయు నివేదింపఁబడుఁగాక; నివేదింపఁబడుగాక!

సూత్ర – అహో! తెలిసినది. జనార్దన సహాయుఁడై ధనంజయుఁడు సంశప్తక సైన్యము మీఁదికి యుద్ధమునకుఁ బోయి యుండఁగా భీష్మవధామర్షితులైన ధార్త రాష్ట్రులచేత చుట్టుకొనఁబడి యభిమన్యు కుమారుఁడు వధియింపఁ బడెను.

మ. *అభిమన్యుప్రవిముక్త బాణవితతుల్ స్వాంగంబులు న్నాట భూ*
విభు లాదెబ్బల నష్టచేష్టు లయి యావిర్భవచ్చుఁ దావేళ ప్ర

త్యభియానం బొనరించు నంచుఁ బలుమా ఱావంకఁ గన్గొంచుఁద
ద్ద భయం బందుచుఁ జొచ్చు చుండి రిదె స్వస్థానంబులన్ ఖిన్నులై.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

ఇదిస్థాపన

(అప్పుడు భటుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.)

భటుఁడు – పుత్రశతశ్లాఘ్యబాంధవుఁడును విజ్ఞాన విస్తారిత వినయాచార దీర్ఘ చక్షుఁడును నగు ధృతరాష్ట్ర మహారాజుగారి కీవృత్తాంతము నివేదింపఁబడుగాక! నివేదింపఁబడు గాక.

మ. *ద్విరదస్యందన వాజియోధవధచే వేమాఱు కౌరవ్య దు*
ర్ధర సైన్యంబుఁ గలంచి బాలుఁడగు సౌభద్రుండు దుర్వార సం
గరముం జేసి నృపాలి చుట్టుకొని తన్ గారింపఁగాఁ గూలి యా
యరు లానందము నొందఁ దాతతొడ పై నాసీనుఁడయ్యెం గటా!
అని నివేదింపఁబడు గాక!

(అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుఁడు, గాంధారి, దుస్సల, ప్రతీహారి ప్రవేశించు చున్నారు.)

ధృత – ఓయీ ఓయీ! ఎట్టెటు.

తే.గీ. ఈ శ్రుతిపథదూషణము నా కెవఁడు సలిపె
ప్రియ మనుచు నెవ్వఁ డింత యప్రియము దెలిపె
శిశువధాఖ్యమహా పాపచిహ్నితకురు
కుల వినాశంబు నెవఁ డిట్లు ఘోష చేసె. 4

గాంధారి – కులవిగ్రహము కేవలము పుత్రసంక్షయ కారకము గాఁ గల దని మొదట తెలియలేదా?

ధృత – గాంధారీ! తెలుసును.

గాంధారి – ఎప్పుడు తెలిసినది?

ధృత – గాంధారీ! మొదటనే తెలిసినది. ఇప్పుడు జరుగునది విను.

మ. *హరి కేలన్ మునికోల పగ్గములు క్రోధావిష్టుఁడై తాల్ప ఖే*
చరులున్ బెగ్గిలఁగాఁ దనూభవవధా సంక్షుభ్యమానాత్ముఁడై
వరగాండీవధనుస్సహాయుఁడయి విష్వప్పుండు సల్పున్ భయం
కరకర్మం బటమీఁద నాశ మయి లోకంబెల్ల శాంతిం గనున్. 5

గాంధారి – హా! అభిమన్యుకుమారా! పౌత్రక! మాకు పలుమాఱు భావనిమజ్జనము జేయు నీ విప్పుడెం దరిగితివి తండ్రీ ఉత్తమపురుషక్షయ కారకమైన! యిట్టి కులవిగ్రహము జరుగు చుండుటచే నిందు నిహతుఁడ వైతివా! నాయనా!

దుస్సల – కోడలైన యుత్తరకు వైధవ్యమహాదుఃఖ మిప్పుడెవ్వఁడాపాదించెనో యతఁడు తన యువతీజనంబునకు వైధవ్యము స్వయముగాఁ గోరి తెచ్చుకొను చున్నాఁడు.

ధృత – ఈవ్యసనార్ణవమున కెవఁడు సేతువు గట్టును?

భటుఁడు – నేను.

ధృత – ఎవడవునీవు?

భటుఁడు – నేను జయత్రాతుఁడను గానా?

ధృత –జయత్రాతా!

క. *ఎవఁ డభిమన్యు గెడపె నా*
హవమున నెవ్వనికిఁ బ్రాణ మప్రియ మయ్యెన్
ఎవఁడీక దనదేహము పాం
డవ పంచాగ్నులకు నింధనంబుగఁ జేయుఁన్.

భటుఁడు – మహారాజా! అభిమన్యు కుమారుని రణసమాగతులైన రాజులనేకులు చుట్టుముట్టి చంపిరి. కాని మన జయద్రథుఁడు నిమిత్తమాత్రుఁడయ్యెను.

ధృత – ఏమేమీ! జయద్రథఁడు నిమిత్త మాత్రుఁడయ్యెనా

భటుఁడు – మహారాజా! అట్లే.

ధృత – అయ్యో! జయద్రథుఁడు నిహతుఁడైనాఁ డన్నమాటే.

దుస్సల – (విని యేడ్చు చున్నది.)

ధృత – ఎవ రాయేడ్చునది?

ప్రతీహారి – దేవా! అమ్మాయి దుస్సల.

ధృత – అమ్మాయీ! ఏడువకు మేడువకుము. చూడు.

క. *నీమగఁ డిటు వైధవ్యము*
నేమదిఁ గోరుకొని తెచ్చె నెంతో శ్రమతో
నేమన గాండీవశరముల
కా మూఢుఁడు లక్ష్యమై స్వయముగా నిలిచెన్.

దుస్సల – నాయనా! కావున నాకిఁక సెలవిమ్ము. నేనిఁక మీఁద గోడలైన యుత్తరదగ్గరకు బోయెదను.

ధృత – బిడ్డా! ఏమి నీతలంపు. ఎందుకు వెళ్ళెదవు.

దుస్సల– నాయనా! నాతలంపిది. ప్రస్తుతకాలోచిత మైన వేషమును ధరించుకొనియెదను.

గాంధారి – అయ్యో! కూఁతురా! అట్లమంగళము పలుకకే. నీ భర్త బ్రతికి యున్నాఁడు.

దుస్సల– అమ్మా! అటువంటి యదృష్టము నాకెట్లు బట్టునే. జనార్దన సహాయుఁడైన ధనంజయున కప్రియము చేసి యెవఁడు బ్రతుకఁ గలఁడే.

ధృత – పాపము దుస్సల సత్యమే పలికినది. ఎందువల్లన నఁగా--

సీ. *మృదుబాహు లనియెడు మెత్తలు దార్చిన*
కృష్ణునంకమున వర్ధిల్లె నెవఁడు?
మత్తుఁడౌ బలరాముచిత్తంబు నలరించు
రెండవమదమయి యుండు నెవఁడు?
అమరవిక్రములైన యలపాండవేయుల
ప్రణయంబునకు నెల్ల పాత్రమెవఁడు?

అట్టి యాయభిమన్యు ననయంబున వధించు
ఖలుఁడింక జీవింపఁ గలుగునెవఁడు.?

జయత్రాత! అట్టి యవస్థలో నున్న కుమారునిం జూచి గాండీవధ్వని యేమిచేసెను?

భటుఁడు – మహారాజా! అది ధనంజయుని యెదుట జరిగెనా?

ధృత – ఆసమయమున నర్జునుఁడైన నచ్చట లేఁడా?

భటుఁడు – దేవా! అట్లే.

ధృత – సరే! అట్లయిన నది యెట్లు జరిగెనో చెప్పుము.

భటుఁడు – మహారాజా! అవధరింపుఁడు. జనార్దన సహాయుడై న ధనంజయుఁడు సంశప్తకానీకంబుల పై గవియఁబోవ నభిమన్యుండు బాలభావంబునఁ బ్రమాదంబు గనిపెట్టలేక సంగరరంగమున నుతికెను.

ధృత – అట్లయిన నతని చావు న్యాయమె. పులి యున్న గుహ ప్రవేశించి యెవఁడు బ్రతుకును? తక్కిన పాండవులేమి చేయుచున్నారు.

భటుఁడు – మహారాజా! వినుఁడు.

తే.గీ. *ఏనృపాలకు లభిమన్యు నేసి రట్టి*
యుర్వీపులపేళ్ళు జ్ఞాపకం బుంచుకొనుచు
తండ్రి యరుదెంచి చూచునందాక నతని
మేను చితిమీఁదఁ బెట్టుట మానినారు.

ధృత – గాంధారీ? సరే రమ్ము. గంగాకూలమునకు బోవుదము.

గాంధారి – మహారాజా! అందు స్నానము జేయుట కా యేమి.

ధృత – గాంధారీ! విను.

తే.గీ. *స్వయముగాఁ జేసికొనిన దోసమునఁ దెగిన*
నీసుతులకు జలాంజలి నే నిడియెద.
సంగరంబును నే నాపజాల కున్న
నీజలప్రదానము జేసి తృప్తిఁగాంతు.

(అంతట దుర్యోధనుఁడు, దుశ్శాసనుఁడు, శకునియుఁ బ్రవేశించు చున్నారు.)

దుర్యో - వత్సా! దుశ్శాసన!

తే.గీ. *పగ తీరంబయ్యె నభిమన్యువధము చేత*
సంచలించిరి వైరులు జయము గలిగె,
వాసుదేవునకును గర్వభంగ మయ్యె
నభ్యుదయశబ్ద మానాఁటి కమరె నాకు.

దుశ్శా - అహో!

మ. *అరికట్టెం గద సింధురా జలఁచి సైన్యంబెల్ల కౌంతేయులం*
బరఁగన్ రెండవఫల్గునుం డయిన సౌభద్రుం బడం గూల్చి బం
ధుర మౌ శోకభరంబు నాటితిమి శత్రుక్షోణినాథాత్మలన్
సురవంద్యుం డగుభీష్ముఁ డీల్గిన మహాశోకంబు డిందెన్ మదిన్.

శకుని -

మ. *ఘనకార్యం బొనరించె సైంధవుఁడు సంగ్రామంబునం దిప్పు డీ*
తనిలో నింతటి తేజ మున్న దనుచున్ ధాత్రీశు లూహింప లే
దనుఁగుంబట్టి హరించెగా నిరుపమం బైనట్టి సత్కీర్తితో
నని కౌంతేయులకున్ జయద్రథుఁడు చేయన్ రాని దేముండెడున్.

దుర్యో - మామా!

శకుని - అబ్బాయీ! యెందుకు?

దుర్యో - మామా! యిటు రమ్ము. వత్స! దుశ్శాసన! యిటు రమ్ము. పూజ్యులైన తండ్రిగారికి నసస్కారము చేయుదము.

శకుని - వత్స! దుర్యోధన! అట్లు చేయవద్దు. ఏలయన;

ఉ. *ఈకులవిగ్రహం బితని కిష్టము కానిది పాండవప్రియుం*
డీ కురునాయకుం డగుట నెల్లర నింద యొనర్చు కోపి యై
యీకలహంబునన్ విజయ మేర్పడఁ గాంచి ప్రహృష్టులైన మీ
రీ కరణిం జనం దగునె యిష్టము లేని నృపాలుపాలికిన్.

దుర్యో- మామా! అట్లు కాదు. ఏది యెట్లైనను సరే పూజ్యులైన తండ్రిగారి కభివాదము సేయుదము. (అని నడుచుచున్నారు.)

దుర్యో – తండ్రీ! నేను దుర్యోధనుఁడను! అభివాదము సేయుచున్నాఁడను.

దుశ్శా – తండ్రీ! నేను దుశ్శాసనుఁడను. అభివాదము సేయుచున్నాను.

శకుని – నేను శకునిని. అభివాదము సేయుచున్నాను.

అందఱు – ఏమిది! ఆశీర్వచన మనుగ్రహింప లేదు.

ధృత – కుమారా! ఏమి! ఆశీర్వచనమా?

తే.గీ. *కృష్ణపార్థులహృదయ మై వృద్ధిఁ గనిన*
బాలుఁ డభిమన్యుఁ డనిలోనఁ బడిన కతన
ప్రాణములమీఁద నాసలు వదలుకొన్న
చెనఁటులకు మీకు గురుల యాశీస్సు లేల?

దుర్యో – నాయనా! నీ కీసంభ్రమ మెందుకు?

ధృత – ఈ సంభ్రమ మెందుకా?

క. *పలువురుకొడుకులు గల యీ*
కులమున జనియించె నొక్కకూఁతు రది తనూ
జులకన్నన్ గుణవతి యా
మెలఁతకు వైధవ్య మొదవె మీ దయచేతన్.

దుర్యో – ఇప్పుడు జయద్రథున కేమి?

ధృత – అపరవిదగ్ధునిచేత పాండవు లరికట్టఁబడినారు కదా?

దుర్యో – అతనిచేతనా అరికట్టఁబడుట? ఇతరు లనేకులచేత

ధృత – హా! కష్టము.

తే.గీ. *దండిమగ లైనపలువురు దయ దొఱంగి*
కూరుఁ బసివాని నొక్కని జుట్టుముట్టి
కటకటా! కొట్టి చంపి రా కలుషమతుల
పాడుచేతులు పడిపోవ వలదె చెపుమ.

దుర్యో - తండ్రీ!

తే.గీ. భీష్మునతివృద్ధు మిషబెట్టి పిల్కుమార్చు
వారిచేతులు పడిపోవ వలదె చెపుమ!
ఆతని నబాలవిక్రము నాహవమున
బొడుచు మాచేతులే పడిపోవవలెనె.

ధృత - ఏమీ! భీష్మపతనముతో నభిమన్యువధ సమానమా?

దుర్యో - నాయనా! ఎందుకు సమానము కాదు.

ధృత - అబ్బాయీ! విను.

ఉ. తనకుం జావగు రీతి శత్రువులకుం దానే యెఱింగించి యీ
ల్గెను స్వచ్ఛందమృతుండుతుష్టుఁడయిగాంగేయుండు సత్కీర్తి నం
దిన యీబాలకుఁ డన్ననో కురుకులాధీశుండు దుర్వారుఁ డ
ర్జున భూజప్రథమ ప్రవాళ మకటా! ద్రుంపంబడెం గ్రూరతన్.

దుశ్శా - తండ్రీ! అభిమన్యుఁడు బాలుఁడైనను విక్రమమున బాలుఁడు కాఁడు.

ధృత - ఆమాట లాడుచున్నవాఁడు దుశ్శాసనుఁడా?

దుశ్శా - అవును.

మ. కనులారం గనుఁగొంచు మేము రణముం గావించు చున్నప్పుడే
ఘనవజ్రాయుధతుల్య మైనవిలు నొక్కం డూని శత్రుప్రమ
ర్దనుఁడై భానుఁడు తీవ్రమౌకిరణసంతానంబుతో మాడ్చు లా
గున భూపాలుర నెల్ల వేఁచెఁ దనయల్గుల్ నాటి నెమ్మేనులన్.

ధృత - అహో! ఎంతకష్టము!

తే.గీ. బాలకుం డైన యట్టి సౌభద్రుఁ డొకడె
యెంత లెంతలో వెఱఁ గంద నింతచేసె
దారుణతనూజ శోక సంతప్తుఁ డైన
యర్జునుం డేమి చేయునో యాజి మనల.

దుర్యో - ఏమి చేయును?

ధృత - ఏమిచేయునో యతని చేత బడకుండ నాయుశ్శేషము గలిగి బ్రతికిన వారు చూడఁగలరు.

దుర్యో - ఎవఁ డాయర్జునుఁడు.

ధృత - అర్జునునిఁ గూడ నెఱుఁగవా?

దుర్యో - ఎఱుఁగను.

ధృత - అట్లయిన నేను నెఱుఁగను. కాని యర్జున బలవీర్యముల నెఱిఁగిన వా రనేకులు కలరు. వారి నడుగుము.

దుర్యో - తండ్రీ! అర్జున బలపరాక్రమముల నెఱిఁగినవారు నే నడుగఁ దగినవా రెవరున్నారు?

ధృత - కుమారా! వినుము.

సీ. *త్రైలోక్యవిభు నివాతకవచప్రాణాపహా*
రార్పితుని వృత్రహంత నడుగు
బహువిధాస్త్రములచేఁ బరితోష మొందిన
దంభకిరాతుని శంభు నడుగు
ఖాండవ వనమందుఁ గడుపాఱఁ బన్న గా
హుతులు మెక్కినవీతిహోత్రు నడుగు
నీనిమిత్తము పోర నిర్జింపఁబడిన గంధర్వ
నాయకుని చిత్రరథు నడుగు.

దుర్యో - అర్జునపరాక్రమ మంతగొప్ప దైనపక్షమున నర్జునునకుఁ బ్రతియోధుఁడై నిలుచు వీరుఁడు మనబలంబున లేఁడా?

ధృత - కుమారా! అట్టివాఁ డెవ్వఁడు?

దుర్యో- అట్టివాఁడు కర్ణుఁ డొక్కఁడె.

ధృత - అహో! ఎంత నగుబాటు. కర్ణుఁడు వట్టినిర్భాగ్యుఁడు.

దుర్యో - ఎందుచేత?

ధృత - విను.

మ. *అమరేంద్రుండు హరించె జోడు కడుమాయన్నేర్పుటన్ నిష్ఫల*
త్వము జెందెన్ విలువిద్దె; యర్ధరథుఁ డత్యంతప్రమాదుండునుం
జామిరాధేయుఁడు వాఁడు ఫల్గునునకున్ జోడౌనె యింద్రాగ్ని దే
వ మహాదేవులు శస్త్రదానగురులై వర్తింతు రాక్రీడికిన్.

శకుని - మమ్ము జీవాట్లు పెట్టుటకు మీరు సమర్థులు.

ధృత - ఓహో! అమాట లాఁడువాఁడు శకునియా?

క. *ఓరోరీ! ద్యూతకళా*
పారగ! నీవు దరికొల్పు వైరానలమే
యూరక యాకులమునఁ బసి
వారలసయితంబుఁ గాల్పవైచెడుఁ జుమ్మీ.

దుర్యో - అహో! ఏమిది?

తే.గీ. *ధరణి చలియించె గొప్పశబ్దంబు పుట్టె*
గగనమండలి మండెడు కరణిఁ దోఁచె
పృథివి రాలెడు నుల్కలపిండువేత
నీనిమిత్తముల్ బొడముట కేమి కతమొ?

ధృత - కుమారా! నే నిట్లనుకొనియెద.

క. *మనుమని మృతికిన్ వగచెడు*
ననిమిషనాయకుని లోచనాశ్రుకణంబుల్
పెనగొని యుల్కారూపం
బున నీగతి రాలఁదొడఁగె భూమండలిపై.

దుర్యో - జయత్రాత! పాండవశిబిర మందు శంఖపటహ సింహనాద మిశ్రిత మైనశబ్దము వినఁబడు చున్నది. అందుకుఁ గారణ మేమో నీవు పోయి కనుఁగొని రమ్ము.

భటుఁడు - దేవా! చిత్తము (అని నిష్క్రమించి మరల ప్రవేశించి) మహారాజ! సంశప్తకానీకము పై నరిగిన ధనంజయుండు మరలి వచ్చి రణనిహతుఁడైన కుమారుని నభిమన్యుఁ దొడమీఁద నిడుకొని కన్నీట నాతనిం దడుపుచు జనార్ధనప్రేరితుండై మహాప్రతిజ్ఞఁ జేసెను. ఆ శబ్దమిది.

దుర్యో - ఏమని యేమని!

భటుఁడు -

సీ. *అతని యుత్సాహంబు నాతని వ్యవసాయమును*
మెచ్చి ముదముచే మోము లలర
విజయుఁడే గాంచును విజయంబు నని పేర్చి
కోలాహల మొనర్చుఁ గుతలపతులు
కొండల వ్రేఁగున గ్రుంగెనో యనధాత్రి
మూఁగిన రాజుల వ్రేఁగుచేత
సంభ్రమాగత యైన జవరాలు వెలువున
గంపింపఁ దొడగె నాక్షణమునంది.

ధృత -

క. *ధాత్రి చలించె ప్రతిజ్ఞా*
మాత్రముచేత నిటు దండిమగఁ డగు నా సు
క్షత్రియుఁడు విల్లుఁ గొన లో
కత్రయమును వెఱుఁగుఁ జెంది గడగడ వడఁకున్.

దుర్యో - అతఁ డేమని ప్రతిజ్ఞఁ జేసినాఁడు!

భటు - దేవా! ఇట్లు,

క. *ఎవ్వఁడు నాసుతుఁ గూలిచె*
నెవ్వరు నాకొడుకుమృతికి నెద మోదిలిరో
యవ్వారిం దునుమాడెదఁ
గ్రొవ్వడఁగఁగ రేపు ప్రొద్దు కుంకక మున్నే.

దుర్యో - అట్లయిన బ్రతిజ్ఞావ్యాఘాతముకై ప్రయత్నము జేసెదను.

ధృత - కుమారా! ఏమి చేసెదవు?

దుర్యో - అయ్యా! సర్వాక్షౌహిణీసందోహముచేతను జయద్రథుని గప్పి పుచ్చెదను. మఱియు,

తే.గీ. *అరికి దుర్భేద్య మైన వ్యూహంబు నొకటి*
గురుని యుపదేశబలమునఁ గూర్చువాఁడఁ
బ్రతిన నెఱవేర్చుకొనలేక పడుదు రగ్ని
భటులతోడ నేస్తులతోడఁ బాండుసుతులు.

ధృత -

తే.గీ. *క్షోణిగర్భంబునందు దాఁగుదురు గాక*
బెదరి యానభోవీథి కెక్కుదురు గాక
కృష్ణలోచనుఁ డైన యాక్రీడి యేయు
శరము లెల్లెడఁ జొచ్చి నాశనముఁ జేయు.

భటుఁడు -

క. *ఆరీతిని గ్రూరుం డగు*
నీరాజును జాలి దలఁచి యెవ్వం డేనిన్
నే రక్షించెద నన నా
పూరుషునకుఁ గూడ లేదుపో బ్రతు కింకన్.

అనియు నతఁడు ప్రతిజ్ఞఁ జేసెను.

(అప్పుడు ఘటోత్కచుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.)

ఘటో -

మ. *అని సౌభద్రవినాశచోదకు ననార్యక్రూరచేతస్కు దు*
ర్జను నీక్షింపఁ దలంచి వచ్చితిని విశ్వాసంబుతో నే జనా
ర్దను నాజ్ఞన్ శిరసా వహించి మదమాతంగంబు చిత్తంబునం
దనయం బంకుశభీతి జేరు గతి గమ్యస్థానమున్ శ్రద్ధతోన్.

(క్రిందికి చూచి) ఇది యితరులు ప్రవేశింపఁదగినద్వారముఖము. ఇక్కడ దిగియెద. (దిగి) నన్ను నేనె యెఱింగించుకొని యెదను.

మ. *హరి నన్నంపె ఘటోత్కచుండ వినుఁడీ హైడింబుడన్ స్వీయదు*
ష్కరకృత్యంబు శత్రులైన గురులం గన్గొంటకున్ వచ్చితిన్ -

దుర్యో -

త్వరగా రమ్ము విరోధి యుల్లిదె కడున్ సంతోష మౌ నాకు సు
స్థిరుఁడై యుంటి సుయోధనుండ హరిసందేశం బెఱింగింపవే?

ఘటో - (ప్రవేశించి) అహో! ఇదిగో పూజ్యుఁడైన ధృతరాష్ట్రుఁడు. ఏమి! యీాయన లలితగంభీరాకృతి విశేషము.

మ. *కడువృద్ధుం డయి యున్న లేవు ముడుతల్ గంభీర మాకారముం*
గొడుకుల్ నూరుగు రుండుటన్ వెలసెడుం బుంభావ ధైర్యం బనం
గడిమిం గన్గొని వేలుపుల్ త్రిదివరక్షాశంకచే వీని నే
ర్పుడ జాత్యంధుని జేసియుందురనుచున్ భావించెదన్ నెమ్మదిన్.

పితామహా! అభివాదము చేయు చున్నాఁడు.

ఘటో - కాదు, కాదు. నాజనకు లైయుధిష్ఠిరాదులు నీ కభివాదము సేయుచున్నారు. పిమ్మట నేను ఘటోత్కచుఁడ నభివాదము సేయు చున్నాఁడు.

ధృత - పౌత్ర! రమ్ము రమ్ము.

తే.గీ. *ఎదను భ్రాతృదుఃఖంబు ని స్నేమ మంట*
నిప్పు డీట్టిమర్యాద నా కింపు గాదు
నీవు వచ్చిన పని యేమొ నేనెఱుఁగను
కృపణుఁడను నేను సుతుల దుష్కృతము కతన.

ఘటో - అహో! పూజ్యులైనమీరు కళ్యాణవంతులు. భగవానుండైన చక్రాయుధుఁడు కళ్యాణపరంపరానిలయుఁడైన మా పితామహునితో నిట్లు చెప్పు మనియె.

ధృత - (ఆసనమునుండి లేచి) భగవానుఁడు చక్రాయుధుఁ డేమని యాజ్ఞాపించు చున్నాఁడు?

ఘటో - వద్దు. లేవవద్దు. ఆసనమునుండి లేవకయే జనార్దన సందేశము విన వచ్చును.

ధృత - భగవానుఁడు చక్రాయుధుఁ డాజ్ఞాపించినట్లే చేసెదను

(అని కూర్చుండును.)

ఘటో - తాతా! విను. హా! వత్స! అభిమన్యుఁడ! హా! కురుకులప్రదీప! హా! వత్స! యదుకులప్రవాళ! నీజననీ సోదరుఁడైన జనార్దనుని నన్నును విడనాడి పితామహ దర్శనాభిలాషచే స్వర్గమున కరిగితివా? తాతా! ఏకపుత్ర వినాశమువలన నర్జునున కిటువంటి యవస్థ సంభవించినది గదా! ఇక నీ యవస్థ యెట్లు గాఁగలదో! కావున బుత్రశోక సముద్భూతమహాగ్ని ప్రాణము యహవిస్సును దహింపకుండు నట్టు లాత్మబలాధానము జేసికొమ్ము.

ధృత -

క. *కోపావిష్టమనంబున*
నీపలుకులు పలికి యుండు కృష్ణుం డకటా
ఆపార్థుఁ డింక సర్వ మ
హీ పాలవధంబు సేయు టేఁ గనుఁగొందున్.

దుర్యో - ఈపలు కెంత హాస్యాస్పదముగ నున్నది.

ఘటో - ఇందు హాస్యాస్పద మే మున్నది?

దుర్యో - ఆమాటే హాస్యాస్పదము.

తే.గీ. *పార్థుఁ డొక్కనిచేతనే పార్థివేంద్ర*
కుల మశేషంబుగా నేలఁ గూలుటకును
మంతనము సేయఁబోలును మత్సరమున
దేవతలతోడ నా వాసుదేవుఁ డిపుడు.

ఘటో -

క. *పనిచిన యాతఁడు కృష్ణుఁడు*
వినిపించిన వాఁడ నేను వినునది విప్వ
చ్చుని విక్రమంబు నిహిహీ
యని నవ్వెడు వాఁడ వీవ యది తగు నీకే.

మఱియు, జనార్దనుని సందేశము నీవుఁగూడ వినఁదగినది.

దుశ్శా - ఓక్షత్రియాపమానీ! వద్దు. చెప్పవద్దు.

తే.గీ. *ఎవనిశాసనం బవనియం దెల్లనృపులు*
మౌళి ధరియించు చుందురు మాఱ్వలుకక
యట్టి రారాజుసన్నిధి నన్యజనుల
వ్యర్థ సందేశములు విన వలనుపడదు.

ఘటో - ఔరా! ఏమి! చక్రాయుధుఁడు మీకు రాజు కాఁడా?

సీ. *అలజరాసంధుచే నవమానమును గన్న*
నృపకోటి విడిపించెఁ గృప నెవండు?
అవనిపుల్ గన భీష్మహస్తంబునుండి
యర్ధాంగి రుక్మిణి నెవ్వఁ డాఁచు కొనియె?
శ్రీవత్సశయ్యాగృహావాస యై లక్ష్మి
సుముఖి యై యెవని వక్షమున నిలుచు?
నట్టి రాజుల రాజు వారి చక్రపాణి
నారాయణుం డహ! నీకు రాజు గాఁడె.?

దుర్యో - దుశ్శాసనా! వివాదము వద్దు.

క. *బలవంతుఁడొ బలహీనుఁడొ*
యిలాపతియొ కాఁడొ కృష్ణుఁ డెవఁడో యొకఁడో
పలుమాటలతో నేమిటి
పలుకుము నీప్రభువరుండు పలికినపలుకుల్.

ఘటో - ఔ నౌను. పూజ్యుఁడైన యీ నారాయణుఁడు నిశ్చయముగఁ త్రిలోకప్రభువు. విశేషించి మాకు ప్రభువు. మఱియు,

తే.గీ. *ప్రళయ మాసన్నమైనది పార్థివులకు*
వసుధ తేలిక యౌ క్షత్రభార మెడలి
యీశ్వరుని మీఁదనే ధను వెత్తినట్టి
క్రీడి కెదు రెవ్వఁ డీఁక పుత్రమృతికతమున.

శకుని -

క. *పలుకులచేతనె యీభువి*
గెలువంబడు నేని మనము కృతకృత్యులమే
మలకనగ మాటమాటకు
పలువురు భూపతులు వచ్చి పడుదురు గాదే.

ఘటో - అరే! అరే? ఇదిగో శకుని మాట్లాడు చున్నాఁడే.

తే.గీ. *పాచికల నింక నావలఁ బాఱవైచి*
మేలి యమ్ములు గొని రమ్ము ఆలమునకు
దారహరణంబు రాజ్యతంత్ర మిట లేవు
పణము ప్రాణంబు బాణలబ్ధములు సిరులు.

దుశ్శా - ఆహా! ఏమి యీప్రయోగ కౌశలము. అరే! ఆరే యని శకుని విషయ మ్మై వాడవచ్చునా?

ఉ. *సీ! దనుజాండ ప్రేలెదవు చేతులు బారలు చాపుకొంచు మ*
ర్యాద నతిక్రమించి యెదురం గలవారి గణింప వింతయున్
నీదెస మాతృభూత మగు నిశ్చల రాక్షసదర్ప మున్నచో
మాదెసఁ గూడ నున్న వినుమా దనుజేంద్రుల రౌద్రభావముల్.

ఘటో - పాపము శమించుఁగాక! పాపము శమించుఁగాక! మీరు రాక్షసులకన్నను మహాక్రూరులు. ఎందుచేత నన,

చ. *దనుజులు సుప్తసోదరుల దగ్ధము సేయరు లక్క యింటిలోఁ;*

దనుజాలుఁ గూడ సోదరుల దారల నీడ్చిరు కొప్పువట్టి యా
దనుజాలు సైతమున్ సుతవధం బొనరింపరు యుద్ధభూములన్
దనుజాలు ఘోరకర్ము లయినన్ దయ మీవలె వీడ రెన్నఁడున్.

దుర్యో -

క. *దూత వయి నీవు వచ్చితి*
మాతో బోరుటకు గాదు మాసందేశం
బీతరి గొని సరగం జను
దూతల వధియింపలేము దోసము గానన్.

ఘటో - ఏమేమి? దూత యని నన్నవమానించు చున్నారా? అట్లు చేయవద్దు. నేను దూతను కాను.

క. *చాలింపుఁడు మీకోతలు*
కోలలతో గొట్ట రండు గుమిగూడి ననున్
బాలుం డభిమన్యుఁడు గాఁ
డాలములో నారిఁ ద్రెంచి హతుఁ జేయుటకున్.

మీతో బోర వలయునని బాల్యచాపలప్రేరిత మైన మనోరథ మెంతో గలదు. మఱియు,

తే.గీ. *అదరి పిడికిలి పై కెత్తి యొడు గఱచి*
యుత్కటముగ నున్నాఁడు ఘటోత్కచుండు
యమపురికి బోవు నభిలాష యాత్మ గలుగు
దండిమగ లున్నయెడ వేగ రండు రండు.

ధృత - పౌత్రకా! ఘటోత్కచా! శాంతింపుము. శాంతింపుము. నామాట విను.

ఘటో - ఈరోషము భరింపఁజాల కున్నాను. అయినను బితామహ వచనము వలన దూతభావము ధరించుచున్నాను. ఆనారాయణునితో నేమని విన్నవింపుదును.

దుర్యో - ఆహా! ఎవనికోయి విన్నవించుట! నాపలుకులుగ నతనితో నిట్లుచెప్పు.

సీ. *వ్యర్థప్రలాపముల్ పలు సేయ నేటికి?*
పౌరుష్యమున జిక్కఁబడము మేము.
అల్పవాక్కుల కేల యధికప్రసంగముల్ ?
జరుగనున్నది గదా సంగరంబుల
రాజన్యశతము ఛత్రములఁ జేతులఁ దాల్చి
వచ్చును వెంటనే బయలువెడల
పాండుపుత్రులఁ గూడి బవరంబునకు రమ్ము
ప్రత్యుత్తరం బిత్తు బాణములను.

ఘటో - పితామహా! ఇదిగో వెళ్ళు చున్నాను.

ధృత - నాయనా! వెళ్ళు వెళ్ళు.

ఘటో - ఓహోహో! రాజులారా! మీ రందఱు వినుండు. జనార్దనుని కడ పటిసందేశ మిది.

మ. *సుమతిన్ ధర్మము సేయుఁడీ విడువుఁడీ చుట్టాల పై నాస దే*
ని మదిం జేయఁగ గాంక్ష యున్న దియొ దానిం జేయుఁడీ వేగరో
సముతో బాండవరూపధారి యయి శస్త్రం బూని వచ్చుంజుమీ
శమనుం డెల్లి ప్రభాతకాలమునకున్ జాత్యోపదేశం బటుల్.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సమాప్తము.

***

4. ఊరు భంగము

ఊరు భంగము.

పాత్రలు

1. సూత్రధారుడు
2. పారిపార్శ్వకుడు
3. ముువ్వురు భటులు
4. బలదేవుడు
5. దుర్యోధనుడు
6. ధృతరాష్ట్రుడు
7. గాంధారి
8. దుర్యోధనుని భార్యలు ఇద్దరు 1. మాళవి 2. పౌరవి
9. దుర్యోధనుని కొడుకు - దుర్జయుడు
10. అశ్వత్థామ.

ఊరుభంగవము

సూత్ర - నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

సీ. *"కుంభజగాంగేయకూలంబు, సైంధవ*

జలము, గాంధార రాజహ్రదంబు

కర్ణ కృపద్రౌణికల్లోల మకరంబు

స్ఫురితదుర్యోధన స్రోతసంబు

శరధనుస్సికత మౌ శత్రువాహిని,

బార్థుఁ డేయు డుపంబును నెక్కి దాటె

నాహరి శత్రుసందోహంబుఁ దరియించు

నెడమీకుఁ దెప్పయై యెసఁగుఁగాక"

ఆర్యమిత్రులతో నిట్లు విజ్ఞాపనము చేసికొను చున్నాఁడను. ఆహో! ఏమిది? నేను విజ్ఞాపన వ్యగ్రుఁడనై యుండఁగా నేదో శబ్దము వలె వినఁబడు చున్నది. చూచెదఁ గాక!

(తెరలో)

ఓహో! ఇది మేము వచ్చితిమి; ఇదే మేము వచ్చితిమి.

సూత్ర - ఆ! తెలిసినది : తెలిసినది.

(అప్పుడు పారిపార్శ్వకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

పారి - బావా! వీ రెక్కడ నుంచి వచ్చు చున్నారు?

సీ. *అమరలోకాసక్తి నాహవముఖమున*

దేహహోమము సేయఁ దివురువారు

మహితనారాచతోమరశతంబులచేత

విషమీకృతాంగులై వెలయువారు

ధృక్తదంతావళీధ్వీర దంతములచే
నొరసిన దేహంబు లొలయువారు
అన్యోన్యవీర్య శోధాయత్త నికషణల్
తిరుగు చుండిరి వీరపురుషు లిందు.

సూత్ర – మారిషా! తెలియలేదా? ధృతరాష్ట్రపక్షము తనయ శతశూన్యంబై దుర్యోధనావశేషం బగుటయు యుధిష్ఠిర పక్షము పాండవజనార్దనావశిష్టం బగుటయు స్యమంతపంచకము రాజ శరీరసమాకీర్ణం బగుటయు

మ. *అని దుర్యోధన భీమసేనులకు నేడౌ చుండుటం జేసి వ*
చ్చిన యేనుంగులు జోదులున్ నృపులు తేజీల్ గల్గిభూపాల మా
రణగేహం బయి శీర్ణలేఖ్య మగు చిత్రంబట్లు భాసిల్లు నీ
ఘనసంగ్రామతలంబుజొచ్చెదరువేడ్కన్‌యోధు లొక్కుమ్మడిన్.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(ఇది స్థాపన)

(అప్పుడు ముప్వురు భట్లు ప్రవేశించు చున్నారు)

అందఱు – ఓహో! ఇదె మేము వచ్చితమి; ఇదే మేము వచ్చితిమి.

ప్రథముండు –

సీ. *వైరంబు దెగుచోట బీరంపు నికషంబు*
శౌర్యమానప్రతిష్ఠాగృహంబు
ప్రాణ హోమము సేయు పరమయజ్ఞంబు భూ
విభుల పశ్చిమ కాలవీరశయ్య
అప్సరోఽ౦గనలస్వయంవర భవనంబు
స్వర్గసంక్రమణంబు క్షత్రియులకు
సంగ్రామ మనెడు నాశ్రమపదం బద్దాని
బ్రాపించినార మీపట్ల మనము.

ద్వితీయుండు – నీవు చక్కగా జెప్పితివి చూడు.

సీ. *ధ్వస్తదంతావళ దేహశైలంబులు విల*
స్సిల్లు పృథుశిలావిషమము లయి
రథికు లీల్గినశూన్యరథములు గ్రద్దల
కిరవు లై యున్నవి యెల్లదెసల
నతిలోకమైన శౌర్యము జూపి తెగటార్చి
పగతురు నిహతులై పడిరి నృపులు
అవనినాథుల నెల్ల సమరలోకము జేర్చెగద
క్రియామరణ మౌ కదన మిట్లు

తృతీయుఁడు - అది యట్లె.

మ. *శరముల్ దర్భలు; మత్తభద్రగజహస్తంబుల్*
మహాయూపముల్;
చిరవైరంబులు వహ్ని; లాహతగత శ్రేణుల్ కనద్వేదికల్;
ధరణీనాథుల సింహనాదములు మంత్రంబుల్; గతప్రాణు లౌ
నరు లెల్లన్ బశు లీగతిన్ జరిగె సంధాయజ్ఞ, మీతావునన్.

ప్రథముఁడు - మీ రిద్దఱిటు చూడుఁడు.

తే.గీ. *ఒండొరుల బాణములు దాఁకి యొడలు విడిచి*
పాలికలను గూలి యున్న యీ భూమిపతుల
నగలు పిశితార్ద్రముఖము లౌ ఖగము లెల్ల
నవని బడ వైచుచుండె దేహములనుండి.

ద్వితీయుఁడు -

తే.గీ. *విశిఖనిహత మై కవచంబు విడిచి పడిన*
యీమదేభంబు ఘోరసంగ్రామమందు
శరశరాసనంబులు మోచి చాలసేపు
పతిమహాయుధాగారంబు గతి నశించె.

తృతీయుఁడు - మీ రీవంకఁ జూడుఁడు.

సీ. *కేతనాగ్రమునుండి క్షితి జారు విరుల దండలు*
శిరస్రజము లై యలరు చుండ
సాయకం బొకటి హస్తమున దాలిచి
యున్న రాచపీన్గునుబట్టి రథమునుండి
యింతింత యన రానిసంతోసమును జెంది
నక్కలు దిగలాగు నక్కజముగ
బెండ్లికుమారుని పెద్దముత్తైదువుల్
తెరలి పల్లకి నుండి దిగుమనట్లు.

అందఱు – అహో నిహతపతితజతురగ నరరుధిర సలిలభూమి ప్రదేశంబు విక్షిప్తచర్మచర్మాతపత్ర చామర తోమరశరకుంతకవచ బంధాది పర్యాకులంబు శక్తి ప్రసహాటకభిండివాలశూల ముసల ముద్గర వరాహకర్ణకణయకర్పణశంఖ త్రాసిగదాద్యాయుధాకీర్ణంబు నగు శమం తపంచక మెంత భయంకరముగ నున్నది.

ప్రథముఁడు – ఇక్కడ

సీ. *తెగిన యేనుఁగు లను తెప్పల నూది రక్త*
ప్రవాహంబులు దాటవచ్చు
రథికశూన్యములు సారథిశూన్యములు నైన
యరదంబు లీడ్చెడు హయగణంబు
తల దొఱంగియుఁ దొంటి యలవాటుచేతను
మొండెముల్ విసవిస ముందు నడచు
మావటుల్ తెగి యుంట మత్తనాగేంద్రముల్
తమ యిచ్చవచ్చిన దారి నేగు.

ద్వితీయుఁడు – ఇటు చూడుఁ డిటు చూడుఁడు.

తే.గీ. *ఇప్పు మొగ్గల వోలెడు గొప్పకనులు*
దుర్మదగజాంకుశము లట్టి తుండములును

గలుగు గ్రద్దలు నింగి తెక్కలను విప్పి

యార పగడంపు వీవన లట్లు తిరుగు.

తృతీయుఁడు -

తే.గీ. ఖండితద్విపహయ యోధగణముతోడ

చాపతోమరఖడ్గాది సమితితోడ

నినుని కాంతుల వ్యక్తమై యీధరిత్రి

తనరు రాలిన చుక్కల దాల్చినట్లు.

ప్రథముఁడు - ఇటువంటి యవస్థలో సయితము శోభను విడువక క్షత్రియులు విరాజిల్లు చున్నారు కదా.

సీ. కెంపారు మోవులు సొంపారు రేకులు

చెమట దోగిన కనుల్ భ్రమరగణము

కనుబొమ్మ విరుపులు కలితకింజల్కముల్,

కనకకోటీరముల్ కర్ణికలును

తీవ్రనారాచముల్ దీర్ఘనాళంబులు,

చేవయే వికసింపఁజేయు ప్రొద్దు

గాఁగ భూపతుల మొగమ్ములు కదలని

మెట్టతామరలట్లు మెఱయు చుండు.

ద్వితీయుఁడు - ఆహాహా. ఇటువంటి క్షత్రియులకుఁ గూడ మరణము కలుగుచున్నది కదా. విషమస్థులైన పురుషులు రాజాన కెంతమాత్రము సాయము చేయ లేరు కదా.

తృతీయుఁడు - క్షత్రియులకు మాత్రము మరణము కలుగదా!

ప్రథముఁడు - సందియ మేమి. ?

ద్వితీయుఁడు - నీ పట్లనవద్దు.

సీ. ప్రబలఖాండవ ధూమరంజితపరమోర్వి

చటులసంశప్తకోత్పాదకంబు

నాకలోకాక్రందనాశకంబు నివాత
కవచాసుర ప్రాణకర్షకంబు
నగు మహాకార్ముకం బా గాండివం బూని
దుర్జయబలుఁ డైన యర్జునుండు
మృడుని పై నేయఁగా మిగిలియుండిన యట్టి
క్రొవ్వాడి యమ్ములు కొన్ని యేసి
గీ. *రణముఖమ్మున నధికదర్పమ్ము పూని*
వచ్చు భూపాలకుల నెల్లబట్టి చమరి
మృత్యుదేవికి బలి సమర్పించె గాని
యన్యుఁ డీపని సేయంగ నర్హుఁ డగునె.

అందఱు – అదిగో మేదోశబ్దము వినఁబడుచున్నది.

చ. *ఉఱిమెడు నాపయోధరము లుర్వి మహాశనిచేత వ్రీలె నా*
గురుతరవజ్ర పాతమునఁ గొండలపిండులు బిండి యయ్యె నా
యరయ మహానిలక్షుభిత మై విపులాంబుధి మందరాద్రి కం
దరములు ఘోరు మంచు ప్రతినాదము సేయఁగ మ్రోయుచున్నదా!
సరే : చూచెదము గాక :

(అందఱు నడచు చున్నారు.)

ప్రథముఁడు – ఆహా! అది ద్రౌపదీ కేశధర్షణాపమర్షితుండును, పాండవ మధ్యముండు నగు భీమసేనునకు, భ్రాతృశతవధకృద్ధుఁడైన దుర్యోధన మహారాజునకును ద్వైపాయనహలాయుధ కృష్ణ విదుర ప్రముఖు లగు కురుయదుకుల దైవతముల సమక్షమున జరుగు చున్న గదాయుద్ధము.

ద్వితీయుఁడు –

తే.గీ. *పసిఁడిపలక వోలెడు భీమువక్షమందు*
గజకరము వోలు రారాజు భుజమునందు
నొండొరులు ప్రయోగించెడు చండగదల
దారుణాభిఘాతముల శబ్దంబు సుమ్ము.

తృతీయుఁడు - ఈ దుర్యోధన మహారాజు

సీ. మస్తకంపనమున మకుటంబు తూఁగాడ
క్రోధవిస్ఫారితాక్షుఁ డయి మించి
స్థలమాక్రమించుటఁ దనువు హ్రస్వము గాఁగ
బాహువుపై కెత్తి భయ మెలర్ప
రిపు దేహశోణితార్ద్రీభూతమైనట్టి
దారుణగదను హస్తమునఁ బూన
కైలాసశైల శృంగము మీఁదఁ బడి నట్టి
వజ్రమట్లాగద వరలు చుండు.

ప్రథముఁడు - ఇదిగో : సంప్రహార రుధిర సిక్తాంగుఁడైన పాండవుని జూడుఁడు.

తే.గీ. విరిగె మూపులు ప్రక్క నెత్తురులు నుదురు
రక్తసంక్లిన్న మయ్యె నురస్స్థలంబు
వ్రణగణముతోడ భీముఁడు వరలు చుండె
ధాతువులతోడి మేరుభూధరము వోలె.

ద్వితీయుఁడు -

మ. గద జిమ్ముస్వ్రస వల్గమానుఁ డగుచున్ గర్జించు తప్పించు నే
ర్పొదవన్ శత్రుని దెబ్బ లాగికొను దా నుంకించి హస్తంబు బి
ట్టదరన్ ధారుణి యుట్టటుల్ దిరుగు నేయంజూచు గాటంబుగా
కదనప్రౌఢుఁడు రాజు భీముఁడు భుజాగర్వంబున న్మిన్న యౌ.

తృతీయుఁడు -

చ. అని మొన నప్రమేయబలుఁ డద్రిసమానుఁడు నైన వాయు నం
దనుఁడు శిరంబు వ్రయ్యఁగ గదాహతి; శోణితముల్ దొలంగ మే
దిని బడె వజ్రపాతమునఁ దీవ్రముగా దెగి ధాతుధారలం
బెనఁగొను హేమకూటపృథివీధర రాజము వోలె దీనుఁ డై.

గాఢ ప్రహార శిథిలీకృతాంగుఁడై నేల కొరగిన భీమసేనుని జూచి -

సీ. *ముక్కున వ్రేలిడి మిక్కిలి యక్కజంపడి*

యట్టె నిల్చె ద్వైపాయనుండు

ద్వితీయుఁడు -

ధర్మనందనుఁ డెంతొ దైన్యంబు నొందెను

విదురుండు బాష్పముల్ విడిచె కనుల

ప్రథముఁడు -

కలతమై తనవిల్లు గాండీవి స్పృశియించె

గగనంబు వీక్షించె కంసవైరి.

అందఱు -

శిష్యవత్సలతను జేతినాగలి ద్రిప్పె

నాహవప్రేక్షకుం డైన బలుఁడు

ప్రథముఁడు - ఈమహారాజా.

చ. *వివిధవిచిత్రరత్న గణవిస్ఫుటమౌళి ప్రతాపరాశి యా*

హవతల సాహసుండు వినయాన్వితమూర్తి మహాభిమాని యి

ట్లవుటను నవ్వుచుం బలుకు నాబకవైరిని జూచి వీరుఁ డా

హవమున దీను జంపఁడు భయంపడ కుండుము భీమ నెమ్మదిన్.

ద్వితీయుఁడు - ఇదిగో ఇత్తెఱంగున నపహాస్యమానుండగు భీమసేనుని జూచి జనార్దనుఁడు తనతొడ జరుచుకొని యేదో సన్న చేసెను.

తృతీయుఁడు - ఈసన్నచేత మారుతి సమాశ్వాసితుఁ డయ్యెను.

మ. *బొమదోయిన్ ముడివైచినెన్నుదుట భీముం డెంతొభీమాస్యుఁ డై*

చెమటం గేలను జిమ్మి దారుణగదం జేదోయి సంధించి ప్రే

మమెయిందండ్రి మహాబలుండొసఁగు సామర్థ్యంబుచే నాఁగ, గ

ర్వముతో వెండియు లేచి నిల్చె బృథుగర్జల్ సేయుచు న్నుద్ధుడై.

ప్రథముఁడు - అన్నన్నా : గదాయుద్ధము మరల జరుగుచున్నదే.

మ. *కరములన్నేలనుబావి, మున్ను భుజయుగ్మం బంతటం బూసి, దు*
ర్భరకోపంబున నోష్ఠముం గఱచి గర్జల్ సేయుచుం బాసి సం
గర ధర్మంబు; కృపం దొఱంగి బరిసంజ్ఞం బట్టి యేసెన్ వృకో
దరుఁ డౌ కౌరవనాథు నూరుల గదాదండంబు చండంబుగాన్.

అందఱు - హా! కష్టము, కష్టము. మహారాజు పడిపోయినాఁడు.

తృతీయుఁడు - అదిగో రుధిరపతనద్యోతి తాంగుఁడై పడిపోయిన కురురాజును జూచి భగవానుఁడైన ద్వైపాయనుఁడు గగనంబున కెగిరెను.

మ. *హలి దుర్యోధన పక్షపాతమునఁ గ్రోధావిష్టుఁడై చేతులన్*
హలముం ద్రిప్పుచు ఘూర్ణమాననయనుండైనభీమునింజూడ బె
గ్గిలి కౌంతేయులు పట్టి సందిటను నా కిమ్మీరవైరిన్ రణ
స్థలికిన్ దవ్వుగఁ గొంచుపోయిరి హరి ద్వైపాయన ప్రేరణన్.

ప్రథముడు - అహో! భగవానుఁ డైన యీహలాయుధుఁడు మహామర్షోన్మీలిత లోచనుండై యాతీరున భీమసేనుఁడు గొనిపోవంబడుటఁ జూచి యిటే వచ్చు చున్నాఁడు. ఈతఁడు -

తే.గీ. *మౌళి చలియింపఁ గ్రోధతామ్రనయనుఁ డయి*
భ్రమరముఖదష్ట మగుదండ పయికి నెత్తి
నల్లవలువ తెల్లని మేన మెల్లజార
వచ్చుపరివేష చంద్రుని భాతి బలుఁడు.

ద్వితీయుఁడు - అట్లైన రండు: రండు. మనమును మహారాజు ననుసరించి యుందము.

ఉభయులు - మంచిది. అదే ప్రథమపక్షము.

(అందఱు నిష్క్రమించు చున్నారు.)

(ఇది విష్కంభము.)

(అప్పుడు బల దేవుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

బల - ఓహోహో! రాజులారా! ఇది యుక్తము కాదు.

చ. *అరిబలమృత్యువై దనరునట్టి మదీయహలంబు నైన సం*
గర గతుఁడైన నన్నయన గన్గొని జంకక గర్వియై వృకో
దరుఁడు రణంబునం దిటు గదం బొడిసేసె సుయోధనోరువుల్
వర వినయాదిసద్గుణ విభాసితుఁ గూలిచి పైచె నక్కటా!

ఓ దుర్యోధనా? నీప్రాణ మొక్కనిముషము నిలుపుము.

సీ. *సాంభకోచ్ఛిష్టభీషణ తీవ్రవక్రంబు*
యమునాజలంబున కాదిగురువు
భయద దానవనాథ పట్టణ ప్రాకార
కూటాంకుశము మహాకులిశనిభము
యసురప్రాణోపహారార్పితంబు ను నయి
యలరు నాగలి బూని యదయవృత్తి
భండనంబున మేనినిండఁ గమ్మినయట్టి
చెమ్మటనీరులచేత దడసి

గీ. *పదను దేఱిన భీముని వక్ష మనెడు*
వరిపొలము దున్నివైచెద భయదలీల
బంధువర్గంబుతోడ నాపాండుసుతులు
మారుతిని జూచి మిగుల నుమ్మలిక జెంద.

(తెరలో)

భగవానుఁడా! హలాయుధుఁడా; అనుగ్రహింపు మనను గ్రహింపుము.

బల - పాపము దుర్యోధనుఁడిట్లు నేలం గూలియు నన్ననుసరించి వచ్చుచున్నాఁడే. ఇతఁడు.

సీ. *రణచందనం బైన రక్తంబు మెయి గప్పు*
శ్రీమంతుఁ డైన యూక్షి తిధరుండు
మహిని దొర్లుట నెట్టిమన్నంట నెమ్మేని
శిశుభావమును గొన్న చెలువు గల్గి

యమృత మంథన మైన యవుల శైలమునుండి
వేల్పులు దైత్యులు విడిచిపుచ్చ
నలఁత తీరుచుకొంచు నబ్ధిపైఁ
బ్రాకెడు వాసుకిలాగున వరలు చుండె.

(అప్పుడు తొడలు విరిగిన దుర్యోధనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

దుర్యో -

తే.గీ. దారుణరణంబులోన నాయూరుయుగము
భీమసేనగదాఘాతభిన్న మగుడు
నేల చేతులతోఁ బ్రాఁకి నిసువువోలె
సగము జచ్చిన మేను నీసరణిఁ దాల్తు.

భగవానుఁడా! హలాయుధుఁడా! అనుగ్రహింపు మనుగ్రహింపుము. పాండవుల జోలికి బోకుము.

మ. అవని న్నేబడినప్డు నాతల మహాత్మా! నీదుపాదంబుచెం
■ వెసం ద్రెళ్ళెను వేఁడుకొందు నిను క్రోధం బెల్ల వర్జింపు కౌ
రవసధ్వంశనివాపమేఘములు వారల్వారి జీవింప ని
మ్ము విరోధంబులు వైర హేతువులు మేముం బోవుచున్నా మిటుల్.

బల - ఓదుర్యోధనా! క్షణమాత్రమునీవు ప్రాణము నిలుపుము.

దుర్యో - నీ వేమి చేయుదువు?

బల- విను.

చ. హలమున జించి చుట్టముల యంగములన్ ముసలప్రహార ని
ర్దళితులఁ జేసి గాత్రముల రక్తనదుల్ ప్రవహింప నాజిలో
బొలియఁగఁ జేసి నాగరథపుంజ సమేతముగా మహావిశ్వం
ఖల గతి స్వర్గయాత్రికులుగా నొనరించెద పాండుపుత్రులన్.

దుర్యో - మహాత్మా! అట్లు చేయవద్దు.

తే.గీ. ప్రతిన నెఱవేర్చుకొని మహాబలసుతుండు
అనుజశతము స్వర్గమ్మున కరిగియుండె

నాయవస్థయు నిటులయ్యె నాకు నింక
వైర మేల సంకర్షణ వ్యర్థముగను.

[illegible] - నాయెట్టయెదుట నీవు వంచింపబడితి వని నాకు రోషము పుట్టినది.

దుర్యో - నేను వంచింపఁబడితి నని మీరు తలంచుచున్నారా?

[illegible] - సంశయ మేమి.

దుర్యో - అయ్యో! నాప్రాణములకు విలువ కలిగినది. ఎందు చేత నన

సీ. *తీక్షణంబుగ మండు లాక్షాగృహమునుండి*
బలియుఁడై యెవ్వాఁడు బయటపడియె
తగిలి వైశ్రవణు యుద్ధమునందు నెవ్వాఁడు
శిల వోలె నిల్చి నిర్జించె రిపుల
నని హిడింబాసురు ప్రాణంబులు హరించి
చిరకీర్తి నెవ్వాఁడు చెంది యుండె
నట్టి భీముఁడు నన్ను గొట్టినా వంచించి నే
నోడి పోలేదు నిశ్చయముగ.

బల - భీమసేనా! వంచనచేత నీవు బ్రతికిపోతివి.

దుర్యో - నేను భీమసేనుని చేతనె వంచింపఁబడితినా :

బల - అట్లైన నీ వీవిధముగ నెవనిచేత వంచింపఁబడితివి.

దుర్యో - వినుఁడు.

సీ. *ఎవ్వాఁడు హరియించె నింద్రుని వంచించి*
పారిజాతముతోడ పరువునెల్ల
ఎవ్వాఁడు శయనించె నెన్నొ వేలేఁడులు
యోగనిద్రారూఢి నుదధియందు
ఎవ్వాఁడు చొరబడె నెంతయుఁ గులుకుచు
మారుతాత్మజు గదామధ్యమందు
ఎవ్వాఁడు ముద మొందు నేవేళఁ బెంచుచు
గారణంబులు లేని కయ్యములను

అట్టి లోకప్రియుం డైన యతనిచేత

దానవాంతకుచే జనార్దనునిచేత

మృత్యుదేవికి బలిగ నర్పింపఁబడీతి

చెప్పితి నిజంబు భీమునిచేత గాదు.

(తెరలో)

అయ్యో! తొలగుఁడు; తొలఁగుఁడు.

బల - (చూచి) అయ్యో; పాపము పూజ్యుఁ డైనధృతరాష్ట్రుఁడు గాంధారీసమేతుఁడై దుర్జయుఁడు తనకు దారిఁజూప శోకాభిభూత హృదయుఁడై యంతఃపు రానుబంధుఁడై యిట వచ్చుచున్నాడు. ఇతఁడు -

తే.గీ. సుతశతప్రవిభక్త వక్షుండు జలధి

కనక యూపవిలంబి దీర్ఘతరభుజుఁడు

స్వర్గరక్షణ సంజాతశంక నితని

వేలుపులు గ్రుడ్డివాని గావించి యుంద్రు.

(అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుఁడు గాంధారియు దుర్యోధనుని భార్య లగు దేవులిద్దఱు దుర్జయుఁడు ప్రవేశించు చున్నారు.)

ధృత - కుమారా ఎక్కడ నున్నావు?

గాంధా - కొడుకా ఎక్కడనున్నావు?

దేవు లిద్దఱు - మహారాజా! ఎక్కడనున్నావు?

ధృత - అహో ఎంతకష్టము.

తే.గీ. వంచనముచేత తనయుండు భండనమున

బడీయె ననుమాట విన గుండె పగిలిపోయె

నశ్రుపూరనేత్ర మగు నాయంధముఖము

కటకటా యంధతర మయి కలుషమయ్యె.

గాంధారీ? బ్రతికియున్నావా?

గాంధారి - ఆ. మందభాగ్యురాలను జీవించియే యున్నాను.

దేవులు - హా! మహారాజా! మహారాజా!

[illegible] – ఆహా! ఎంతకష్టము! నాయంతఃపురస్త్రీలుకూడ నిటవచ్చి రోదనము చేయుచున్నారే.

తే.గీ. తతగదాఘాతరుజ యింతదనుక నెఱుఁగ
తలలు విరియఁ బోసికొని యంతఃపురంబు
విడిచి యువిదలు వచ్చి వావిడిచి యేడ్వ
నమ్మహాబాధ యనుభవ మయ్యె నిపుడు.

ధృత – గాంధారీ! కులాభిమానియైనదుర్యోధన నామధేయుండు కనఁబడినాఁడా?

గాంధారి – మహారాజా! కనఁబడ లేదు.

ధృత – ఏమి, కనఁబడలేదా? పుత్రుని వెదకికొనవలసిన కాలమున యాతనిం జూడఁజాలక పోతినికదా! ఓరోరీ! కృతాంత హతక!

మ. అతిధీరాత్ముల శత్రుమర్దనుల వీర్యశ్రీప్రదీప్తాంగులన్
సుతులన్ నూర్వురఁ గన్నయట్టి ధృతరాష్ట్రం డొక్కమూఢైన నా
సుతు లర్పించు నివాపవారి గడుతుష్టిం డౌచు ద్రావంగ యో
గ్యత లేనట్టి దరిద్రుం డయ్యెనొకొ కట్టా యెట్టినిర్భాగ్యుఁడో!

గాంధారి – బిడ్డా! సుయోధన! నాకుఁ బ్రత్యుత్తర మిమ్ము. పుత్రశతవినాశ దుఃఖితుఁడు, మందభాగ్యుఁడు నగు మీతండ్రికిఁగూడ ప్రతివచన మిమ్ము.

బలదేవుఁడు – అహో! పూజ్యురాలైన యీ గాంధారి

చ. కనుగొని పుత్రపౌత్రుల మొగంబులు ముచ్చట నొందకుండ వే
డ్కను బతిధర్మచిహ్నముగ గంతలు దాలిచె కన్నులన్ సుయో
ధనుఁడిటులస్తమించుటను ధైర్యము గోల్పడి యీమె యెంతయుం
బనవుట నేత్రబంధముల బాష్పజలంబుల నార్ద్రమయ్యెడిన్.

ధృత – పుత్రా! దుర్యోధన! అష్టాదశాక్షౌహిణీ మహారాజా! ఎక్కడనున్నావు.

రాజా – (తనలో) అష్టాదశా క్షౌహిణీ మహారాజు నిప్పుడైనాను.

ధృత – పుత్రశతజ్యేష్ఠా! నాకుఁ బ్రతివచన మిమ్ము.

[redacted] - (తనలో) అన్యవృత్తాంతము స్ఫురింప జేయుచున్నానే. ఈ వృత్తాంతమువలన నాకు సిగ్గగుచున్నది.

ధృత - కుమారా! రమ్ము. నాకభివాదము సేయుము.

[redacted] - ఇదె, యిదె వచ్చుచున్నాఁడను. (లేవఁబోయి పడుచున్నాఁడు.) హా! హా! ఎంతకష్టము! ఇదినాకు రెండవదెబ్బ. కష్టము కష్టము.

తే.గీ. *భీమసేనుండు గదతోడ బిట్టుగొట్టి*
చెలఁగి నాకచగ్రహణము చేసినపుడె
భగ్నమయ్యెను దొడలతోఁ బాటు నేఁడు
గురుపదాభివందన శక్తికూడ నాకు.

గాంధారి - (కోడండ్రను జూచి) బిడ్డలారా! ఇటు రండు

దేవులు - అమ్మా! ఇదిగో వచ్చితిమి.

గాంధారి - భర్తను వెదకికొనుఁడు

దేవులు - మందభాగలము. వెళ్ళుచున్నాము.

ధృత - ఎవఁడు వీఁడు; నాబట్టకొంగు పట్టుకొని మార్గము చూపు చున్నాఁడు?

దుర్జయుఁడు - తాతా! నేను దుర్జయుఁడను

ధృత - పౌత్రా! దుర్జయ! నీతండ్రిని వెదకుము.

దుర్జ - నే నలసిపోయినాను.

ధృత - వెళ్ళరా నాయనా! తండ్రితొడమీఁదఁ గూర్చుండి యలసట తీర్చుకొందువు గాని.

దుర్జ - తాతా! ఇదిగో వెళ్లుచున్నాను. (సమీపించి) నాయనా! ఎందున్నావు?

రాజు - అయ్యో! ఈకుఱ్ఱవాఁడుకూడ వచ్చెనే. సర్వావస్థల యందును హృదయసన్నిహిత మైన పుత్రప్రేమ నన్ను దహించుచున్నది. ఎందుచేత ననఁగా

క. *ఎఱుఁగఁడు దుఃఖం బిన్నఁడు*
తఱుచుగ నాతొడలమీఁదఁ దానుండును సం
గరజితుఁ డగు నన్నుఁ గనుఁగొని
యరయఁగ వీఁ డేమి సేయ యత్నించునొకో.

దుర్జ – ఇదిగో దుర్యోధన మహారాజు నేలఁ గూర్చున్నాఁడు.

రాజు – కుమారా? ఏల వచ్చితివి?

దుర్జ – నీవు రాక జాగుచేసితి వని.

రాజు – అహో! ఇటువంటి యవస్థలో సైతము పుత్రస్నేహము హృదయము దహించుచున్నది.

దుర్జ – నేను నీతొడమీఁదఁ గూర్చుండెదను.

(అని తొడ నెక్కబోవు చున్నాఁడు.)

రాజు – (నివారించి) దుర్జయ! దుర్జయ! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము!!

తే.గీ. *ఎవఁడు నేత్రోత్సవం బయి యొసఁగునాకు*
హృదయ సంప్రీతికారుఁడై యెవ్వఁడుండు
నతఁడె కాలవిపర్యాస మైనకతన
నన్యు డయ్యెను చందురుఁ డగ్ని యయ్యె.

దుర్జ – తొడమీఁద నన్నెందుకుఁ గూర్చుండనీయవు?

రాజు –

తే.గీ. *పరిచితం బగు తావుపై భ్రమలు విడిచి*
కొడుక! యెక్కడో యొకచోటఁ గూరుచుండు
నేఁడు మొదలుగ లభియింప నేర దన్న!
పూర్వభుక్తాసనము నీకుఁ బొగల వలదు.

దుర్జ – దుర్యోధనమహరా జిప్పుడెక్కడికిఁ బోవును?

రాజు – నూఱుగురు తమ్ముల ననుసరించి పోయెదను

దుర్జ – అక్కడికి నన్నుగూడఁ దీసికొనిపో.

రాజు – కుమారా! నీవుపోయి యీమాట వృకోదరునితోఁ జెప్పుము

దుర్జ - మహారాజా! రమ్ము నీకొఱకు వెదకు చున్నారు

రాజు - కుమారా! ఎవరు వెదకుచున్నారు?

దుర్జ - మీ నాయనయు, మీ యమ్మయు వీరువారననేల, అంతఃపురజన మంతయు వెదకు చున్నది

[redacted] - కుమారా! నీవువెళ్లు; వచ్చుటకు నాకు శక్తిలేదు

దుర్జ - నేను నిన్ను తీసికొని వెళ్ళెదను

[redacted] - కుమారా! నీవు బాలుఁడవు.

దుర్జ - (నడచి) అయ్యా! ఇదిగో మహారాజా.

దేవులు - హా! హా! మహారాజ!

ధృత - ఏడీ, మహారా జెక్కడున్నాడు ?

గాంధరి- ఏడీ, నా కొడుకెక్కడ?

దుర్జ - అదిగో మహారాజా నేలఁ గూర్చున్నాఁడు.

ధృత - అయ్యయో! ఈమహారాజున కేమి మూఁడినది?

తే.గీ. *మహితకాంచన స్తంభ ప్రమాణమూర్తి*
సకలలోకైక వందిత సార్వభౌముఁ
డౌ నితఁడు దీనుఁడై కూల నవనిమీఁద
మేను ద్వారేంద్రకీలార్థమేయ మయ్యె.

గాంధారి - బిడ్డా! సుయోధన! అలసిపోయితివా?

రాజు - అమ్మా! నేను నీపుత్రుఁడను కదా!

ధృత - ఈమె యెవరు?

గాంధారి - మహారాజా! జడు పెఱుంగని కొడుకులఁ గన్న గాంధారిని.

రాజు - నే నిప్పుడు తల్లికడుపున బుట్టినట్లు తలఁచుచున్నను ఓ తండ్రీ యిప్పుడు దుఃఖముతో బని యేమి.

ధృత - కుమారా నే నెట్లు దుఃఖింప కుందును?

తే.గీ. *సంగరాధ్వరదీక్షితుల్ శౌర్యనిలయు*
లైన నీదు తమ్ములు నూర్వు రాజిఁ దెగిరి.

నీ వొకఁడ వుంట వారున్న రేవ తోఁచె
నిపుడు పోయిరి వా రెల్ల నీవుపోవ.

(ధృతరాష్ట్రుఁడు నేల బడుచున్నాఁడు.)

రాజు – హా కష్టము. ఈయన పడిపోయినాఁడే. తండ్రీ! పూజ్యురా లైన మాయమ్మ నూరడింపుము.

ధృత – ఏ మని యూరడింపను.

రాజు – యుద్ధమున వెన్నిచ్చి పాఱిపోవక పోరి నిహతుఁడై నాఁడని. తండ్రీ నాయం దనుగ్రహించి శోకము మానుము.

మ. *నతి యేనెన్నఁడొనర్ప నగ్నులకు నైనన్ మౌళి నే వంచి మ్రొ*
క్కితి నీపాదయుగంబు మాత్రమున కక్షీణైక సద్భక్తి నీ
గతి నేనే యభిమానపూర్వముగ నీగర్వంబునన్ జన్మ మొం
దితినో యాయభిమాన మెల్లఁగొనుచు న్నే నాకముం జేరెదన్.

ధృత –

మ. *అతివృద్ధుండను జీవితంబుపయి లే దావంతయు న్నాశ పు*
ట్టితి సమ్మీలితలోచనుండ నయి కాఠిన్యంబునుం బూన నా
తత ధైర్యంబును గ్రొల్లవెట్టి యతిపుత్రస్నేహ మీపట్ల నా
మతి నొక్కుమ్మడి నాక్రమించెడును నేమాడ్కిన్ వగన్ సైతునో

[illegible] – అహో! కష్టము.

తే.గీ. *ఈసుయోధనునెడ నాస లెల్ల విడిచి*
యన్నివిధములఁ జెడిన యీయంధ రాజు
ఖేదపడు చుంట నాత్మనివేదనంబు
జేసికొనఁ జాలనే చాలసేపు నుండి

రాజు – అమ్మతో నే నొక్కవిజ్ఞాపనము జేయు చున్నాను

గాంధారి – బిడ్డా! చెప్పు.

రాజు –

తే.గీ. అమ్మరో మ్రొక్కి చెప్పెద నాలకింపు
పున్నె మేదేని నే జేసికొన్న యెడల
ముందు నే నెత్తుజన్మంబులందుఁ గూడ
నీదు గర్భంబునందె జన్మింప వలతు.

గాంధా - నామనసులో నున్నమాటే నీవును జెప్పితివి.

[redacted] - మాళవీ! నీవుగూడ వినుము.

సీ. ద్వంద్వయుద్ధమున గదాఘాతమున జేసి
భిన్నమై యుండె నాభృకుటితలము
ఉరమునం దొఱగెడు నురురక్తధారచే
హారావకాశ మిం తైన లేదు.
అతిశోభమై యొప్పునాజానుబాహుల
వ్రణము లంగము లయి వరలు జూడు
అపరాఙ్ముఖుం డయి యాజి నీమగఁ డీల్గె
క్షతియాంగన లేద్వజనునె నీకు

మాళవి - చిన్నదాన నగుటచేతను సహధర్మచారిణి నగుట చేతను నే నేడ్చు చున్నాను.

రాజు - పౌరవీ! నీవుగూడ విను.

సీ. వేదోక్తయాగముల్ వివిధముల్ చేసితి
పాలించితిని సర్వబంధుగణము
శ్రితుల మెప్పించితి ప్రియశతంబులుచేసి
మర్దించితిని శత్రుమండలముల
సమరంబునందు నష్టాదశాక్షౌహిణీ
నృపుల గారించితి నిగ్రహించి
నావంటివానికి దేవేరు లై యుండి
యిటువంటి యంగన లేద్వ జనునె?

పౌరవి – అగ్ని ప్రవేశకృత నిశ్చయురాల నగుటచేత నే నేడ్చుట లేదు.

[redacted] – దుర్జయా ; నీవు గూడ విను.

ధృత – ఏమి చెప్పునో గదా.

గాంధారి – నేను నదే యనుకొనుచున్నాను.

[redacted] – దుర్జయా! నాకు చేసినట్లే నీవు పాండవులకుగూడ శుశ్రూషఁ జేయుము. మాయమ్మ యగు గాంధారి యెడవలెనె కుంతీ మహాదేవి యెడగూడ భక్తి గలిగి వర్తింపుము. అభిమన్యునితల్లి యైన సుభద్రని ద్రౌపదిని మాతృదేవతలనుగ భావింపుము. కుమారా! చూడు.

మ. *అనవద్యుం డభిమానదీప్తమతి శ్లాఘ్యశ్రీసమేతుండు నా*
జనకుం డైనను యోధనుండు తెగియెన్ సంగ్రామమందున్ సమా
నునితోఁ బోరి యటంచు వీడు పగ; నేనుం బోపుదున్ ధర్మపు
త్రుని ప్రక్కం జని తర్పణంబు లిడి సంతోషంబుఁ గావింపుమా.

బలదేవుఁడు – అహో! వైరము పశ్చాత్తాప మైనదే! ఏదోశబ్దమువలె నున్నది.

మ. *రణసన్నాహముఁ దెల్పు దుందుభిమహారావంబు లే దిందు ను*
ల్బణబాణవ్రజనాతపత్రతతి క్షిప్తం బయ్యె సూతుల్ భటుల్
రణమందుం దెగి రిట్టిచో నెవఁడొ యుద్భ్రాంతంబు లై నింగి భీ
షణలీలం జరియింపఁగాకులు, ధనుష్టంకారముం జేసెడిన్.

(తెరలో)

తే.గీ. *ఉగ్రకార్ముక మూని దుర్యోధనుండు*
చొచ్చెనే రణయజ్ఞంబు శూరుఁడగుచు
నమ్మహాసంగరాశ్వమేధమ్ము నిపుడు
చీల్చి యాధ్వర్యమును బూన వచ్చినాఁడ.

బలదేవుఁడు – అహో గురుపుత్త్రుఁ డైన యశ్వత్థామ యిటె వచ్చు చున్నాఁడు. ఇతఁడు।

మ. *వికచాంభోరుహ పత్రసన్నిభలసద్విస్తీర్ణ నేత్రుండు కా*
నక యూపోపమలంబమాన పృథుపీనస్ఫార బాహుండు కా

ర్ముక ముగ్రమ్ముగ నెక్కు వెట్టి యిటుచేరున్ శృంగలగ్నేంద్ర కా
ర్ముక మై పావక యుక్తమై వెలయు మేరుక్ష్మాధరంబో యనన్.

(అశ్వత్థామ ప్రవేశించు చున్నాఁడు.)

అశ్వ - (వెనుకటి పద్యమును జదివి) ఓహో! సమరసంరంభ భీభయ బలజలధి సంగమ సమయ సముద్ధిత శస్త్రనక్రకృత్త విగ్రహులారా! స్తోకావ శేషులారా! శ్వాసానుబద్ధ మందప్రాణులారా! సమరశ్లాఘులారా! ఓరాజులారా! మీరందఱు వినుండు వినుండు.

సీ. *మాయాబలంబున దాయచే నూరువుల్*
తునిసి కూలిన సుయోధనుఁడ గాను
పనికిమాలిన యట్టి ప్రాంత కైదువు లూని
త్రుళ్లెడు సూతపుత్రుఁడను గాను
విజయరంగం బయి వెలయు నీసంగ
రక్షోణి నింకొక సారి చూడఁగోరి

యుద్యతాస్త్రుండ నై యెుక్కడ వచ్చితి ద్రోణపుత్రుఁడను శూరుఁడను నేను. అప్రతిలాభవిజయశ్లాఘమైన సమరలక్ష్మితో నా కేమిపని? (నడచి) కాదు. కాదు. నేను నాజనకునకుఁ దర్పణంబులు విడుచుచున్నపుడు కురుతిలక మైన కురురాజా వంచింపఁబడియెను. ఈమాట నెవఁడు నమ్మును? ఎందుచేతనన

సీ. *గజరథారూఢు లౌ కార్ముకహస్తులు నృపతు*
లేనికి మ్రొక్కు లిడుచు నుందు
రెవని యానతి మౌళి నిడుదు రేకాదశాక్షౌ
హిణీనాథులౌ క్ష్మాధిపతులు
భృగు రామశస్త్రముల్ వేమారు చవిఁగొన్న
కవచంబుగలుగు గంగాసుతుండు
నాతండ్రి ద్రోణుండు ప్రీతులై యెవ్వాని
జోదు లై పోరాడి క్షోణిఁ బడిగా

తే.గీ. యట్టిదుర్యోధన మహీశుఁ డతిరథుండు
ప్రథితవిక్రమనిలయుండు [redacted]
కాలవశమున రణమునఁ గూలిపోయె
నేమి యనవచ్చు విధిచెయ్దమిట్టు లగునె?

ఆహా! ఇపుడు గాంధారీనందనుఁ డెక్కడున్నాఁడో? (నడచిచూచి) ఇదిగో అభిహత గజరథతురగ నరప్రాకార మధ్యగతుండును, సమర పయోధి పారగుఁడును నై కురు రా జిక్కడనే యున్నాఁడు. ఇతఁడు.

సీ. మణికిరీటం బూడి మహిజారజలియించు
తలవెంట్రుకలు భానుతతులు గాఁగ
గాఢగదాఘాతగళిత శోణిత కాంతి
స్ఫురిత సంధ్యా రాగశోభ గాఁగ
చరమాచలేంద్రమస్తకసన్నివిష్టుఁ డౌ
పశ్చిమ కాలవిభాకరుఁ డనఁ
గౌరవుల్ శోకాంధ కారమగ్నులు గాఁగ
నస్తమించెడు మానవాధిపుండు.

(సమీపించి) కురురాజ! ఏమిది?

రాజు – గురుపుత్రా! ఇది యసంతుష్టిఫలము.

అశ్వ – ఓకురురాజ! నాకు మీరు చేసిన యుపకారపు ఋణము నేఁడు తీర్చికొనవచ్చితి.

రాజు – నీ వేమి చేయుదువు?

అశ్వ – విను.

తే.గీ. ఆహవోద్యతు గరుడవాహనుని విష్ణు
చక్రధరుఁ జతుర్బాహు నస్తమితదైత్యు
కృష్ణుని సపాండవంబు మర్దించి కూల్తు
ధరణిసంకీర్ణ లేఖ్యచిత్రపట మట్లు.

రాజు – వద్దు. వద్దు. అట్లు చేయ వలదు.

చ. *భువి నభిషిక్తులైన నృపపుంగవులెల్ల గతించినా రటు లీ*
దివమున కేఁగెఁ గర్ణుఁడు నదీతనయుండును నేలఁ గూలె నా
హవమున నేను చూడ హత మయ్యెను భ్రాతృశతంబు నున్న దీ
హవణున నాయవస్థ యిఁక నాయుధమున్ గురుపుత్ర! వీడవే?

అశ్వ - ఓకురురాజా!

తే.గీ. *భీమసేనుండు గదతోడ బిట్టుగొట్టి*
వెలఁగి నీకచగ్రహణంబు చేసినపుడె
తొడలతోఁ బాటుగాని నీతొంటికడిమి
యపహృతం బయి పోయిన దని తలంతు.

[illegible] - అట్లు కాదు. రాజులు మానశరీరులు కదా! మానమునిమిత్తమే కదా నే నీవిరోధము తెచ్చికొంటిని. ఆచార్య పుత్రా! చూడు.

సీ. *తలవెంట్రుకలు బట్టి ద్రౌపదిఁగొలువులో*
నీడిపించితి నృపుల్ జూడ నాఁడు
అతిబాలుఁ బుత్రకు నభిమన్యు ననిలోనఁ
గొట్టి చంపితి యతిక్రోధమునను
నెత్తమందున వాని నిర్జించి యంపితి
మృగములతోఁ గూడి మెలఁగ వనికి
నిన్ని జేసిన నాకు నేమి చేసిరి వార
లల్పదర్పము గొంచు నరిగి రంతె

అశ్వ - సర్వదా కృతప్రతిజ్ఞుఁడ నగు చున్నాను.

కం. *నామీఁదను నీమీఁదను*
నామీఁదను వీరలోక మంతటిమీఁదన్
భూమిశ! యొట్టుసుమి! సం
గ్రామము నిశిఁ జేసి కూల్తు కౌంతేయతతిన్

బల -గురుపుత్రుఁడే మనెనో యది తప్పక జరుగగలదు.

అశ్వ- ఓహో! పూజ్యుఁడైన బలదేవుఁడా?

ధృత -అమ్మయ్యా! వంచనాయుద్ధమునకు సాక్షులున్నారు.

అశ్వ - దుర్జయా! ఇటురా.

తే.గీ. *పితృపితామహభుజ బలవిక్రమసము*
పార్జిత మగు దాయాద్య రాజ్యమున కెల్ల
నీకుఁ బట్టాభిషేకంబు లేకయున్న
విప్రవాక్కుల రాజవై వెలయు మన్న!

[illegible] - అమ్మయ్య! నామనసులో నున్నమాట జరిగినది. ఇప్పుడు నాప్రాణములు పోవుచున్నవి. వీరె పూజ్యులైన శంతనుప్రభృతు లగు నాపితృపితామహులు. అదిగో, నాభ్రాతృశతము, కర్ణుని ముందు పెట్టుకొని నాకొఱ కెదురుచూచుచున్నది. వీఁడె కాకపక్షధరుఁడైన అభిమన్యుఁడు, ఐరావతకుంభస్థలముపైఁ గూర్చుండి మహేంద్రుని హస్తము పట్టుకొని కోపముతో నాతో మాటలాడ నుంకించుచున్నాఁడు. వీరె యూర్వశీప్రముఖలైన యచ్చరలు నన్ను కలసికొననున్నారు. ఇదిగో మూర్తిమంతములైన మహాసముద్రములు. ఇవె గంగాప్రముఖములగు మహానదులు. సహస్రహంసలు లాగుచున్న వీరవాహి యగు విమానము. నానిమిత్తమిది యముఁడు పంపినాఁడు. ఇదిగో, యిదిగో వచ్చుచున్నాను (స్వర్గమున కరిగెను)

ధృత -

చం. *తనయులు లేమి నిష్ఫలముధారుణిరాజ్యము నా కదేల స*
జ్జనుల ధనంబులై వెలయు శాంతతపోవను లాశ్రయించెదన్

అశ్వ -

చనియెద శస్త్రపాణి నయి సౌప్తికసంహరణంబు సేయఁగా

భరతవాక్యము.

మనిచెడుగాత మాన్నృపతి క్ష్మాతలమున్ శమితారిపక్షుఁ డై!

శుభ మగుఁగాక

(అందఱు నిష్క్రమించు చున్నారు.)

ఊరుభంగము సంపూర్ణము.

***

5. పంచరాత్రము

పంచరాత్రము

పాత్రలు

1. సూత్రధారుడు
2. మువ్వురు బ్రాహ్మణులు
3. భీష్ముడు
4. ద్రోణుఁడు
5. దుర్యోధనుడు
6. కర్ణుడు
7. శకుని
8. భటుడు – (జయసేనుడు)
9. వృద్ధగోపాలుడు
10. గోమిత్రకుడు
11. కాంచుకీయుడు
12. విరటుడు
13. భగవానుడు – (కంకభట్టు), (ధర్మరాజు)
14. సూతుడు
15. బృహన్నల – అర్జునుడు
16. భీమసేనుడు
17. అభిమన్యుడు
18. ఉత్తరుడు

పంచరాత్రము

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

సూత్ర -

తే.గీ. *ద్రోణుఁ డర్జునభీములదూత కర్ణ*
ధారుఁడు శకునీశ్వరునకు దానవాంతి
కుఁడు యుధిష్ఠిరుఁ డుత్తరగోభిమన్యుఁ
డోము మిము విరాణ్మూర్తి దుర్యోధనుండు. 1

(నడచి) ఆర్యమిత్రులతో నిట్లు విజ్ఞాపనము చేసికొనుచున్నవాఁడ. ఆహా! ఏమిది! నేను విజ్ఞాపనవ్యగ్రుఁడనై యుండఁగా నేదో [illegible]బ్దమువలె వినఁబడుచున్నది. హా! తెలిసినది.

(తెరలో)

ఆహా! కౌరవేశ్వరుని యజ్ఞసమృద్ధి

సూత్ర - కానీ, తెలిసినది.

తే.గీ. *అంతిపురిజనంబులతోడ నవనిఁగలుగు*
రాజు లందఱుఁ జనుదేరఁ గ్రమముతోడఁ
గౌరవేంద్రుని యజ్ఞంబు కన్నుఁగవకుఁ
బండు వగునట్లు వర్తిల్లుచుండె నహహ! 2

(సూత్రధారుఁడు నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ఇదిస్థాపన

ప్రథమాంకము.

(అప్పుడు ముప్పురు బ్రాహ్మణులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

అందఱు – ఏమి! కౌరవేంద్రుని యజ్ఞసమృద్ధి.

ప్రథముఁడు – ఇప్పు డిక్కడ

సీ. *అవనీసురోచ్ఛిష్టమగు నన్నమున దెసల్*
పూచిన తెల్లుల పోల్కిఁ దనరె
హోమధూమములచే నుర్వీరుహము లెల్లఁ
గుసుమగంధంబులఁ గోలుపోయె
వధ మాని సింగముల్ వసియించె గిరులలోఁ
బులులు లేడుల యట్లు మెలఁగఁజొచ్చె
జనపతి దీక్షఁ గైకొన జగం బంతయు
దీక్షఁ బూనినయట్లఁ దేజరిల్లె. 3

ద్వితీయుఁడు – నీవు చక్కగాఁ జెప్పితివి.

సీ. *అగ్నిహోత్రుఁడు తృప్తుఁడయ్యె హవిస్సుల*
ధనముల బ్రాహ్మణుల్ తనివిఁ గనిరి
పశుసమూహంబులఁ బక్షిగణంబులఁ
బ్రజలును సంతుష్టిఁ బడసి రెంతొ
నృపుని సద్గుణపుంజ మెల్ల నుతించుచు
నానందమునఁ దేలె నఖిలజగము
వేయేల రారాజువితరణంబున భూమి
యమరలోకము మించె నద్భుతముగ. 4

తృతీ – ఇదిగో! పూజ్యులైన బ్రాహ్మణులు.

సీ. రాజవేష్టన పట్టరాజితచరణు లై
 శ్లాఘ్యప్రభూతయశస్కు లగుచు
ముదిమి నేనియు నేమములు వృద్ధిఁ బొందించి
 స్వాధ్యాయము ఖరి తాస్యములు గలిగి
కాలంబు చెల్లిన కతమునఁ బాటవం
 బెడలిన యంగముల్ వడఁకుచుండఁ
గరమున నూతగాఁ గైకొన్న కఱ్ఱయె
 మూఁడవకా లయి తోడుపడఁగ
తే.గీ. శిష్యభుజముల మీఁదను జేతుల నిడి
జీర్ణగజరాజముల రేవఁ జేవఁ దొఱఁగి
తనువుఁ దాలిచి వచ్చు వేదముల పోల్కిఁ
బోవుచున్నవా రిండ్లకు భూమిసురలు. 5

అందఱు - ఓహో, మాణవకులారా! ఓహో, మాణవకులారా! అవభృథ స్నానము కాకముందు యజ్ఞశాలకు మీరు నిప్పంటింపవద్దు.

ప్రథమ - అయ్యో! అవటువులు తమచాపలములు చూపినారు.

సీ. దగ్ధయూపం బగు ధారుణీమండలి
 కనకహస్తముఁబోలెఁ గ్రాలుచుండె
వైదికవహ్ని సైఁపదు లౌకికాగ్నిని
 విప్రుండు తన చెంత వృషలునట్లుఁ
బచ్చిదర్భలు పైనిఁ బఱచియుండుట వేది
 కాలదు మంట పైఁగవియుచున్నఁ
దామరకొలనిలో దంతికై వడిఁ జొచ్చె
 దుర్వారమై పొగ తూర్పుసాల. 6

ద్వితీయ - అది యట్లె

తే.గీ. అగ్నిభయమున భీతిల్లి యవనిదేవు
లార్పుచున్నారు వెస వైదికాగ్నిఁ గూడ

విమలవంశంబు చెడిపోవు వేళలందు
జ్ఞాతిభీతి విడువఁ బడు జ్ఞాతివోలె. 7

తృతీ -

తే. గీ. నీటితో నెంత తడిపిన నేతిబండి
కాలుచున్నది మిక్కిలి జ్వాల లెగయ
నకట! సంతాననష్టంబు నందినట్టి
మగువ బిడ్డపై ప్రేమచే మఱుఁగునట్లు. 8

ప్రథమ- నీవు లెస్సగాఁ జెప్పితివి.

తే. గీ. ఇపుడు రారాజురథము దహింపఁ దలఁచి
యగ్ని హోత్రుండు గాలిసాయమున మండి
నేమిమండలమును నాక్రమించి గుండ్ర
నయి వెలుంగుచునున్న వాఁ డర్కుఁడట్లు. 9

దిత్వీయ- ఈప్రక్కఁ జూడుము.

తే. గీ. పావకభయంబునను సర్పపంచకంబు
పుట్టలోనుండి బయటికిఁ బోవుచుండె
నతివిపన్నుఁ డౌనరుని దేహంబునుండి
క్రమత వెడలునింద్రియపంచకంబు వోలె. 10

తృతీ-మీ రిద్దఱటు వంకఁ జూడుఁడు.

తే.గీ. సానిలం బయి మండుమఖాగ్ని వలన
భూరుహంబు దగ్ధంబయి పోవుచుంటఁ
గోటరమునుండి పిట్టలు గూళ్ళు వదలె
నవనిజమునుండి వెడలెడు నసువులట్లు. 11

ప్రథమ - అదియట్లె

తే.గీ. ఎండిపోయిన చెట్టొక్క టుండఁబట్టి
పూలచెట్లున్నవన మెల్లఁ గాలిపోయె

మలినవర్తనుఁడగు నొక్కమనుజువలన
నరుల మగువంగసము భ్రష్టమైనయట్లు. 12

తే.గీ. *బహులతావృక్ష గుల్మాది సహితమైన*
యడవి నంతయు నాహారమట్లు మెసవి
యాచమించుటకో యన నగ్ని యుప్పు
దిగుచు నున్న వాఁ డదె నదీతీరమునకు. 13

ద్వితీయ -

సీ. *ఒక చెట్టునుండి వేఱొక చెట్టునకు దర్భ*
లాధారముగఁ జేసి యరిగి నగ్ని
పరిణామ దశయందుఁబలె నీయనఁటి నుండి
పడెఁ బండ్లగొల కాలి పుడమిమీఁద
నెట్టయెదుట నున్న యీ తాళవృక్షంబు
మూలంబు కాలఁగఁ జాలసేపు
పెను తేనెపెరతోడఁ బృథ్విపైఁ బడియెను
ఫాలనేత్రుని మహాపరశునట్లు. 14

తృతీయ - అమ్మయ్య! సత్పురుషుని రోషమువలె భగవానుఁడు హుతాశనుఁడు ప్రశాంతుఁ డైనాఁడు.

తే.గీ. *క్షయమునొంది నింధన పరిక్షయముచేత*
నగ్నిహోత్రుని బలమెల్ల నక్కజముగ
సకల వైభవంబులును నాశనము నొంద
క్షయమునొందు సజ్జనదాన శక్తివోలె. 15

ప్రథమ -

తే.గీ. *అరణి దర్భలు సృగ్భాండ మాదిగాఁగ*
నన్నివస్తువులను వహ్ని యారగించె
వ్యసనములఁ దగుల్కొని భ్రష్టుఁ డైన మనుజుఁ
డున్న యుల్లును నమ్ముకతిన్న యట్లు. 16

ద్వితీ -

తే.గీ. *అవనతవిటప మయినట్టి యానదీప*
లాశ మనిలచలితపర్ణలలితహస్త
మున జలాంజలి యొసఁగెడి పోల్కి నుండె
దవదహనగ తాసువులైన తరుల కెల్ల. 17

తృతీ - అట్లైన రండు పోదము. మనముగూడ నాచమింతము.

ఇద్దఱు - మంచిది.

అందఱు - (ఆచమించి)

ప్రథమ - ఓయీ! పూజ్యుఁడైన కౌరవేశ్వరుఁడగు దుర్యోధన మహారాజు భీష్మద్రోణపురస్సరుఁడై సకలరాజమండలము తన్ను సేవింప నిటు వచ్చుచున్నాఁడు. ఈ పౌరులు.

సీ. *"జన్నముల్ గావించి యన్నంబు వెట్టుము*
క్షితిఁ బరాక్రమముచే గెలిచికొమ్ము
దోషకారణ మైనరోషంబు విడువుము
స్వజనంబుపై దయావంతుఁ డగుము"
ననుచు నీరీతిగ నతిమధురంబు లౌ
వాక్యముల్ పెక్కు లుపన్యసించి
కౌరవేంద్రుని కడఁ గావించుచున్నారు
కరుణఁ బాండవపరిగ్రహము నిపుడు. 18

కావున రండు. మనముగూడ కురురాజు నట్లె సంభావింతము.

ఇద్దఱు - మంచిది!

అందఱు - మహారాజా! జయము. జయము.

(అని ముగ్గురు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(ఇదివిష్కంభకము).

(అప్పుడు భీష్మద్రోణులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

ద్రోణ - ధర్మావలంబకుఁడైన దుర్యోధనమహారాజుచేత నేనే యనుగ్రహింపఁ బడితిని. ఏలఁగున.

తే.గీ. *బంధువుల దాఁటి మిత్రులఁ బరిహరించి*
శిష్యదోష మాచార్యునిఁ జేరికొనును
తల్లిదండ్రులఁ జెంద దా తనయు తప్పు
పిన్ననాఁడె గురునిచేతఁ బెట్టియుంట. 19

భీష్మ - ఈదుర్యోధనుఁడు.

తే.గీ. *అతిధనగ్రహణమున నున్నతిని బడసి*
సమర కాంక్షచే మునుదుర్యశంబుఁ గాంచి
పుణ్యభాజనం బగుధర్మమును గ్రహించి
తనరుచుండె సురూపంబు దాల్చి నేఁడు. 20

(అప్పుడు దుర్యోధనుఁడు, కర్ణుఁడు, శకునియుఁ బ్రవేశించు చున్నారు.)

దుర్యో -

సీ. *ఆత్మ మిక్కిలి శుద్ధ మై యున్న దిప్పుడు*
గురుజన మానందభరిత మయ్యె
జగము నాయందు విశ్వాస ముంచెను దుర్య
శము పోయె నిలిచెను సద్గుణములు
వచ్చిన వారికి స్వర్గంబు చేకూరు
ననునట్టిపలు కసత్యంబు సుమ్ము
స్వర్గమన్నది పరోక్షమున లే దది యుంది
యెల్లఫలంబుల నిచ్చుచుండు. 21

కర్ణ - గాంధారీనందన! న్యాయముగా నార్జించిన ధన మంతయు నీవు న్యాయముగా వినియోగించితివి. ఏలయన,

తే.గీ. *రాచపేర్మి బాణాధీనమై చెలంగు,*
సుతులకని సొమ్ము దాఁచెడు నతఁడు లోభి
ద్రవ్యమంతయు బ్రాహ్మణోత్తముల కిచ్చి
విభుఁడు సుతుల కీఁదగినది విల్లొకండె. 22

శకుని – అంగరాజు గంగోపస్పర్శనము వలన ధౌతకల్మషుఁడైనాఁడు. కనుకనే యిట్లు పల్కుచున్నాఁడు.

కర్ణ –

మ. *ధర శర్యాతి యయాతిరామ నృగమాంధాత్రాంబరీషాదులున్*
భరతేక్ష్వాకు లఖండవైభవముతోఁ బాలించి వేంచేయ రే
సిరులన్ రాష్ట్రములన్ త్యజించి దివికిన్ జీవంబులం బాసినన్
జిరజీవుల్గద వార లెల్లఁ గ్రతువుల్ నేమంబునం జేయుటన్. 23

అందఱు – గాంధారీనందనా! యజ్ఞము సమాప్తముచేసి యదృష్టవశమున వర్ధిల్లుచున్నాఁడవు.

దుర్యోధ – మీ యనుగ్రహమువలన. ఆచార్య! నమస్కరించు చున్నాఁడను.

ద్రోణ – కుమారా! రమ్ము. రమ్ము. నీ వొనర్చిన దక్రమము సుమీ!

దుర్యో – అట్లైన నేది క్రమము?

ద్రోణ – ఏమి! తెలియలేదా?

క. *మనుజాకృతిఁ గొను దైవం*
బనఘుఁడు భీష్ముండు మ్రొక్కు మతనికి ముం దా
యనకు న్మ్రొక్కక మును ప
న్నున కెరఁగుట తలఁతు నే నయుక్తమటంచున్. 24

భీష్మ – నీ వాలా గనఁగూడదు. అనేక కారణములచేత నేను నీకంటె నప కృష్టుఁడను. ఎట్లన

సీ. *మాతృగర్భమున జన్మము నొందితిమి మేము*
జనన మొందితి వీవు స్వయముగానె
విలు దాల్చియుండుట కులవృత్తి యగు మాకు
చాపధారణము వ్యాజంబు నీకు
జాలిమాలిన యట్టి క్షత్రియులము మేము
మహనీయుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడ వీవు

అఖిలలోకమునకు నాచార్యులరు మీరు
లూర్జితు లైన శిష్యులము మేము. 25

ద్రోణ – మహాత్ములు తమ్ముఁ బొగడుకొనుట కుత్సహింపరు. కుమారా! రమ్ము. నాకు నమస్కరింపుము.

దుర్యో – ఆచార్య! అభివాదము సేయుచున్నాఁడను.

ద్రోణ – కుమారా! రమ్ము. రమ్ము. ఈలాగుననే యవభృథ స్నానక్లేశముల ననుభవింపుచుండుము.

దుర్యో – అనుగ్రహింపఁబడితిని. తాతా! నీకునమస్కారము.

భీష్మ – పౌత్ర! రమ్ము రమ్ము. ఈలాగుననే నీబుద్ధి ప్రసన్న మగుఁగాక!

దుర్యో – అనుగ్రహింపఁబడితిని. మామా! నీకు నమస్కారము.

శకుని – వత్స!

తే.గీ. *తగిన దక్షిణ ల్గలుగు నధ్వరము లెన్నొ*
యీవిధంబునఁ గావించి యెసక మెసఁగి
యవనిపతులను రాజసూయమున గెల్చి
సరగఁ జెఱబెట్టుమా జరాసంధునట్లు. 26

ద్రోణ – ఓహో! ఆశీర్వచనమందుఁ గూడ శకుని యుద్యోగముఁ గల్పించు చున్నాఁడే. ఈ క్షత్రియకుమారుఁడు కలహప్రియుఁడు.

దుర్యో – మిత్రుఁడా! కర్ణుఁడా! గురుజన నమస్కారానంతరమున మిత్రసల్లాప సుఖ మనుభవించు సమయము వచ్చినది.

కర్ణ – గాంధారీనందన!

తే.గీ. *ఈక్రతువ్రతములఁ గృశియించినాఁడ*
వైన నీ కిట్టిపీడ యెల్లప్పు డగుటఁ
గోరుచుందును రాజర్షిధీరమైన
నీపలుకు భయంబును గొల్పె నిజము నాకు. 27

దుర్యో – నీదయ యిట్లె యుండుఁ గాక!

ద్రోణ - కుమార, దుర్యోధనా! ఇతఁడు మహేంద్రప్రియ సఖుఁడైన భీష్మకుఁడు. నిన్ను గౌరవించుచున్నాఁడు.

దుర్యో - అయ్యా! మీకు స్వాగతము.

భీష్మఁడు - పౌత్ర! దుర్యోధనా! ఇతఁడు దక్షిణాపథపరిఘ భూతుఁ డైన భూరిశ్రవసుఁడు నిన్ను గౌరవించుచున్నాఁడు.

దుర్యో - అయ్యా! మీకు స్వాగతము.

ద్రోణ - పుత్ర! దుర్యోధనా యజ్ఞసమాప్తము జేసిన నిన్ను గౌరవించుటకై వాసుభద్రునిచేతఁ బంపఁబడిన యభిమన్యుఁడు నీకు నమస్కరించు చున్నాఁడు.

శకుని - వత్స! దుర్యోధన! ఇతఁడు జరాసంధపుత్రుఁడైన సహదేవుఁడు. నీ కభివాదము సేయుచున్నాఁడు.

దుర్యో - కుమారా! రమ్ము. రమ్ము. పరాక్రమమున మీ తండ్రి యంతటివాఁడ వగుదువుగాక.

అందఱు -ఇది సర్వరాజమండలము నీకు విధేయమ్మై గౌరవించుచున్నది.

దుర్యో- మీయనుగ్రహమువలన అహో! ఏమిది సకల రాజమండలము వచ్చినది గాని, విరాటుఁడు రాలే దేమి?

శకుని - నే నతనియొద్దకు దూత నంపితిని. వచ్చుచుండు నని తలంచెదను.

దుర్యో - ఓయాచార్య! మీరు ధనువునందే గాక ధర్మము నందుఁ గూడ మాకు గురువులరు కావున దక్షిణ గ్రహింపుఁడు.

ద్రోణ - ఏమి! దక్షిణ గ్రహింపవలెనా? సరె సరె! అట్లైన నిన్ను శ్రమపెట్టెదను.

దుర్యో - ఏమి! ఆచార్యులవారుగూడ శిష్యుని శ్రమపెట్టెదరా!

భీష్మఁడు - ఏమిప్రయోజనము?

సీ. *పినవాఁటఁ జేసితి బేర్మితో సోమపా*

నము నీయనఘుని యోగమునఁజేసి

జగతి నేకచ్ఛత్రముగ నేలుచుంటివి

కలిగె విఖ్యాతి యీఘనునివలన

బ్రాహ్మణోత్తముఁడు క్షతగురుండు నిరాజ్య
మందు నిర్వేదయై కుందుచుండ
నేటికి నీద్రవ్య మేటికి సంపద
యేమివిశేషమం దేమిఫలము. 28

దుర్యో - దేవా! మీ కేమి కావలెనో నేనేమి చేయవలెనో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

ద్రోణ - కుమార! దుర్యోధన చెప్పుచున్నాను.

దుర్యో - ఇప్పుడు మీ రేమి విచారించుచున్నారు?

సీ. *నన్ను నీప్రాణంబుకన్న నెక్కుడుగఁ జూ*
చెద వుపదేశంబుఁ జేసి తీవ
గణన మొందితిని నీకతన శూరులలోన
సాహసంబులు పెక్కు సలిపియుంటి
నేమి గావలయు నే నేమి యీవలయు న
య్యది యథేచ్ఛముగ నీ వానతిమ్ము
ఈఁగద యొక్కటియే నాది తక్కిన
దెల్ల నీయాధీన మింత నిజము. 29

ద్రోణ - కుమారా! చెప్పుచున్నాను. బాష్పవేగము నన్ను బాధించుచున్నది.

అందఱు - ఏమిది! ఆచార్యులుగూడ బాష్పములు విడుచుచున్నారు.

భీష్మ - పౌత్ర! దుర్యోధన! నీపరిశ్రమము నిష్ఫలము.

దుర్యో - ఓరీ! యెవఁడురా, అక్కడ.

భటుఁడు - (ప్రవేశించు) జయము జయము మహారాజ!

దుర్యో - ఉదకము దీసికొని రా.

భటుఁడు - చిత్తము దేవా! (అని నిష్క్రమించి మరలఁ ప్రవేశించి) మహారాజా! జయము జయము ఇది యుదకము.

దుర్యో - తే. (అని కలశమును బుచ్చుకొని) ఓయాచార్య! కన్నీరు గడిగికొనుము

ద్రోణ – సరె సరె! కార్యాచరణమె నాకు ముఖోదక మగుఁగాక!

దుర్యో – హా!

తే.గీ. *ఎదను నాపూర్వకౌటిల్య మెంతువేని*
దాన మీనని సందియ మూనుదేని
శరశతకఠిన మయిన హస్తంబు చాఁపు
ముదకమున ధారవోతు నీయుల్ల మలర. 30

ద్రోణ – నా మనస్సున కిప్పుడు విశ్వాసము గలిగినది. కుమారా! వినుము.

తే.గీ. *పదియు రెండేండ్లనుండి యెవ్వారిజాడ*
యైన మన మెఱుంగమి యనిరాశ్రయులకుఁ
బాండవుల కర్ధభాగంబు పంచిపెట్టు
మదియె దక్షిణ భిక్షయు నదియె నాకు. 31

శకుని – (ఉద్వేగముతో) ఓయీ! వద్దువద్దు. ఓయాచార్య!

తే.గీ. *గౌరవంబు నీయెడఁ జాలఁ గలుగువాఁడు*
నమ్మినాఁడు శిష్యుఁడు వినయంబుఁ గలఁడు
నిట్టి వీని నప్రస్తుత మేదొ దెచ్చి
ధర్మవంచన సేయుట తగదు నీకు. 32

ద్రోణ – ఎట్టెట్టు! ఇది ధర్మవంచనయా? ఓయీ! శకుని! గాంధార విషయ విస్మితి! చాలు చాలు. నీ యనార్యభావముచేత సర్వలోక మనార్య మని నీవు తలఁచుచున్నావు. అయ్యో!

తే.గీ. *పైతృకం బగు రాజ్యంబు భ్రాతలకును*
బంచి యిమ్మను టొక ధర్మవంచనంబె?
యక్షపాళులు వైచి మాయలను బన్ని
యవని బలిమిచేఁ గొనుట యేమగునొ జెపుమ? 33.

అందఱు – జూదపుమాట యెందుకు?

భీష్మ – పౌత్ర! దుర్యోధన! ఇది యవభృథస్నాన సమయము గదా! మిత్రముఖ శత్రువగు శకునిమాట వినఁదగినది గాదు. కుమారా! చూడు.

తే.గీ. *కుంతికొడుకులు ద్రౌపదిఁగూడి విపిన*
రేణుపరుషభూముల సంచరించుటకును
మీరువారును బగతురై మెలఁగుటకును
గారణం బీశకుని మహాకైతవంబె. 34

దుర్యో - కావచ్చును. కాని, యాచార్య! నే నొక్కమాటడిగెదను.

ద్రోణ - కుమార! అడుగుము.

దుర్యో -

క. *నిండుసభలోన నాఁడా*
పాండుసుతులు మాన రాజ్యభంగము పడియున్
దండిమగలయ్యు నేటికిఁ
జండపరాభవము నట్లు సహియింపవలెన్.

ద్రోణ - ధర్మవ్యాజమున వంచింపఁబడి ద్యూతవృత్తి నాశ్రయించిన యుధిష్ఠిరుని నీవిషయమునఁ బ్రశ్నింపవలెను.

తే.గీ. *నాఁడటులు సభాస్తంభంబు నూడఁబెఱుకఁ*
దలఁచు భీముని వారించె ధర్మజుండు
వడముదిని నాఁడు మనమీఁద విడిచియున్న
శకుని మనల నాక్షేపింపఁ జాలునె యిటు. 36

భీష్మ - ప్రస్తుతవిషయ మొకటి వచ్చిపడిన విషయము మఱియొకటి. ఓయాచార్య! యిప్పుడు చేయవలసిన కార్యము గొప్పది. కలహము గాదు.

ద్రోణ - ఇప్పుడు కలహమె కావలెను. ఇతర కార్య మక్కర లేదు.

భీష్మ - ఆచార్య! ప్రసన్నుఁడవు గమ్ము. కుమార! యిటు జూడుము.

సీ. *పాండునందనులు దుర్బలులయి కృపణులై*
యడవులఁ జేరి నిరాశ్రయు లయి
గర్వంబు దక్కి యిక్కట్టు లెన్నొ గుడిచి నీ
వలన సౌఖ్యము నొందఁ దలఁచినారు

నీవు జ్యేష్ఠుండవు నీయెడ వారలు
ప్రేమంబు గలిగి వర్తింతు రెపుడు
భరియింతువో కుటుంబమునఁ జేరిచి లేక
మృగములతోఁ గూడి మెలఁగుమనెదొ. 37

శకుని – మెలఁగు మనుము. మెలఁగు మనుము.

కర్ణ – ఓయాచార్య! ఆగ్రహింపకుము. దుర్యోధనుఁడు

మ. *హితమైనన్ బరుషార్థము న్వినినచో నెంతేనిఁ గోపించు ను*
ద్ధతుఁడై యెంతటివాని నైనఁ దనయొద్ద న్మెచ్చుఁగానీఁడు స
మ్మతిమై గావు గతావసాన మగు యుష్మచ్ఛిష్యకార్యం బిటన్
బతిమాలించుక గాదె మత్తకరి గర్వం బేది వాహ్యం బగున్. 38

ద్రోణ – వత్స! కర్ణ! బ్రహ్మణ్యము తేజస్స్వంతము. తగిన కాలమందు నన్ను నీవు ప్రబోధించితివి. నేను నీ చెప్పినట్లు వర్తించెదను. కుమారా! దుర్యోధన! నేను నీకు శాసకుఁడనుగదా!

భీష్మ – (తనలో) ఇతఁ డిప్పుడు మంచిదారి ద్రొక్కినాఁడు. దుర్వినీతులపట్ల బతిమాలుటయే మంచిమందు.

దుర్యో – నాకే కాదు. నాకులమంతకు మీరు శాసకులే.

ద్రోణ – ఇది నీకే తగును అందుచేతఁ గుమారా!

సీ. *నేను నిన్వంచింపఁ బూనితినా యటఁ*
దప్పు నీయది గాదు ధరణీనాథ
యేను పీడించితినేని ని న్నొకయింత
యయ్యది లాభమే యగును నీకు
మహనీయు లైనట్టి మానవులకు నభి
ప్రాయభేదంబులు వచ్చునేనిఁ
దప్పక యయ్యవి ధర్మాధికారవా
క్యములందు శమియించు నాక్షణంబ. 39

దుర్యో - అట్లైన నే నాలోచించి మనవి చేసెదను.

ద్రోణ - కుమారా! ఎవరితో నాలోచింపఁ గోరుచున్నావు?

తే.గీ. *కర్ణుఁడో మఱి కృపుఁడొ గంగాసుతుండొ*
నాతనూజుఁడొ సింధుభూనాయకుండొ
తండ్రియో విదురుండొ మీతల్లియొక్కొ
యెవరితోడ నాలోచింతు విపుడు చెపుమ. *40*

దుర్యో - వారెవ్వరితోడను గాదు, నా మేనమామతో.

ద్రోణ - శకునితోడనా? (తనలో) అయ్యో! కార్యము భగ్నమైనది.

దుర్యో - మామా! యిటురా. మిత్రుఁడా! కర్ణుఁడా! యిటు రమ్ము.

ద్రోణు - (తనలో) కాని, యిట్లు చేసెద. (ప్రకాశముగ) వత్స! గాంధారరాజ! యిటు రమ్ము.

శకుని - ఇదిగో వచ్చితిని.

ద్రోణు - వత్స!

తే.గీ. *అల్కకును నెలవైన వయసున్న చిల్లెఁ*
దలఁప బాల్యచాపలము క్షంతవ్య మగును
వసుమతీనాథ! యీరూక్షవచనములకుఁ
గొఁగలించుటయే శాంతికర్మ సుమ్ము. *41*

భీష్మ - (తనలో)

తే.గీ. *శిష్యవాత్సల్య మెంచి యాచింపఁ దొడఁగె*
గురుఁడు గాంధారరాజును గొంకులేక
వేఁడుకొన్న ఫలం బేమి వీఁడు తనదు
సహజకౌటిల్యమును బాసి చక్కఁబడఁడు. *42*

శకుని - (తనలో) ఓహో! ఆచార్యుఁడు మూర్ఖుఁడు గదా! తనకార్య లోభమున నన్ను బ్రతిమాలుచున్నాఁడు.

అందఱు - (నడిచి కూర్చుందురు.)

దుర్యో – మామ! పాండవులకు రాజ్యమును బంచియిచ్చుటను గతించి యేమి నిశ్చయింతము?

శకుని – ఇయ్యఁగూడదు. ఇది నా నిశ్చయము.

దుర్యో – మామా! ఇయ్యవలసిన దని నీవు చెప్పఁదగుదువు.

శకుని – ఇయ్యఁదలఁచుకొన్న పక్షమున నాతో నేల యాలోచింపవలెను? అంతయు నిచ్చివేయుము.

దుర్యో – వయస్య! అంగరాజ! ఈ విషయమున నీ వేమియు జెప్పలేదేమి?

కర్ణ – ఇప్పుడు నే నేమిచెప్పుదును.

శా. *రామక్ష్మాపతి తా భుజించి మును సామ్రాజ్యంబు పాలించె నే*
నామైత్రిం జెలువం బ్రయత్నములు సేయంజాల నొక్కప్పుడే
దేమైనన్ సరె ధారుణీభరణమం దీవే ప్రమాణంబు సం
గ్రామక్షోణిని నీకు సాయపడుటే రాజేంద్ర! మావంతగున్.

దుర్యో – (జనాంతికముగ) మామ! చుట్టుప్రక్కల బలవచ్ఛత్రువులు గలదియు, నివాసమునకు యోగ్యము కానిదియు నగు పాడుదేశ మేదైన నున్నదేమో విచారింపుము. అది పాండవుల కిచ్చెదను.

శకుని – అయ్యో!

తే.గీ. *`పాడుదేశ మియ్యదియంచుఁ బలుకఁ గలమె*
పాండవునికన్న జగతిలో బలియుఁ డెవఁడు
అయుధిష్ఠిరుఁ డుం డెడు నట్టిచోటు
పట్టియైనను రత్నగర్భ మయి పండు. 44

తే.గీ. *ధారవోసితి గురుని హస్తమున నేను*
వినిరి నాప్రతిజ్ఞలు కురువృద్ధు లెల్ల
వంచనముననో మఱి యేయుపాయముననొ
ధార సత్యంబుచేయంగఁ దలఁతు నిపుడు. 45

శకుని – ఔను! అనృతవచనమునుండి నీవు రక్షింపఁబడవలెను.

దుర్యో – ఔను.

శకుని – అట్లైన నిటు రమ్ము. (దగ్గఱకుఁబోయి) ఓ యాచార్య! ఇదిగో పూజ్యుఁడైన కౌరవేశ్వరుఁడు మీకొక విజ్ఞాపనము చేసికొను చున్నాఁడు.

ద్రోణ – వత్స! గాంధారరాజ! చెప్పవచ్చును.

శకుని – పంచరాత్రములలో నాపాండవుల యునికిపట్టు దెలిసి కొందురేని వారికి దుర్యోధనుఁడు రాజ్యమునం దర్ధభాగ మిచ్చునఁట. ఇప్పుడు మీ రది తెలిసికొందురుగాక!

ద్రోణ – వద్దు వద్దు.

తే.గీ. *పదియు రెండేండ్లనుండి. వారిజాడఁ*
దెలియ శ్రమపడి తుద కీరు దెలియరైరి
పంచరాత్రముల నెఱుంగ వశమె నాకు
నంతకన్న స్పష్టముగ నీననుట మేలు. 46

భీష్మ – పౌత్ర! దుర్యోధన! ధర్మము నిర్వ్యాజముగా నుండవలెను. ఈవిషయమున మేముగూడ సంప్రీతుల మగుదుము. చూడు!

తే.గీ. *ఏకవర్షమందైన నూతేండ్లకైనఁ*
బాండునందనులకుఁ బాలు పంచి యిమ్ము
సత్యమయిన ప్రతిన నట్లు సలుపుమయ్య
ధరణి సత్యప్రతిజ్ఞాలు కురుకులజాలు. 47

దుర్యో – ఇదే నా నిశ్చయము.

ద్రోణ – (తనలో)

తే.గీ. *కార్యలోభంబుచేఁ గడుఁ గలఁగి బుద్ధి*
యొక్క మొగి హనూమత్వంబు నొందవలసె
వనధి లంఘించి నష్టసీతను నతండు
దెచ్చినటు పాండుసుతుల నేఁ దేవలయును. 48

పాండవుల యునికిపట్టు నెట్లు తెలిసికొనవచ్చును?

(అప్పుడు భటుఁడు ప్రవేశించును.)

భటుఁడు – మహారాజ! జయము జయము. విరాటనగరము నుండి దూత వచ్చినాఁడు.

అందఱు – శీఘ్రముగాఁ బ్రవేశపెట్టుము.

భటుఁడు – చిత్తము. దేవా! (అని నిష్క్రమించును.)

దూత – (ప్రవేశించి) మహారాజా! జయము జయము.

అందఱు – విరాటేశ్వరుఁడు వచ్చెనా?

దూత – విషాదాకుల చిత్తుఁడై రాలేదు. ఏలయన సన్నిహిత బాంధవులైన నూర్వురుకీచకులను

తే.గీ. *ఎవ్వఁడో రేయి నెవ్వార లెఱుఁగకుండ*
బాహువులచేతనే చంపి పాఱవైచె
నరసి చూచిన వారి దేహములయం ద
శస్త్రమరణ చిహ్నములు స్పష్టముగఁ దెలియు. 49

ఇందుచేత రాలేదు.

భీష్మ – ఎట్టెట్టు! అశస్త్రమరణమా? (రహస్యముగా) ఓయాచార్య! పంచరాత్ర మంగీకరింపుము.

ద్రోణు – (రహస్యముగ) ఎందుకని?

భీష్మ – (రహస్యముగ) ఆచార్య!

తే.గీ. *బల్లిదుండైన భీముని బాహులీల*
యగుఁ జూమీ యిది యిందు సువ్యక్తమయ్యెఁ
దొలుత నీభ్రాతృశతముపైఁ గలుగు నలుక
కీచకశతముపైఁ బ్రయోగింపఁబడియె. 50

ద్రోణు– నీ కెట్లు తెలిసినది?

భీష్మ – (రహస్యముగ) నదీకూలములను శృంగస్థానములలోఁ బొడిచి యాడెడు దూడల లీలలు గోవృషభము లెఱుఁగకపోవునా?

ద్రోణ – (రహస్యముగ) దూడలలీలలు గోవృషభము లెఱిఁగినట్లా? కార్యసిద్ధి యైనది. (ప్రకాశముగా)

కుమార! దుర్యోధన పంచరాత్రము నేనంగీకరించితిని.

దుర్యో - అటులయిన మంచిది.

ద్రోణ - ఓహో! యజ్ఞము నిమిత్తము వచ్చిన రాజులారా! మీ రందఱు వినుండు వినుండు. ఇప్పుడు పూజ్యుఁడైన కౌరవేశ్వరుఁడు మాతుల సహితుఁడై పాండవుల యునికిపట్టు పంచరాత్రములలోఁ దెలిసికొనఁ బడునేని రాజ్యమం దర్ధభాగము వారికి వచ్చునట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసినాఁడు ఓయీ కుమార! అట్లేకదా?

దుర్యో - అట్లే

ద్రోణ - ఇది రెండుమూఁడు సారులు స్పష్టముగఁ జాటబడుఁగాక!

శకుని - కాలమువచ్చినప్పు డట్లె చేయవచ్చును.

ద్రోణ - గాంగేయ! అట్లేకదా?

భీష్మ - (తనలో)

తే.గీ. *ధైర్యము నతిక్రమించి యాచార్యుఁ డిపుడు*
హర్షమును బ్రకటించినయందువలన
వంచితుండైన కౌరవేశ్వరుఁడు నిశ్చ
యముగ నీతని వంచించునని తలంతు. 51

(ప్రకాశముగ) పౌత్ర! దుర్యోధన! నాకు విరాటునితోఁ జిరకాలము నుండి యప్రకాశమగు వైరము కలదు. ఇదిగాక నీయజ్ఞ మనుభవించుట కతఁడు రాలేదుగదా! కావున, నతని గోవులను బట్టుకొందము

(రహస్యముగ ద్రోణునితో) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా!

క. *మన యరదంబుల చప్పుడు*
విని రోసము ద్రాల్తు పాండవేయు లల విరా
టునియెడఁ గృతజ్ఞు లటు గా
వున గోగ్రహణంబు మీఁద బుద్ధి నిలిపెడున్. 52

భటుఁడు - (ప్రవేశించి) రథములు సిద్ధముచేయఁబడినవి. వాహనములు ప్రయాణాభిముఖము లైనవి.

దుర్యో -

తే.గీ. *సత్వరంబ యీస్యందనచయముచేత*
వానిగోవులఁ బట్టంగవచ్చు మనము
యజ్ఞ వేళఁ బ్రశాంతమైనట్టి గదయు
వెండియును నాకరంబున నుండుఁగాక! 53

ద్రోణ - సీ. శీఘ్ర మాయత్తంబు సేయుఁడీ యరదంబు
శకుని - వేగఁ దోడ్కొనిరండు నాగజంబు.
కర్ణ - భారంబు వహియించువారువంబులఁ గట్టి
నాయరదంబు పన్నంగవలయు
భీష్మ - నాబుద్ధి మత్స్యభూనాథునిపురి కేగఁ
ద్వరపడు వేగంబ ధనువు తెండు
అందఱు - చాపంబు విడిచి యిచ్చట నుండు మీవు నీ
యాజ్ఞావిధేయుల మయ్య మేము. 54

ద్రోణ - కుమార! దుర్యోధన! యుద్ధమందు మేము నీపరాక్రమముఁ జూడఁ గుతూహలపడుచున్నారము.

దుర్యో - మీకిష్టమెట్లో యట్లె.

ద్రోణ - వత్స! గాంధారరాజ! ఈగోగ్రహణమందు నీదే ప్రథమరథమై యుండవలెను. శకుని - మంచిదె ఇది మొదటి కల్పము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ప్రథమాంకము.

***

పంచరాత్రము

ద్వితీయాంకము.

(అంతట వృద్ధగోపాలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

వృద్ధ గోపాలుఁడు - నాయావులు దూడలతో వర్ధిల్లుఁగాక! మాగొల్ల పడఁతులు సదా ముత్తైదువులై యుందురుగాక! మీ విరాట మహారాజుగారు భూమినంతను నేకచ్ఛత్రముగ నేలుదురుగాక. విరాట మహారాజుగారి వర్షవర్ధనగోప్రదాన నిమిత్త మీ నగరోపవనవీథిని మంగళవేషములు దాల్చి మాగోపబాలకులు, బాలికలు సర్వగోధనమును దీసికొని వత్తురుగాక! పెద్దవాఁడ నగుటచే నేను బోయి పెత్తనము జేసెదను.

ఏమిది! యీకాకి యెండిపోయిన చెట్టెక్కి యెండుకొమ్మను దనముక్కుతోఁ బొడుచుచు సూర్యుని కెదురుగాఁ గూర్చుండి విస్వరముగా నఱచుచున్నది. మాగోధనమునకు శాంతి యగుఁగాక! శాన్తి యగుఁగాక! పెద్దవాఁడను గనుక పెత్తనము మీఁద వైచుకొని గోపాలకులకు బాలికలకు నీవార్తఁ జెప్పెదను. అరే గోమిత్రక! గోమిత్రక!

గోమిత్రకుఁడు - (ప్రవేశించి) మామా! దండము.

వృద్ధగో - మన గోధనమునకు శాంతి యగుఁగాక! శాంతి యగుఁగాక! అరే! గోమిత్రక! విరాటమహారాజా గారి వర్షవర్ధన గోప్రదాన నిమిత్త మీనగరోపవన వీథిని మంగళవేషములు దాల్చి మన గోపబాలకులు, బాలికలు సర్వగోధనమును దీసికొని రండు. ఓరీ, గోమిత్రక! ఈవార్త గోపబాలకులకు బాలికలకుఁ గూడ జెప్పుము.

గోమిత్ర - మామ చెప్పినట్లు జేసెదను. గోరక్షణికా! ఘృతపిండా! స్వామిని! వృషభదత్త! కుంభదత్త! మహిషదత్త! త్వరగా రండు రండు.

(అప్పుడు డందఱుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

అందఱు – మామా! దండము.

వృద్ధగో – మనగో పబాలకులకు బాలికలకు శుభ మగుఁగాక! విరాట మహారాజుగారి వర్ష వర్ధనగోప్రదాన నిమిత్త మీనగరోప వనవీథిని గోధనమును దీసికొని రండు. ఈలోపున మనమాడుదము, పాడుదము.

అందఱు – మామచెప్పినట్లుచేయుదుము. (అని యాడి పాడుచున్నారు.)

వృద్ధగో – హీహీ! ఆట బాగున్నది. పాట బాగున్నది. నేనుగూడ నాడెదను పాడెదను.

అందఱు – మామా! నీయాటవలన నెంతో దుమ్ము రేగినది.

వృద్ధగో – దుమ్ము రేఁగుటే, కాదు. శంఖదుందుభిఘోషము గూడఁ బుట్టినది.

అందఱు – సూర్యుఁడు పగటి చంద్రుని వెలుఁగువలెఁ దెల్లనైన కాంతిచేతఁ గప్పఁబడి కలఁడో లేఁడో యన్నట్లున్నాఁడు.

గోమిత్ర – ఆహా! మామా! వీ రెవరో కొందఱు మనుష్యులు పెరుఁగు ముద్దలవలెఁ దెల్లనైన గొడుగులతో గుఱ్ఱపుబండ్ల నెక్కి గొల్లపల్లె కుపద్రవముఁ గలిగించుచున్నారు. దొంగలు కాఁబోలు!

వృద్ధగో – ఓహో! బాణములుగూడ పడుచున్నవి. బాలకులారా! బాలికలారా! పట్టణము వెంటనే ప్రవేశింపుఁడు.

అందఱు – మామ సెలవిచ్చినట్లుఁ జేసెదము.

వృద్ధగో – ఉండుండి? ఉండుడి! కొట్టండి. కొట్టండి. పట్టుకొనుండు పట్టుకొనుండు. ఈ వార్త విరాటమహారాజుగారికి నివేదింతము రండు,

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ప్రవేశకము.

(అప్పుడు భటుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

భటుఁడు – ఓహో! దొంగపోటుగా వచ్చి విక్రమించుచున్న ధార్త రాష్ట్రులు, ఈ మనగోవులను బట్టుకొని పోవుచున్నారని విరాటమహారాజు గారికి విన్న వింపుఁడు. విన్నవింపుఁడు. అక్కడ,

సీ. *బెదరి పాఱెడు లేఁగ పెయ్యల గమితోడఁ*
గారింపఁబడెడు గోగణముతోడ
మొగములయందుఁ జూపులయందు భయము గ
న్పడ నార్చుగోవృషభములతోడ
హాహారవంబులు నార్తనాదంబులు
మిక్కిలి దెసలందుఁ బిక్కటిల్ల
గొల్లవల్లియ నేఁడు గురుశోక నిలయమై
సంతాపమును గొల్పె స్వాంతమందు. 1

(తెరలో)

ఏమి! ధార్త రాష్ట్రులచేతనా?

భటుఁడు – ఔనయ్యా!

(కాంచుకీయుఁడు ప్రవేశించి)

కాంచు – అన్నదమ్ముల యెడలఁగూడ ద్రోహము చేసిన దురాత్ముల కీపని తగినదే.

సీ. *గుణము సంధించినకోదండములు దాల్చి*
యంగుళీత్రాణంబు లమరఁ గట్టి
కవచము ల్మేనులు గప్పంగ ధరియించి
తీర్చి యమర్చిన తేరు లెక్కి
యుద్ధసన్నద్ధులై యుత్సాహ మెదఁ గల్గి
నానాయుధంబులు పూని కేలఁ
కౌరవుల్ విరటుపైఁ గలుగు వైరమునెల్ల
గోవులపై దీర్చికొనిరి నేఁడు. 2

జయసేన! జన్మనక్షత్రక్రియావ్యాపృతుఁ డైన మహారాజునకు నసమయమం దీవార్త విన్నవించిన యెడలఁ గోపము వచ్చును. కనుక నీపుణ్యా కార్య మైన వెనుక విన్నవింతము.

భటుఁడు – ఇదితొందరపని. కావున వెంటనే నివేదింపవలయును.

కాంచు – అట్లయిన నిప్పుడే నివేదించెదను.

(అప్పుడు విరాటరాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

రాజు –

సీ. *ఎదిరిహింసలఁ బడి చెదరినకోడెలు*
గలుగు నాయావులు కలఁతఁ జెంది
యరిరథధ్వనులు నాయరదంపుటులివని
భ్రమసి పోయెను గాక వారివెంట
బలిసిన యంసముల్ బంగారు కడియముల్
గందపుంబూతలు గలకరమునఁ
బసులఁ గావఁగ లేక పరమాన్నములను భ
క్షించుచుంటిని గదా సిగ్గు లేక. 3

జయసేన! జయసేన!

భటుఁడు – (ప్రవేశించి) మహారాజా! జయము. జయము.

రాజు – మహారాజశబ్ద మిఁకఁ జాలు. నాక్షత్రియత్వము పరాభవముఁ జెందినది. యుద్ధము విస్తరించి చెప్పుము.

భట – అప్రియములు విస్తరించి చెప్పఁగూడదు. ఇది సంగ్రహముగాఁ జెప్పుచున్నాను,

తే.గీ. *మొదట స్యందన ధూళిచే మొదవు లెల్ల*
నొక్కవర్ణంబె కలిగి నట్లుండె నధిప!
చండతరకశాఘాతసంచయముచేతఁ
గానఁబడుఁ బెక్కురంగులు గలిగినట్లు. 4

రాజు – అట్లైన

మ. *అరదంబున్ వెసఁ బన్ని తెమ్ము, గొనిరమ్మా నాదుచాపంబు నె*
వ్వరు నాకుం గడుఁ గూర్తు రానరులు నాపక్షంబునన్ రండు. సం

గర మా గోవులకై ప్రవర్తిలు నమోఘంబై రణక్షోణిలో

మరణంబైన యశంబె చేకురెడు ధర్మంబైన కర్మంబునన్. 5

భటు – మహారాజాగారు సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రాజు – దుర్యోధనునకు నామీఁద వైరమెందుకు? హా! తెలిసినది. అతని యజ్ఞమునకు నేను బోవనైతిని. ఎట్లు పోఁగలను? కీచకుల చావుచేత మహాసంతాపావిష్టమనస్కుఁడనైతిని గదా! అయినను నేను రహస్యముగాఁ బాండువుల కిష్టుఁడ ననియైన నతఁడు నాతో యుద్ధము చేయకమానఁడు. భగవానుఁడు కంకభట్టు కొంతకాలము హస్తినపురవాసి యగుటచే దుర్యోధనుని స్వభావ మెఱుఁగును.

తే.గీ. *ఎఱిఁగి నను నేమి వచియింపఁ డీమహాత్ముఁ*

డా సుయోధను దోషంబు లన్నినాకుఁ

గక్కురితిచేత నడుగునే గాని కార్య

వాది యొరుల రహస్యముల్ బయలుపడునె. 6

ఎవఁడురా, అక్కడ.

భటుఁడు – (ప్రవేశించి) మహారాజా! జయము జయము.

రాజు – ఓరి! భగవానునిఁ బిలుచుకొని రమ్ము.

భటు – దేవరవారు సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించును.)

(అప్పుడు భగవానుఁడు కంకుభట్టు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

భగవాను – (అంతటఁజూచి ఔరా! ఏమిది?

సీ. *గజములు సిద్ధంబు గావింపఁబడెఁ దురం*

గములకుఁ దొడిగిరి కవచములను

దేరులన్నిఁటిఁ బన్ని తెచ్చిరి యోధు లా

యుధములు వహించియున్నవారు

అననుభూతభయంబు నను నావహించిన
దీ సముద్యోగంబునెల్లఁ జూడఁ
గృతమతి నౌట నా కేఱంకు లేదు నా
యనుజులు చపలాత్ము లగుట వెఱతు. 7

రాజా - భగవానుఁడా! జయము జయము. విరాటుఁడు దేవర వారికి నమస్కరించు చున్నాఁడు.

భగవానుఁడు - శుభ మగుఁగాక!

[illegible] - మహాత్మా! ఈయాసనమున దయసేయుఁడు.

భగవానుఁడు - (కూర్చుండి) ఓ రాజా!

తే.గీ. *ఈ సముద్యోగ మంతయు నెందువలన*
సిరికి సంతుష్టి యుండుట యరుదుగాదె!
పీడ గలిగించుచుండు గర్వితుల కెల్లఁ
బీడితుల ముక్తులను జేయు భీతి నడఁచి. 8

[illegible] - భగవానుఁడా! గోగ్రహణము వలనఁ బరాభవింపఁ బడితిని.

భగవాను - ఎవరిచేత?

రాజు - ధార్తరాష్ట్రులచేత.

భగవాను - (తనలో) అహో! యెంత కష్టము.

తే.గీ. *మానధనుల చిత్తములఁ గంపంబు నొందఁ*
జేయు జ్ఞాతిత్వ మనునది చిత్రముగను
కౌరవులు పొనర్చిన యీయకార్య మేము
చేసినట్లె నామన సెంతొ సిగ్గుపడెడు. 9

[illegible] - మహాత్మా! యిప్పుడు దేనినిగుఱించి మీరు విచారించుచున్నారు!

భగవాను - ఏమిలేదు. వారి యుత్సాహమును గుఱించి.

రాజు - ఇఁకమీఁద వారి పొగ రడఁగునులే. ఏలయన చెల్లియుండి వారి యాగడములు యుధిష్ఠిరుఁడు సైరించెను గాని నేను సైరింపను.

భగవాను - (తనలో)

తే.గీ. *రాజ్యవిచ్యుతి కృష్ణాపరాభవంబు*
నాశ్రిత గృహనివాసంబు నన్యవేష
మాకు సెజ్జయు నేఁడు శ్లాఘ్యంబు లయ్యె
నవని నాక్షమాగుణము సువ్యక్తమగుట. 10

భటుఁడు - (ప్రవేశించి) మహారాజ! జయము జయము.

[redacted] - ఓరీ! యిప్పుడు దుర్యోధనుఁ డేమి చేయుచున్నాఁడు?

భట - దుర్యోధనుఁ డొక్కఁడే కాఁడు. పృథివిలో నున్న రాజు లందఱు వచ్చినారు.

తే.గీ. *కలశజుఁడు జయద్రథుఁడు గంగాసుతుండు,*
శకుని కర్ణ శల్యులు వచ్చి రకట! యనికి
తద్రథచలన చలితపతాకము లగు
ధ్వజములే గెల్చె మము బాణతతులు గావు. 11

రాజు - (లేచి యంజలిపట్టి) ఏమి! మహానుభావులైన భీష్ములు గూడ విజయంచేసిరా?

భగవాను - (తనలో) ఈతఁ డవమానితుఁ డయ్యు సముదాచారము నతిక్రమింపలేదే. బాగుబాగు!

తే.గీ. *ఆమహానుభావుఁడు కౌరవాగ్రగణ్యుఁ*
డేల యేతెంచియుండునో యిట్టిపనికి
మాప్రతిజ్ఞ దాఁటిన దనుమాట మాకుఁ
దెలియఁ జేయంగ నిటకుఁ దోతెంచియుండు. 12.

[redacted] - ఎవఁడురా, అక్కడ.

భటు- (ప్రవేశించి) ఆయుష్మంతుఁడా? జయము జయము.

రాజు -

తే.గీ. *శ్లాఘ్యుఁ డగు రణాతిథి యదృష్టమున వచ్చె*
రథముఁ దోడ్కొని రమ్ము శీఘ్రంబ వచ్చి

అతని గెలువంగఁ గల నను నాస లేదు.
బాణముల నేసి సంతోషపఱుపఁగలను. 13

సూత - ఆయుష్మంతుఁడా! చిత్తము.

తే.గీ. *పగఱ సైన్యభేదములందుఁ బరిచితమయి*
శ్లాఘ్యమై యున్న నీజయస్యందనంబు
నఱికి రథచర్యఁ దెలువంగ నరిగెనయ్య
యుత్తర కుమారకుం డెక్కి, యుద్ధమునకు. 14

రాజు - ఎట్టెట్టు! కుమారుఁడు వెళ్ళెనా?

భగవాను - ఓరాజా! కుమారుని వారింపుము వారింపుము.

సీ. *ఎల(బాయమున నాతఁ డెన్నఁజాలక గుణ*
దోషంబు లు(గుఁడై దుముకు ననికి
సన్నిధి యగునేని సమరాగ్ని యది యిది
యనక యన్నిఁటిఁ గాల్చు నాక్షణంబు
ధార్త రాష్ట్రులు సముద్ధతి నెట్టి దుర్మార్గ
మైనను విడువక యాచరింౘు
యుద్ధదోషంబుల నుగ్గడించితిఁ గాని
కాదు నీయెడఁ దిరస్కారబుద్ధి. 15

రాజు -అట్లయిన వేగముగా మఱియొక రథముఁ గొని తెమ్ము.

సూతు - ఆయుష్మంతుఁడా! అట్లే చేసెదను.

రాజు - కాదు. కాదు. ఇటురా.

సూతు - ఆయుష్మంతుఁడా! ఇదిగో వచ్చితిని.

రాజు -

తే.గీ. *నాకుమారుని యరదంబునకు నదేల*
సారథివి గాక నిల్చితిచ్చటను నీవు?
అతఁడు తనవెంట రావల దనెనో నిన్ను
సారథివి గావో ధారుణీశ్వరుల కీవు? 16

సూతు - ఆయుష్మంతుఁడా! ఆగ్రహింపకుము. నే సెప్పటి యట్ల రథము నాయత్తము చేసి సూతసముదాచార ప్రకారము సిద్ధముగ నుంటిని. అప్పుడు.

కం. పరిహాసమునకొ కాదే
నరదము నడపుటకు శక్తి యలవడుటనో, యు
త్తరుఁడు నను విడచి చేకొని
ధరణీశ! బృహన్నల నఁట తనసారథిగాన్. 17

భగవాను - రాజా! తొందరపడకు. తొందరపడకు.

తే.గీ. తొడరి చక్రనిర్గత రేణుదుర్దిన మగు
నరద మెక్కి, బృహన్నల యరిగెనేని
నేమిరవము చేతనె శత్రునృపుల నడఁచి
రథమె జయముఁ గాంచును శరప్రతతి యేల? 18

రాజు - అట్లయిన శీఘ్రముగా మఱియొక రథము తెమ్ము.

సూతుఁడు - ఆయుష్మంతుఁ డాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

భటుఁడు - (ప్రవేశించి) అయ్యో! ఉత్తరకుమారుని రథము భగ్నమైనది.

రాజు- ఎట్లు భగ్నమైనదిరా?

భటుఁడు - మహారాజా! చిత్తగింపుఁడు.

కం. సమరాభిజ్ఞులు పెక్కం
డ్రమితోత్సాహమున మార్గ మరికట్టఁగ, గు
ఱ్ఱము లంత నిలువక శ్మశా
నమునకుఁ గొనిపోయె స్యందనము భగ్నముగాన్ 19

భగవానుఁడు - (తనలో) ఆహా! అక్కడ గాండీవ మున్నది గదా. (ప్రకాశముగ) ఓరాజా!

క. *అరదము శ్మశానభూమికి*
నరుగుట మంచిశకున మవు గౌరవు లెం
దరిగిన నయ్యది తప్పక
యురుశ్మశాన మగునంచు నూహ జనించెన్. 20

రాజు – భగవానుఁడా? అకాలమందు స్వస్థవాక్యము కోపముఁ బుట్టించును జామీ.

భగవాను – కోపము వద్దు. ఇదివఱ కెన్నఁడు నే నన్ృతముఁ జెప్పలేదు.

రాజు – ఆహా! అది నిజమే.

(భటునిఁజూచి) ఓరీ! నీవు వెండియు నరిగి వృత్తాంతముఁ దెలిసికొని రమ్ము.

భటు – మహారాజుగారు సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

[redacted] –

తే.గీ. *ధారుణీమండలం బెల్ల తల్లడిల్లి*
కడు భయంకరలీలలఁ గంప మొంద
ధ్వని యొకటి ప్రవాహమువోలె వినఁగ వచ్చె
హోరుమని యది యేమయి యుండునొక్కొ! 21

ఆశబ్ద మేమో తెలిసికొనుఁడు.

భటుఁడు – (ప్రవేశించి) మహారాజా! జయము జయము! అట్లు గుఱ్ఱములు శ్మశానమునకుఁబోయి క్షణము విశ్రమించిన పిదప నుత్తర కుమారుఁడు –

భగవాను – (తనలో) వీఁడు నామాట నసత్యముఁ జేయక పోవుఁగాక!

భటుఁడు –

సీ. *నల్లని యేన్గులు నారాచశతపాత*
మునఁ గన్పడుఁ గపిలంబు లయి నేఁడు
నల్గులు నూఱేసియయిన మైనాటని
హయములే దచట జోడైన లేఁడు

పరికరయుతముకా నరదంబు లెల్ల స్తం
భితము లయ్యెను శరప్రతతిచేత
శరముల మార్గముల్ ఘన్నంబు లయ్యెను,
వెడలెను శరనదుల్ వింటినుండి. 22

భగవా - (తనలో)

తే.గీ. *అదియె యక్షయతూణీర, మదియె గాదె*
ఖాండవవనంబు దహియించు కాలమందు
నింద్రుఁ డెందాఁకఁ గురియించె సాంద్రధార
లంతదాఁకను శరధార లవనిఁ గురిసె. 23

రాజు - తరువాత నిప్పుడు శత్రువుల వృత్తాంతమేమి?

భటు - అది నేను చూడలేదు. వార్తాహరు లిట్లు చెప్పుచున్నారు

సీ. *కోదండనాదంబుఁ గుంభజుఁ డాలించి*
యది యిదే యని యెంచి యనికిఁ దొలఁగెఁ
దనవానికడ బాణమును జూచి భీష్ముండు
శరము లేయుట మానెఁ జాలు ననుచుఁ
గర్ణుండుఁ గూడ భగ్నము నొందె, నే మిది
యనుచుఁ దక్కినరాజు లడరి చనిరి
బాల్యంబు చేతను భయమన్న దెఱుఁగక
యభిమన్యుఁ డొక్కడే యచట నిలచె. 24

భగవా - ఏమి? అభిమన్యుఁడు గూడ వచ్చెనా? ఓరాజా!

తే.గీ. *ఉభయవంశములకును దేజోగ్నియైన*
యాసుభద్రాత్మజుండు పోరాడునేని
మనబృహన్నల ప్లైక్లబ్యమును వహించుఁ
బనుపు మఱియొక సూతునిఁ ద్వరితగతిని. 25

రాజు – నీ వట్లనవద్దు.

సీ. భృగురామశరముల భిన్నమైపోవ ది
వ్యనివర్మ మట్టిదేవవ్రతుఁ డగు
మందాకినీసుతు, మంత్రాయుధుం డగు
ద్రోణుని, ననిలోన ద్రుంగఁజేసి
కర్ణసైంధవులను గారించి, విముఖులన్
గావించి తక్కిన నరపతులను
నాహవరంగమం దవలీలఁ దలపడి
యోడించినట్టి మాయుత్తరుండు.

తే.గీ. క్రీడికిని జంక సౌభద్రు గెలువలేఁడె
నిశితశరములచే నొక్కనిముసమందు?
నట్లు కాదేని తుల్యవయస్కుఁ డగుటఁ
గరుణ పెంపున వానిని గావవచ్చు. 26

భటు – ఉత్తరకుమారుని రథము,

సీ. పగ్గముల్ బిగఁబట్టి భ్రమియించు నిట్టటు
సడలింపఁ బరువెత్తు, సరభసమున
నభిమన్యు డాసియు నతని జోలికిఁ బోవ
దపకార మొనరింప దంతయ్యైనఁ,
జపలమై యుండి యాసన్న భూములయందుఁ
బరివర్తమానమౌ బలు తెఱఁగుల,
నర్థమౌ నుపదేశ మాతని కొనరించు
నదివోలె నున్న దేమందు నహహ! 27

రాజా – ఓరీ! నీవుపోయి మరల వృత్తాంతముఁ దెలిసికొనిరమ్ము

భటు – చిత్తము దేవా!

(అని నిష్క్రమించి మరలఁబ్రవేశించి)

మహారాజా! జయము జయము. దేవరవారికిఁ బ్రియము నివేదించెదను. గోగ్రహణము నివారింపఁబడినది. ధార్తరాష్ట్రులు మరలి పోయిరి.

భగవా - రాజా! అదృష్టవశమున నీవు వర్ధిల్లుచున్నాఁడవు.

[redacted] - కాదు కాదు. దేవరవారి యనుగ్రహము వల్లనే యీ యభివృద్ధి. కుమారుఁ డిప్పు డెక్కడున్నాఁడు?

భట - ఉత్కృష్టకార్యములఁ జేసిన యోధపురుషుల కర్మల నిప్పుడు కుమారుఁడు పుస్తకములో వ్రాయుచున్నాఁడు.

రాజు - అట్లయిన నిప్పుడు కుమారుఁడు శ్లాఘనీయ వ్యాపారముఁ జేయుచున్నాఁడు.

తే.గీ. *శ్లాఘనీయకర్మంబులు సలిపి, యాజి*
గాయపడిన యోధునకును క్ష్మావిభుండు
మెచ్చి తగినట్టి బహుమాన మిచ్చెనేని
నతని వేదన శమియించు నందువలన. 28

ఇప్పుడు బృహన్నల యెక్కడ నున్నది?

భట - ఈ ప్రియవార్త దెలుపుట కభ్యంతర మందిరముఁ బ్రవేశించెను.

రాజు - అట్లయిన బృహన్నలను బిలుచుకొనిరండు.

భట - మహారాజుగారు సెలవిచ్చినట్లు జేసెదను.

(అంతట బృహన్నల ప్రవేశించును.)

బృహన్నల - (నిరూపించి విమర్శముతో)

సీ. *ఆతతగుణమైన యా గాండివముతోను*
హూర్త కాలం బయ్యె యుద్ధమట్లు
నారాచ పరివర్తనంబులపిడికిలి
నిముసంబు తిన్నగా నిలువదయ్యె
చటుల గోధాస్థాన పటిమ మైనను లేద
యిన శత్రుసాష్టవం బెల్లఁ జెడియె
స్త్రీభావమున మున్ను శిథిలమయ్యును నాత్మ
యవ్వల నెప్పటియట్లు లయ్యె

తే.గీ. వ్రీడఁ గలిగించునట్టి యీవేసమునని
నేను విల్గొని యేసితి నృపుల యెదుట
నాదు శరవర్షముల నిమగ్నమయి పోయె
రణసముద్ధిత కలుష పరాగ మెల్ల. 30

అహో!

తే.గీ. గోగ్రహణ మాపి జయముఁ గైకొంటిఁగాని
హర్ష ముదయింపదయ్యె నా కందువలనఁ
బవరమున దుస్ససేనునిఁ బట్టి కట్టి
విరటుపురిఁ జేర్చనందున విక్రమించి. 31

ఉత్తర ప్రీతితో నాకొసఁగిన యలంకారములను మేన సింగారించు కొని యీ మహారాజుం జూచుటకు నాకు సిగ్గగుచున్నది. ఎట్లయిన విరాటేశ్వరుం జూచెదను. ఓహో! పూజ్యుఁడైన యుధిష్ఠిరుఁ డిదిగో!

సీ. యౌవన యుతుఁడయ్యు ననయంబు శ్రేష్ఠత
పోవ నాసక్తిచేఁ బొలుచుచుండు
ధారుణీనాథుఁడై దనుచుండియును బ్రా
హ్మణవృత్తి నీతఁ డాశ్రయముఁ జేసె,
ప్రాజ్యసామ్రాజ్య విరహితుఁడై యుండియు
భాసిల్లు చుండు సంపదలతోడ
ధరణీశు దండంబు ధరియింప కుండియు
ధరియించినాఁడు త్రిదండ మౌర! 32

(సమీపించి) భగవానుఁడా! నమస్కారము.

భగవా– శుభ మగుఁగాక!

బృహన్న – రాజా! జయము. జయము.

రాజు :–

ఉ. కాదు కులంబు కారణము, కాదు సురూపము కారణంబు మ
రాదకు, నీచులందు ఘనులందు సుకరుయె తేజరిలు, ము

న్నేది పరాభవంబునకు హేతువో యావికృత స్వరూపమే
యాదరపాత్ర మైనది బృహన్నల యందిపు డద్భుతంబుగన్. 33

బృహన్నలా! నీవు మిక్కిలి యలసియుండినను వెండియు నిన్నాయాసపెట్టఁ గోరుచున్నాను. రణవృత్తాంతము విస్తరించి జెప్పుము.

బృహన్న - దేవా! ఆకర్ణింపుఁడు.

రాజు- చేసినకార్యము గొప్పది. *గంభీరభాషణములఁ* జెప్పుము.

బృహన్నల - మహారాజా! చిత్తగింపుఁడు.

భటుఁడు - (ప్రవేశించి) మహారాజా! జయము. జయము.

రాజు -

తే.గీ. నీదుహర్ష మపూర్వమై నెగడుచున్న
దిట్టి విస్మయంబునకును హేతు వేమి?

భటు- దేవా! మిక్కిలి ప్రియము ప్రాప్తించె నిపుడు
పట్టుబడియె సౌభద్రుండు బవరమందు. 34

బృహ - (పైకి) ఏమి! పట్టుబడినాఁడా? (తనలో)

చం. అరిబలమున్ గణించితి రణావనిఁ దోలితి విక్రమంబునన్
గురుశతమధ్యమందుఁ గనుఁగొంటిని మాయభిమన్యు దూరమం
దరయ విరాటు సైన్యమున నాతని కివ్వఁడు లేఁడు తుల్యుఁ, ఎ
వ్వరు గొని తెచ్చియుందురొకో బాలుని? చచ్చిరి గాదె! కీచకుల్.

భగవా - బృహన్నలా! అది యెట్లు?

బృహ - మహాత్మా!

తే.గీ. ఎవఁడు వానిని బట్టెనో యెఱుఁగఁజాల
నాతఁడు సుశిక్షితుండు శస్త్రాస్త్రవిద్య
జనకు లేవురి భాగ్యదోషమునఁ జేసి
బాలకుం డిప్పుఁడెట్టులో బట్టువడియె. 36

భటు - తే.గీ. సందియము నొందకే జేరి స్యందనంబు
డింపి చేతులతోడఁ గ్రిందికి నెవండో.

[redacted] – ఎవడు?

భటు – వంటవాఁడుగ దేవరవారిచేత

నెవఁడు నియమింపఁబడెనో వాఁడే యతండు. 37

బృహన్న – (తనలో) అట్లైన బాలకుఁడు భీమునిచేత నాలింగనము చేయఁబడెఁ గాని పట్టుబడలేదు.

తే.గీ. దూరమందునె జూచి సంతోషమొందు

నట్టిభాగ్యంబు మాత్రమే యబ్బె మాకు,

నురుబలాఢ్యుఁ డైనట్టి వృకోదరుండె

యనుభవించెఁ బుత్త్రప్రేమ తనివిదీర. 38

రాజు – అట్లైన నభిమన్యుని సత్కరించి తీసికొనిరండు.

భగవా – ఓరాజా! వృష్ణి పాండవనాథుఁడైన యభిమన్యునకు నీవు సేయు సత్కారము భయపడిచేసితివని లోకము తలంచును. కావున నతనికిఁ బరాభవమే కర్తవ్యము.

రాజు – యాదవీపుత్త్రుఁడు పరాభవమునకుఁ దగఁడు. ఏల యన,

సీ. అతఁడు యుధిష్ఠిరు నాత్మజుం డది గాక

వాఁడు, నాకొడుకొక్క యీడువాఁడు

పాంచాల రాజసంబంధంబుచే నభి

మన్యుండు మాకు ముమ్మనుమఁ డగును

ఆఁడుపిల్లలు గలవాఁడ నౌటను నాకు

నల్లుఁడు గావచ్చు నచిరముననె

అవి యట్టులుండఁ బూజార్హుఁడౌ నతిథిగా

వచ్చు, నిష్టులు నాకుఁ బాండుసుతులు. 39

భగవా – అది యాలాగున సమర్థింపను వచ్చును. పరిహసింపను వచ్చును.

రాజు – అట్లైన నాతని నిప్పు డెవ్వరు ప్రవేశపెట్టెదరు?

భగవా –బృహన్నలయే ప్రవేశపెట్టవచ్చును.

రాజా – బృహన్నలా! అభిమన్యునిఁ దీసికొనిరమ్ము.

బృహ - మహారాజా గారి యాజ్ఞప్రకారము చేసెదను. (తనలో) ఈపనికి నన్నెప్పుడు నియోగింతురా యని చాల సేపటి నుండి యువ్విళులూరుచుంటి. ఇప్పుడు లబ్ధమైనది.

భగవా – (తనలో)

సీ. శ్వేత వాహనుఁ డిప్డు స్వేచ్ఛగాఁ దనప్రియ
సూనునిఁ గనులారఁ జూడవచ్చుఁ
నొంటిపాటున వాఁడు కంటఁబడిన యెడఁ
జెచ్చెరఁ గౌఁగిటఁ జేర్పవచ్చు
నానందబాష్పంబు లభిషేక మొనరింప
నతని మూర్ధంబు ముద్దాడవచ్చు
నా యెట్టయెదుటనే నందను నీరీతిఁ
జేయంగ నీతండు సిగ్గుపడును 40

రాజా - నాకుమారుని విక్రమముఁ జూడు!

తే.గీ. భగ్నులైరి భీష్మాదులౌ పార్థివేంద్రు,
లిట్టె సౌభద్రుఁడును నేఁడు పట్టు బడియె.
నుత్తరుని చేత నవలీల, నుర్విలోన
సగము నిర్జింపఁబడియెను స్పష్టమింత, 41

భీమ –

చ. అల జతుగేహదాహ సమయంబునఁ దల్లిని నన్నదమ్ములన్
నిలిపి భుజద్వయంబుపయి నే నవలీలను మోసినాఁడఁ గో
మలతనుఁ డైన బాలు నభిమన్యు, రథంబున నుండి దింపుచోఁ
గలిగిన యాశ్రమం బపుడు గల్గదు నా కని నేఁ దలంచెదన్. 42

కుమారా! యిటు. యిటు.

(అప్పుడభిమన్యుడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

అభిమ – అహో! యెవఁ డితఁడు?

తే.గీ. అతివిశాలవక్షుఁడు నున్న తాంసయుతుఁడు
సన్నని నడుమువాఁ డురుకటిస్థలమువాఁడు
బాహుయంత్రితుఁ జేసి నన్నట్టుకొన్న
గలుగ దింమక పీడయు గాత్రమునకు. 43

బృహన్న – కుమారా! యిటు. యిటు.

అభి – ఈరెండవ యతఁ డెవఁడు?

మ. ప్రమద ల్వెట్టిన యుజ్యమానమణిదివ్య ద్భూషలం దాల్చి వే
సమునందెంతయు నల్పుఁడయ్యు నురుతేజస్స్ఫూర్తిఁ గొన్నట్టి గా
త్ర మహత్త్వంబున నాఁడు నేనుఁగుల యందంబు న్మదేభంబు న
ట్లుమరూపంబును దాల్చు శంభుఁడటు లెంతో దర్శనీయుండగున్.

బృహ – (అపవారించి) ఇతని నిక్కడకుఁ మాయన్నగా రెందుకుఁ దీసికొనివచ్చిరి?

తే.గీ. ఓటిమాట పుట్టును నాజి నోడె ననుచు
వగమను సుభద్ర ప్రియపుత్రుఁ బాయుకతన
వాసుభద్రుఁ డల్కనుబూను వానిమీఁద
బాహుసారంబు వెడెఁ బలుపలుకు లేల? 45

భీమ – అర్జున!

బృహ – ఔనౌను ఇతఁడర్జున పుత్రుఁడే!

భీమ – (అపవారించి)

చ. ఎఱుఁగుదు నిన్నిదోసములు నీతని వౌనని నిగ్రహంబుచే
నరివశమందు నెవ్వఁడు నిజాత్మజుఁ డుండఁగఁ జూచి సైఁచు, ని
త్తఱి తనయానురాగయగు ద్రౌపది దుఃఖనిమగ్న యౌట నా
గరిత కుమారుఁజూచికడుకౌతుకమూనునటంచుఁ దెచ్చితిన్. 46

బృహ – (అపవారించి) అయ్యో! యీతని మాటలు వినవలెనని నా కెంతో కుతూహల మగుచున్నది. మీ రాతనిఁ బలుకరింపుఁడు.

భీమ - మంచిది అభిమన్యుఁడా!

అభిమ - అభిమన్యుఁడా?

భీమ - నామాట కితఁడు కోపించుచున్నాఁడు. నీవు పలుకరింపుము.

బృహ - అభిమన్యుఁడా!

అభిమ - ఎట్టెట్టు! ఓయీ! నే నభిమన్యుఁడనా?

తే.గీ. *క్షత్రియుల నౌర! నీచుల సైత మిట్లు*
పిలుచుచున్నారు గద వట్టి పేళ్లు బెట్టి
ఇదియ మర్యాద గాఁబోలు! నీస్థలమునఁ
బట్టుపడియుంట నీపరాభవము గల్గె. 47

బృహ - అభిమన్యుఁడా! నీతల్లికి క్షేమమా?

అభి - ఏమేమి! మాతల్లియా?

క. *పడఁతుల వార్తల సైతం*
బడిగెదు మా యయ్యయట్ల, యడుగుట కీవె
వ్వఁడ, వాయుధిష్ఠిరుండవొ?
వడముడివొ? ధనంజయుఁడవొ? వడిఁ దెల్పఁగదే. 48

బృహ - అభిమన్యుఁడా! దేవకీనందనుఁ డగు కేశవుఁడు సుఖముగా నున్నాఁడా?

అభి - ఏమిది! మహానుభావుఁడైన యాయనననుగూడ వట్టిపేరుపెట్టి యడుగుచున్నావా? సరే సరే. నీయనుగ్రహముచేత సుఖముగా నున్నాఁడు.

(ఉభయులు నొండొరులఁ జూచుచున్నారు.)

అభి - ఏమిది! నన్నుఁ జూచి మీరు నవ్వుచున్నారు.

బృహ - మఱేమియు లేదు.

తే.గీ. *సమరవిజయుండు విజయుండు జనకుఁడంట*
మానధనుఁ డైన మధువైరి మామయంట
చిన్నవాఁడు కృతాస్త్రుఁడై యున్నవాఁడు
అలమందు బరాజితుం డయ్యె భళిర! 49

అభి -

తే.గీ. *సుగుణ మున్నను దన్నుఁ దాఁ బొగడుకొనుట*
మాకులమ్మున కుచితకర్మమ్ము గాదు
కూలిన భటులమీఁద యల్గులను జూడు
వాని మీఁదను నాపేరె గానఁబడెడు. 50

బృహ - (ఆత్మగతము) కుమారుఁడు చక్కగాఁ జెప్పినాఁడు.

తే.గీ. *స్యందనతురంగ గజయుత సైన్యమందు*
నితనిచే దెబ్బదిననివాఁ డెవఁడు లేఁడు
రథ మితని బాజీనుండి మరల్పుకున్న
నేను దినియుందు దెబ్బ లీ నిపుణువలన. 51

(ప్రకాశముగా) ఈ గర్వోక్తులతోఁ బ్రయోజనమేమి? ఆపదాతిచేతఁ బట్టువడితివిగదా?

అభి -

తే.గీ. *అతఁ డశస్త్రుఁడౌ నాపాలి కరుగుదెంచెఁ*
బట్టువడినాఁడ నప్పుడు భ్రమను జెంది
శస్త్రహీనుని నెవ్వాఁడు చంపఁగలఁడు?
తండ్రియైన ధనంజయుఁ దలఁచుకొన్న. 52

భీమ -

తే.గీ. *అర్జునుఁడు నేఁడు కృతకృత్యుఁ డైనవాఁడు*
వినఁదగిన యట్టి రెండును విన్నకతనఁ
దనయు రణపరాక్రమమును దనయుటఁ
దనదు గుణ కీర్తనంబును దనివి దీర. 53

రాజు - అభిమన్యుని వేగముగాఁ దీసికొనిరండు.

బృహ - కుమారా! యిటురమ్మిటు రమ్ము. ఆయనయే మహారాజుగారు. కుమారా! సన్నిధికిఁ బొమ్ము.

అభి – ఓహో! ఎవరికి మహారాజా.

బృహ – కాదు కాదు. అయన బ్రాహ్మణునితోఁ గలిసి యున్నాఁడు.

అభి – బ్రాహ్మణునితోఁ గలిసియున్నాఁడా? మహాత్మా! నమస్కరించు చున్నాను.

భగవా – కుమారా! రమ్ము. రమ్ము.

తే.గీ. *ధైర్యమును వినయంబు శౌండీర్య మాత్మ*
పక్ష ద్వయ వాపనైపుణి పౌరుషంబుఁ
బడయు మయ్య నీజనకుని వలనఁ గొనుము
తక్కుగొనములు తక్కిన తండ్రుల కడ. 54

[redacted] – కుమారా! రమ్ము. రమ్ము. నాకేల నమస్కరింపవు? (తనలో) ఈక్షత్రియ కుమారుఁడు గర్వి గదా! నేను వీని దర్ప మడఁచెదను. (పైకి) ఇతఁ డెవరిచేతఁ బట్టుపడెను?

భీమ – మహారాజా! నాచేత.

అభి – "అశస్త్రుఁడనైన నాచేత" నని చెప్పుము.

భీమ – పాపము శమించుఁగాక! శమించుఁగాక!

తే.గీ. *గురుతరంబులు పీనాంసకోమలములు*
నైన యట్టి బాహువులె నా కాయుధములు
అవియ యాధారములుగనే నని యొనర్తు
దుర్బలులె సుమి చేతఁ దాల్తురు ధనుస్సు. 55

అభి – ఓయీ! కాదు, కాదు.

తే.గీ. *బాహు లెవని కక్షౌహిణీబలమొ, యెవని*
విక్రమంబు నిర్వ్యాజమ్మై వెలయు నవని
నట్టి మధ్యమజనకుండ వగుదువొక్కొ!
యతనికే జెల్లు నీమాట లరసి చూడ.

భగవా – కుమారా! అమధ్యముఁ డెవ్వఁడు? 56

అభి – వినుఁడు! అయ్యా! మేము బ్రాహ్మణుల కుత్తరముఁజెప్పము. మఱి యెవ్వరేని నడుగవచ్చు.

రాజా – సరె! సరె! నే నడుగుచున్నాను చెప్పు! అమధ్యముఁ డెవఁడు?

అభి – వినుఁడు!

తే.గీ. *గట్టిగా బాహువులు మెడఁ జుట్టిపైచి*
యా జరాసంధుఁ బట్టి యిట్టట్టు లూఁచి
దారుణవధంబుఁ గావించి తద్యశంబు
నెతఁడు కృష్ణుని కిచ్చెనో యతఁడె సుండీ. 57

రాజా –

తే.గీ. *కుఱ్ఱ! నాదుక్షేపముల కేఁ గోపగింప*
నలరుచుందును మదిని నీ పలుక బూన,
నిప్పుడే నేమనిన నది తప్పె యయ్యె
నతిథివై యున్న నిన్నుఁ బొమ్మనుట యెట్లు? 58

అభి – నేను మీ యనుగ్రహంబునకుఁ బాత్ర మగుదునేని –

తే.గీ. *నిగ్రహోచితమర్యాద నెఱపుమయ్య*
నాదుపాద యుగ్మమునకు మేదినీశ!
బాహువులతోనె నను మీరు బట్టియుంటి
బాహువులతోనె విడిపించు వడముడీ నను. 59

(అప్పు డుత్తరుఁడు ప్రవేశించును.)

ఉత్తర –

తే.గీ. *అప్రశస్తంబుగాదె! మిథ్యాప్రశంస,*
యనృతవచనంబులను నెవ్వ రాదరింత్రు?
సమర మేనె గెల్చితి నంచు జనము లిపుడు
చెప్పుకొనుటచే మదిలోన సిగ్గు గలిగె. 60

(సమీపించి) మహాత్మా! నమస్కరించుచున్నాఁడను

భగవా – శుభమగుఁగాక!

ఉత్తర - తండ్రీ! నమస్కరించుచున్నాఁడను.

[redacted] - కుమారా! రమ్ము రమ్ము. ఆయుష్మంతుఁడవు గమ్ము. అబ్బాయీ! విక్రమము నెఱపిన యోధపురుషులను బూజించితివా?

ఉత్తర - పూజించినాను. కాని, పూజ్యతమున కిప్పుడు పూజ చేయ వలయును.

[redacted] - కుమారా! ఎవరికి?

ఉత్త - పూజ్యుఁడైన ధనంజయునకు

రాజా - ధనంజయుఁడ పనెద వేమి?

ఉత్తర - ఔను! అతనికొఱకే.

తే.గీ. *ఆ శ్మశానమునుండి శరాసనంబు*
నక్షయశరతూణీరంబు నతఁడు తెచ్చి
భగ్న మొనరించి భీష్మాదిపార్థివులను
మమ్ము సైతము రక్షించె మానవేంద్ర! 61

బృహ - మహారాజా! అనుగ్రహింపు మనుగ్రహింపుము.

తే.గీ. *చిన్నవాఁడౌట సంభ్రాంతచిత్తుఁ డగుచు*
నిట్లు భాషించుచున్న వాఁడెఱుక లేక,
నలిపి యుత్కృష్టకర్మలు స్వయముగాని
పరుల కారోపణము సేయు వాఁటే నహహ. 62

ఉత్త - ఒక యానవా లున్నది. అది మీశంక నివారింపఁ గలదు.

తే.గీ. *గూఢమై యున్న దితని ప్రకోష్ఠమందు*
ననఘ! గాండీవగుణహతంబైన కిణము
కడచియున్నఁ బండ్రెండేండ్ల కాల మహహ!
మాయలేదు తద్వర్ణ మేమాత్ర మైన. 63

బృహ -

తే.గీ. *కంకణంబులు రాపాడుకతనఁ గాయ*
కాఁచియున్నది నామణికట్టు మీఁద

నేఁడు గోధను ధరియించినాఁడ గాన

నూతనంబుగఁ గనఁబడుఁ బ్రాంతకిణము. 64

రాజు – మూతములే!

బృహ –

తే.గీ. *కాలకంఠ శరావిద్ధగాత్రుఁడైన*

భారతార్జునుఁ డీనైన పక్షమందు

భీమ బలశాలి యైనట్టి భీముఁ డితఁడు

భరతకుల దీపకుఁడు యుధిష్ఠిరుఁ డితఁడు. 65

రాజు – ఓధర్మరాజా! వృకోదరా! ధనంజయా! నన్ను మీ రెందుకు నమ్మలేదు. ప్రాప్తకాలము వచ్చువఱ కూరకుంటిరా? బృహన్నలా! నీ వభ్యంతర మందిరముఁ బ్రవేశింపుము.

బృహ – మహారాజా గారు సెలవిచ్చినట్లు సేసెదను.

భగవా – అర్జునా! ప్రవేశింపవద్దు. మనప్రతిన చెల్లిపోయినది.

అర్జునుఁడు – అన్నయ్యా! మీరు సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

రాజు –

తే.గీ. *సత్యసంధులు శూరులు శాంతమతులు*

పావనులు ప్రతిజ్ఞాపరిపాలకు లగు

పాండుపుత్త్రులు మాయింట నుండఁబట్టి

మాకులం బయ్యె విగత కల్మషము నేఁడు. 66

అభిమ – ఓహో! పూజ్యులయిన నాతండ్రులా వీరు. అందు చేతనే గదా వారు,

తే.గీ. *నేను వారి నాక్షేపింపఁ బూన రల్క*

దేటనవ్వులతో నన్ను దెప్పినారు

అహహ! గోగ్రహణంబు శుభాంతమయ్యె

దానివలన నాజనకులు గానఁబడిరి. 67

(భీమసేనునిఁ జూచి)

క. *మును నజ్ఞానముచే వం*
దన మే నొనరింపనైతిఁ దండ్రీ! నీకున్
దనయుని యపరాధంబును
గినియక క్షమియింపవయ్య కృప బూని మదిన్. 68

భీమ – కుమారా! రమ్ము. రమ్ము. పితృసదృశ పరాక్రముఁడవు గమ్ము. నీతండ్రికి నమస్కరింపుము.

అభి – ఓతండ్రీ! నమస్కరించుచున్నాఁడను.

అర్జునుఁడు – కుమారా! రమ్ము. రమ్ము.

తే.గీ. *అహహ! యీపుత్రగాత్ర సమాగమంబు*
సహృదయాహ్లాది యై వివశంబుఁ జేయుఁ
బదియు రెండేండ్ల యెడబాటుపిదప మరల
సంభవించుటచే హెచ్చె సంతసంబు. 69

పుత్రా! విరాటేశ్వరునకు వందనంబు సేయుము.

అభి – అయ్యా! నమస్కరించుచున్నాఁడను.

రాజు – వత్సా రమ్ము. రమ్ము.

ఆ.వె. *ధర్మతనయు విపులధైర్య సారంబును*
భీముబలముఁ బార్థు విక్రమంబుఁ
గవలచక్కఁదనముఁ గాంతిసంపదయును
గృష్ణయశముఁ గలిగి యెసఁగుమన్న 70

(తనలో) అర్జునుఁ డుత్తరతోఁ గలసియుండుట నన్ను బాధించు చున్నది. ఇప్పుడేమి సేయుదును? ఆఁ! తెలిసినది. (పైకి) ఎవఁడక్కడ?

భటుఁడు – (ప్రవేశించి) మహారాజా! జయము. జయము.

[redacted] – జలముఁ దీసికొనిరమ్ము.

భటుఁడు – చిత్తము (అని నిష్క్రమించి [redacted] ప్రవేశించి) ఇదిగో! జలము.

రాజు – అర్జునా! గోగ్రహణ విజయశుల్కముగా మాయుత్తరను నీవు పరిగ్రహింపుము.

భగవాను – తల వంచుకొనుచున్నాఁడను.

అర్జును – ఓరాజా! నాచరిత్రము మలిన మగుచున్నది.

తే.గీ. *మాతృభావంబు నెఱపుచు మనినవాఁడ*

రాణివాసంబునెడ మహారాజ! నేను

నా కొసంగిన యుత్తర నాకుఁ గాక

నాకుమారునికొఱ కేను స్వీకరింతు. 71

భగవా – ఇప్పుడు తలయెత్తుకొనఁ గలిగితిని.

[redacted] – సరే! పితామహుని సన్నిధికి మనయుత్తర కుమారునిఁ బంపుదము. ధర్మరాజా! వృకోదరా! ధనంజయా! మీరంద ఱిటురండు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

పంచరాత్రము
తృతీయాంకము

(అంతట భటుఁడు ప్రవేశించును.)

భటు - ఓహో! సకలక్షత్రాచార్య పురస్సరులగు క్షత్రియుల కీవార్త నివేదింపుఁడు. నివేదింపుఁడు. శత్రువులు,

తే.గీ. *విష్ణుచక్ర భయంబును విడిచిపెట్టి*
బంధులఁ జిరప్రనష్టులఁ బరిభవించి
కౌరవులు విండ్లుఁ బూనియుఁ గావరేమిఁ
బట్టి రభిమన్యు నీసిగ్గుఁ బాపుకొనుఁడు. 1

(అంతట భీష్మద్రోణులు ప్రవేశింతురు)

ద్రోణ - సూతుఁడా! చెప్పు చెప్పు.

తే.గీ. *ఎవఁడు నాశిష్యపుత్రు హరించె, నెవఁడు*
ప్రతిఘటించు నాదివ్యాస్త్రపంక్తి నిప్పు
డయ్యది పురుషసారమో యస్త్రబలమొ
చెప్పు, దూత నంపెద వానిచెంత కిపుడు 2

భీష్మ - సూతుఁడా! చెప్పుచెప్పు.

తే.గీ. *సంగరపరాజయముల దోషము లెఱుఁగక*
జవ్వనపు గర్వమున వాఁడు జాగు సేసె
నెల్ల యూథంబు సనఁ జిక్కి నేస్గుపిల్ల
గూఢముగ గజగ్రహణైక కుశలుచేత 3

(అప్పుడు దుర్యోధనుఁడు, శకుని, కర్ణుఁడు ప్రవేశింతురు.)

దుర్యో - సూతుఁడా! చెప్పు చెప్పు. అభిమన్యుఁ డెవ్వనిచేఁ బట్టువడెను? నేనే యాతని విడిపించెదను. ఎందుచేత నన?

తే.గీ. *వానితండ్రులతో నాకువైర మగుట*
నవని జనులు నాదోసమే యండ్రు మొదట
నాసుతుఁడు వాఁడు పిదపఁ బాండవులకొడుకు
పగ గలుగుఁగాక! బాధ్యులే బాలురందు. 4

కర్ణ – గాంధారీనందనా! అతిస్నిగ్ధము గాను ననురూపము గాను చెప్పితివి.

మ. *అభిమన్యుం డలభాలభావమునఁ గాఁ డాపన్నుఁ డీవేళఁ దా*
నభిమానంబున వచ్చి నాపనికిఁగా వ్యాపన్నుఁ డయ్యెంజామీ!
రభసం బేర్పడ వాని నాహవమునన్ రక్షింపలేమైతి, మీ
ప్రభువుల్ శస్త్రము లుజ్జగించియుఁకనారల్గట్టుటొప్పు న్గడున్. 5

శకుని – సౌభద్రుఁడు బహుసాధుఁడు గదా! విడిచిపెట్టఁబడి నట్లే యెంచుకొన వచ్చును. ఎందుచేత ననఁ!

చ. *హరినిఁ దలంచి యైన, నతఁ డర్జున నందనుఁ డంచు నైన, దు*
ర్ధరహలధారియైన బలరామునకు న్బయ మొంది యైన, న
వ్విరటుఁడె వానినిన్ విడిచిపెట్టఁగవచ్చును, కానిచో వృకో
దరుఁ డసహాయుఁడై గెలిచి దాయల, నయ్యభిమన్యుఁదెచ్చెడున్

ద్రోణ – సూతుఁడా! చెప్పుచెప్పు. ఎట్లు పట్టుబడెను?

సీ. *భగ్నమైనదొ తేరు, పాటెనో హయములు*
చక్రముల్ గ్రుంగెనో క్ష్మాతలమున,
క్షీణశరంబయి చెడెనొ తూణీరంబు
జ్యావల్లి తెగి విల్లు జాఱి పడెనొ
యిట్టి యాపదలె ప్రాయికముగాఁ బ్రాప్తించు
రథికుల కెప్పుడు రణములందుఁ
పరుల బాణములచే భంజింపఁ బడువాఁడె
దక్షుండు, వాఁడె సుశిక్షితుండు.

సూతుఁడు – అయుష్మంతుఁడా! ధనుర్వేదము పరుషమయము మీకుఁ దెలియదా?

తే.గీ. *ఈవు చెప్పినదోసంబు లెవ్వి లేవు*
అతఁడు బాణౌఘసహితమహారథుండు
ఆరథ మ్మాతచక్రసమాన మయ్యు
యెవ్వఁడో పదాతిపైఁ బడి యుట్టె పట్టె 8

అందరు - ఏమి! పదాతిచేతనా? ఆపదాతి యెట్టివాఁడు?

సూతు - చెప్పవలసిన దేది? అతని రూపమా? పరాక్రమమా?

భీష్మ - రూపముచేత స్త్రీలు వర్ణింపఁబడుదురు. పురుషులు పరాక్రమము చేతనే కావున నతని పరాక్రమమే వర్ణింపుము.

సూతు - అయుష్మంతుఁడా!

దుర్యోధ -

తే.గీ. *ఎవనినో మెచ్చి పొగడంగ నేల? యిట్టు*
లమితగర్వాక్షరంబు హద్దు లేక,
యతఁడు జవమందుఁ బవమానుఁ డైనను సరె
భయము నా కించుకయు లేదు వడిగఁజెప్పు. 9

సూతు - మహారాజా! వినుండు,

తే.గీ. *రభసమున నాపదాతి గుఱ్ఱము దాఁటె,*
కూబరము మీఁదఁ జెయివైచి కొంకు లేక
మెడలు సాచి గుఱ్ఱంబులు మెదలవయ్యెఁ
గట్టఁబడినట్టు లరదంబు గదలదయ్యె. 10

భీష్మ - అట్లయిన నాయుధములు విడిచి పెట్టవలసినదే!

అందఱు - ఎందుకు?

భీష్మ -

తే.గీ. *స్యందనజవంబు హృతమైన సవ్యమైన*
నతఁడు భీమునితోడ యెక్కెనని తలంతు,
ద్రుపదపుత్త్రిని సైంధవుం డపహరింప
మును పదాతి యై గద వాఁ డతని జయించె. 11

ద్రోణ – గాంగేయుఁడు చక్కఁగా జెప్పెను. బాల్యమునం దుపదేశకాలము మొదలుకొని నే నాతని జవసత్త్వము లెఱుఁగుదును శస్త్రాస్త్రశాల యందును,

తే.గీ. అమ్ము చెవియంటఁ దిగిచి యయ్యనిలపుత్త్రుఁ
డేయఁ దల యూఁచి నే సన్నఁ జేయ నతఁడు
నమ్ము వెంటనె బరువెత్తి యందుకొనును
లక్ష్యమును జేరకయ మున్న లావు మెఱసి. 12

శకుని – ఆహో! మీమాట హాస్యాస్పదముగా నున్నది.

తే.గీ. అన్యులగు బల్లిదులు లేరె యవనిలోన,
నిష్టులైనచోఁ బొగడుఁడు రెంతయేని,
నెఱుఁగుదురు పాండుపుత్త్రుల నెల్లవారు
వారిఁ జూచిన వారలు మీరె కారు! 13

భీష్మ – గాంధార రాజా! వనుమానపడి పల్కుచున్నావు.

తే.గీ. స్యందనము లెక్కి విండ్లను శస్త్రములను
నూని మన మేగుచుందుము యుద్ధములకు,
భుజములను నమ్మి యుద్ధకే పోదు రనికి
నమ్మహాబలసుతుఁడు, హలాయుధుండు. 14

శకుని –

తే.గీ. అమిత సాహసప్రియుల మైనట్టి మనము
భగ్న మైతి మొక్కనిచేతఁ బవరమందు
నాతఁ డుత్తరుఁ డైనను నర్జునుఁ డని
పల్కుచున్నారు కొందఱు పాడి దప్పి. 15

ద్రోణ – గాంధారరాజా! ఈ విషయమునఁ గూడ నీకు సందేహము గలదా?

తే.గీ. పిడుగు పడినట్లు చప్పుడు వెడలఁజేయు
నాధనువు నుత్తరుఁడు వంప నలవి యగునె?
యమ్ములను నేసి వాఁ డెంత నడపఁ గలఁడె,
యస్తమింపఁ జేయఁగలండె, యంశమంతు 16

భీష్మ - గాంధారీనందనా! విస్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. నీకుఁ దెలియలేదా?

తే.గీ. *తనదు నామాక్షరంబులు దనరుబాణ*
సమితి జ్యాజిహ్వనుండి తీవ్రమని వెడల
వింటి నాకర్ణము జేసి విజయుఁ డేసె
సుబలనందన నీవెవి సోఁక లేదె? 17

సూతుఁడు - (ప్రవేశించి) ఆయుష్మంతుఁడా జయము. జయము. శాంతికర్మ జేయవలయు.

భీష్మ - ఎందుకు?

సూతు -

తే.గీ. *బాణజాలంబుచేఁ గొట్టఁబడిన నీదు*
ధ్వజమునకు శాంతికర్మము దగును జేయ
బాణ మెవనిదో దెలియంగవచ్చు నిపుడు
వ్రాయఁబడియె పుంఖముమీఁద వానిపేరు. 18

భీష్మ - తీసికొని రా.

సూత - (తెచ్చి యిచ్చుచున్నాఁడు.)

భీష్మ - (పుచ్చుకొని చూచి) వత్సా! గాంధారరాజా! ముసలితనముచే నాకన్ను గనఁబడుటలేదు. ఈ బాణముమీఁద నున్న దేమో జదువుము.

శకుని - (పుచ్చుకొని చదివి) ఇది యర్జునునిది. (అని పాఱవైచును.)

(అది ద్రోణుని పాదములపైఁ బడుచున్నది.)

ద్రోణ - (బాణమును బుచ్చుకొని) వత్సా! రమ్ము. రమ్ము.

తే.గీ. *భక్తి గాంగేయునకు మున్ను బ్రణతి సేయ*
విడువఁబడిన యీబాణంబు పిదప నాకుఁ
గ్రమము గా నమస్కృతి సేయఁగడఁగినట్లుఁ
బడియె నాపాదములయొద్దఁ బుడమిమీఁద. 19

శకుని -

తే.గీ. *ఉండవచ్చు నర్జునుఁ డను యోధుఁ, డతఁడు*
సాయకము నేసియుండును సాహసమున
నుత్తరుండైన నది వ్రాసియుండవచ్చు
దాచి యాథార్థ్య మంతయుఁ దరచవలయు. 20

దుర్యో -

తే.గీ. *వారలకు రాజ్య మిప్పింప వలయు నమచు*
మీ రసత్యంబు భాషింపఁ గోరినయెడ
నర్ధరాజ్యంబు నిత్తు నే నన్న యట్లుఁ
బాండవాగ్రజుఁ డిటఁ గానఁబడిన యెడల. 21

భటుఁడు - (ప్రవేశించి) మహారాజా! జయము. జయము. విరాట నగరమునుండి దూత వచ్చినాఁడు.

దుర్యో - తీసికొని రమ్ము.

భటు - దేవా! చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును.)

(అప్పు డుత్తరుఁడు ప్రవేశించును.)

ఉత్తర -

చ. *తురగములన్ గడు న్వడిగఁ దోలిన దూరము తక్కువైన నా*
యరదము వచ్చి చేరుటకు నయ్యె విలంబము, పార్థఖండిత
ద్విరదవితాన మర్ధముగఁ, దేరు మహావిషమ ప్రదేశమం
దరుగుట,వారువంబులు ప్రయాసముచేతనుజేరె, నీస్థలిన్. 22

(అంజలిజేసి) ఓయాచార్య! పితామహప్రముఖ సకల రాజమండలమునకు నీకు నమస్కారముఁ జేయుఁచున్నాఁడను.

అందఱు - అయుష్మంతుఁడవు గమ్ము!

ద్రోణ - పూజ్యుఁడైన విరాటేశ్వరుఁడేమి చెప్పుమన్నాఁడు?

ఉత్తర - ఆయన నన్నుఁ బంపలేదు.

ద్రోణ - అట్లయిన ని న్నెవ్వరు బంపినారు?

ఉత్తర - పూజ్యుఁడైన యుధిష్ఠిరుఁడు.

ద్రోణ - ధర్మరా జేమనెను?

ఉత్తం - వినుఁడు -

తే.గీ. *"కోడలయ్యె నా కుత్త కూర్మితోడ*
రాజ మండలి దానికై రావలయును
అక్కడా యిక్కడా వివాహంబు జరుగు
టెక్కడో? మీర లది నిర్ణయింపవలయు." 23

అని చెప్పుమన్నాఁడు.

శకుని - అక్కడే. అక్కడే.

ద్రోణ -

తే.గీ. *ఇందుకే వచ్చియున్నార మిటకు మనము*
పంచరాత్రంబు లింకను మించలేదు
ధర్మమతితోడ నిచ్చిన తద్వరంబు
ధర్మమతితోడఁ జెల్లింపఁ దగును గాదె? 24

దుర్యో -

తే.గీ. *పూర్వ మే నన్న తెఱఁగునఁ బోరు లేక*
బాండవుల కిచ్చితిని రాజ్యభాగ మిపుడు
మరణ మొందక మానరు మనుజులెల్ల
సత్య మాశ్రయించినవారు చావకుంద్రు. 25

ద్రోణ -

తే.గీ. *అహహ! మేము ప్రసన్నుల మైతి మింక*
నెల్ల కులసంగ్రహములు వర్ధిల్లఁ జేసి
యీ మహీమండలం బెల్ల నేలుఁ గాత!
జిరతరంబుగ మారాజసింహ మ్పుడు. 26

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది తృతీయాంకము.

పంచరాత్రము సంపూర్ణము.

T.T.D. Religious Publications Series No : 717
Price : Rs. 25/-

Published by K.V. Ramanachary, I.A.S., Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams, Tirupati and printed at T. T. D. Press, Tirupati.